

MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA

SAJA VIEKÜMNE VIIES NUMBER : OKTOOBER 2025

HIND 4€

9 772346 662013

#155

JUHTKIRI: ROHKEM KOOMILISI LUBADUSI UUELE PAREMALE AUSAMALE EESTILE!

2025. aasta kohalikud valimised on ukse ees ning kogu meie digitaalne ja füüsiline ruum ujutatud üle kandi- daatide nägudega, kes oma kange naeratusega häält manguvad. Neid inimesi on Alutagusest Kärdlani kokku ligi 10 000, kes lubavad, nagu ikka, paremat homset, rõhuvad konkurentide (kui saab, siis ka valitsuse) saa- matusele ja pakuvad maailmavaatelisel sogast puljongit. Võtsin vaevaks enamik valimisprogramme läbi tuhlata ja minu soovitus on, et jäägu selline ajaviide ainult friikidele. Suuresti vaatab neist vastu tehnokraatlik kantseliit tühikäigul. Reitingud on enam-vähem sel- ged: Isamaa peaks tõusma ja Reformierakond vajuma, Keskerakond lõikama Tallinnas taas suurima saagi. Eks näis. Kuigi tegemist on kohalike omavalitsuste valimis- tega, mille vastutusala on olmelisemat laadi – kuidas korraldada jäätmevedu ja palju maksta sünnitoetust –, ei saa kuidagi üle tunde- st, et paljuski tegeletakse kas poliitkosmeetika või täiesti ilma igasuguse katteta lubaduste andmisega stiilis „muudame Tallinna linna süsinikunegatiivseks” (Rohelised) ja „kujundame Tar- tust eluslabori (*living lab*), mis tekitab ettevõtetes huvi tulla siia oma arendusi katsetama” (Parempoolsed). Kui kellelgi üldse on tõsiselt maailmavaateline programm, siis nendeks ongi muidugi Rohelised oma ökotootopia ja Parempoolsed oma liberaalutoopiaga, aga reitingud on neil, nagu on. Valimisloosungid laiemalt on aga pa- rajad nulltasandi ja ideevaeguse sünnitised: „Ummikust väljal”, „Parema Eesti eest!”, „Ilgäüks loeb!”, „Vähem makse, rohkem vabadust!”, „Eesti vajab muutust!” jne. See meenutab kohvikupidajat, kes paneb oma letile sildi „Linna parim kohv” või on lasknud trükki- da endale plakati „Aus kaupmees”. Lõpuks ei tutvu enamik valijaid nende programmidega niikuinii, loeb ikka harjumus, vimm maksukoormiste vastu, isiklik sümpaatia konkreetse poliitiku suunal ja ka see, kes ja kui palju kuskil pargis suhkruvatti pakub. Kuigi anda oma häälega kellelegi õigus korraldada meie ühiselu on justkui tõsine asi, leiab valimisprogrammidest ja -reklaamidest ka palju kuriooset, koomilist ja veidrat,

mida ma väga hinnata oskan. Väiksed näited. Kuna minu kodulinn on Tallinn, vaatasin läbi luubi siinseid lubadusi. EKRE lubab, et nemad kate- gooriliselt ei luba Tallinna territooriumile näiteks mõ- šeed ehitada. Vabaerakond Aru Pähe, millel selgelt pole lähitulevikus mingit lootust pealinnas midagi otsustada, soovib aga Nevski kated- raali Toompealt ära teiselada. Esimesel võimalusel eemaldatakse tornikiivrid, siis juba viiakse maja uude asukohta, näiteks kaalutakse Paldiski maantee 52 krun- ti! *Epic* plaan! EKREl on veel häid ideid: lubatakse teha lõpp putukaväiladele ning maltsa ja nõgeste kasvata- misele parkides, rohepöördele lastakse pumppüssist pähe halastuslask. Pärnus aga on plaanis vaadata üle linnagalerii tööaeg, et see sobiks külastajatele paremini. Sotsid seevastu tahaksid, et tallinlased naerataksid rohkem, mistõttu on kavandatud suurprogramm „Nae- ratav Tallinn”, mis suurendaks pensionäride hamba- ravihüvitist 50 euro võrra. Samuti paluvad nad valida Kopenhaagenit, mitte Minski, mis tekitab minus sega- dust (*nah!*), kuna ma pole kumbagi linna külastanud ega saa aru, mida see valik tähendab. Kas Kopenhaagenis naeratakse rohkem kui Minskis? Kolmandaks lubavad nad pesta pealinna tänavaid edaspidi joogivee asemel vihmaveega. *No joke!* Praegu lestana mutta vajunud Reformierakond lubab aga anda uuesti hoo sisse Tallinna ja Helsingi vahelisele merealusele tunnelile, hakata pealinna liiklusfoorides tehisintellekti kasutama ja asustada Võrus Tamula järve kohamaime. See on hea, siit saab ainult ülespoole ujuda! Samuti toetab Reformierakond valitsuse plaani (☹) lubada edaspidi kodu soetamisel teise samba ka- sutamine sissemaksu tagatisena. Selline poliitväljaülene toetus on väga oluline areng! Isamaa, kes loodab teha suuri tulemusi, on andnud lubaduse Saaremaal põhjalik asfalteerimine ette võ- ta, rajada Kärdlasse padeliväljakud, ehitada Tartus Vanemuise tänavale parkimismaja ning teha koostööd jahiseltsidega, et leida lahendusi metsloomade asula- tesse tungimise probleemile. Lubatakse aidata kaasa

ka veekeskuse valmimisele Viljandis. Kahe viimase luba- duse vahel võib täitsa vabalt seos olla! Võib-olla sügavaim lubadus on aga see: „Me ei luba kiusata Tallinnas auto- juhte ega diskrimineerida inimesi, lähtudes nende liik- lusvahendist ja liikumisviisist.” *Kaitse vähemusi!* Parempoolsed hakkavad Tallinnas erastama, mida erastada peaks saama, alates ühistranspordist kuni linnale kuuluvate äripindadeni. **Väino Sarnet**, aeg naasta suurde mängu! Linnahall läheb lam- mutamisele ja koostöös Tal- Techiga saab Tallinnast Euroo- pa juhtiv tehnoloogiakeskus ning alternatiiv Tel Avivile, Londonile ja Berliinile. Aga mida pakub Eesti mitte-nii-väga-enam-200? „Toetame kohvikultuuri edendamist Tallinnas.” „*Ausa kaupmehe*” kleepsud ootavad! Surnuist üles tõusnud Keskerakond on taas julgemalt unistama hakanud, Tallinnasse ehitavad nad lõbustus- pargi, Tartu saab aga linnahalli. Ase on soojaks aetud, iseasi kas sinna kedagi enda kõrvale võetakse. Lõpetaks selle lühikese ülevaate aga Eesti Rahvuslaste ja Konservatiivide Tartu osakonna mõttega: „Selge EI SÜKULE – betoon ei tee kedagi õnnelikuks.” Loodan, et see juhtkiri aitab teil langetada parima otsuse! Ja kui varem ei kohtu, siis ehk aastal 2030, kui sõnavabaduse eest seisev erakond KOOS lubab Tartus korraldada teaduskonverentsi, millega jäädvustatakse **Jaroslav Targa** mälestust.

Aleksander Tsapov, peatoimetaja

Foto: Kertin Vasser

Esikaanel Eveli Ojasaar, Maria Solei Järvet, Julius Vaiksoo.
Foto: Elisabeth Kužovnik

TOIMETUS

Peatoimetaja	Aleksander Tsapov	aleksander@muurileht.ee
Tegev- ja sotsiaaltoimetaja	Henri Kõiv	henri@muurileht.ee
Kirjandus- ja teadustoimetaja	Maia Tammjärv	maia@muurileht.ee
Kultuuritoimetaja	Helena Aadli	helena@muurileht.ee
Muusikatoimetaja+	Mark Ummelas	mark@muurileht.ee
Keeletoimetaja	Pille Sepp	pille@muurileht.ee
Müügi- ja reklaamijuht	Janet Kljuzin	janet@muurileht.ee
Makett	Madis Katz	
Kujundus	Mirjam Reili	
Illustraatorid	Andrei Kedrin, Ave Taavet, Jaan Paviuk, Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Liisi Grünberg, Lilian Hiob, Maria Dimancea, Maria Izabella Lehtsaar, Martin Eelma, Nadezda Andrejeva, Stella Salumaa, Vahram Muradyan, Alana Proosa, Iris Kivisalu, Johanna Reinvald, Ken Mürk, Renee Altrov, Sille Riin Rand, Tõnu Tunnel	
Kolleegium	Brigitta Davidjants, Signe Ivask, Jens Jaanimägi, Karola Karlson, Helgi Saldo, Berk Vaher	
Väljaandja	SA Kultuurileht	
Trükk	TOETAB KULTUURIMINISTEERIUM	
	Trükk: KROONPRESS · Tiraaž: 4500	
Jälgi meid:	@muurileht	

SAADA MEILE • Uudiseid ja pressiteateid: <i>uudised@muurileht.ee</i> • Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn • Müürilehele pakke saates palume märkida aadressaadiks kindlasti „Müürileht”.	KAASAUTORLUSEST Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendu- sed; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustratsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajalehe- formaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga. TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST • Telli Müürileht püsilepinguga 2.20 € eest kuus: <i>tellimine.ee/muurileht</i> • Reklaami Müürilehes: <i>muurileht.ee/reklaam</i> INFO TELLIJATELE Müürilehe levi korraldab Express Post. Kui värske leht õigel ajal kohale ei jõua, siis võta ühendust Express Posti klienditeeninduskusega telefonil (+372) 617 7717 või kirjuta aadressil <i>tellimine@expresspost.ee</i>.
---	--

SISUKORD

KULTUUR	
4–6	Intervjuu noorte tantsukunstnikega – Helena Aadli
KIRJANDUS	
7–8	Noorte kirjandusalanahhidest – Joonas Veelmaa
23–24	Raamaturiitl: Kaisa Ling – Maia Tammjärv
25–28	Intervjuu Aliis Aalmaniga – Maia Tammjärv
POST-FAKT	
9	Lahedusest – Saara Liis Jöerand

KÜBERILM	
10	Hubastest videomängudest – Ilo Tuule Rajand
SOTSIAALIA	
12–13	Kaardistades isutu maailma kontuure – Liina Haldna

POLIITIKA	
14	Riigi visiit Emaka Vabariiki – Katariina Budrik

KESKKOND	
15	Sisevete pärand kultuuris – Ene-Reet Soovik

VASAKSIRGE	
16–17	Tollisõdade paradoksidest – Jens Jaanimägi

SUHTED	
18	Paariteraapiast – Gregor Kulla
19	<i>Black cat energy</i> – Milkgirl373

SUBKULTUUR	
20–22	<i>Drag brunch</i> ’idest – Helgi Saldo

MUUSIKA	
30	Kümme värsket läti alternatiivbändi – Madis Must(s)
32–33	Salemi tagasivaade – Heli Priimets

ARVUSTUSED	
31	Uued plaadid

ERR/OR_TERR/OR

*
tõmba kardinad eest ja lase päikesevalgus sisse!
lase teistel kanda su ko/or/maid /nii hakkab kergem/
kuula jutlusi ja ole tubli baptist sest maailmas on liiga palju
musta ööd ja musti riideid liiga palju *Neue Deutsche Todeskunst*’i
liiga palju tagarääkimist liiga palju alleesid kodualevikes
mis ei vii kuhugi
liiga palju palukesi mida peab kerjama
liiga vähe armastust
mis avaks uksi
liiga vähe roosasid prille liiga vähe puutumata loodust
liiga vähe lootust /sest lootus kannab alati
isegi kui oled pooleldi laip/
kui tõmbad kõik enese peale
pead tingimata vajuma maadlgi

*
laula mu laule ketra mu kujundeid
nagu katkist plaati vea mu juhtmed
lähima kontaktini ja pane mind tööle
sest ma olen kustunud – nagu paljud –
tyhjana ringlen mööda
tartu tänavaid võõrana
sest ma olen end maha myynud
yhele suvituslinnale kusagil lõunas
kodu mis pole kodu
vool mis pole vool
aga kannab

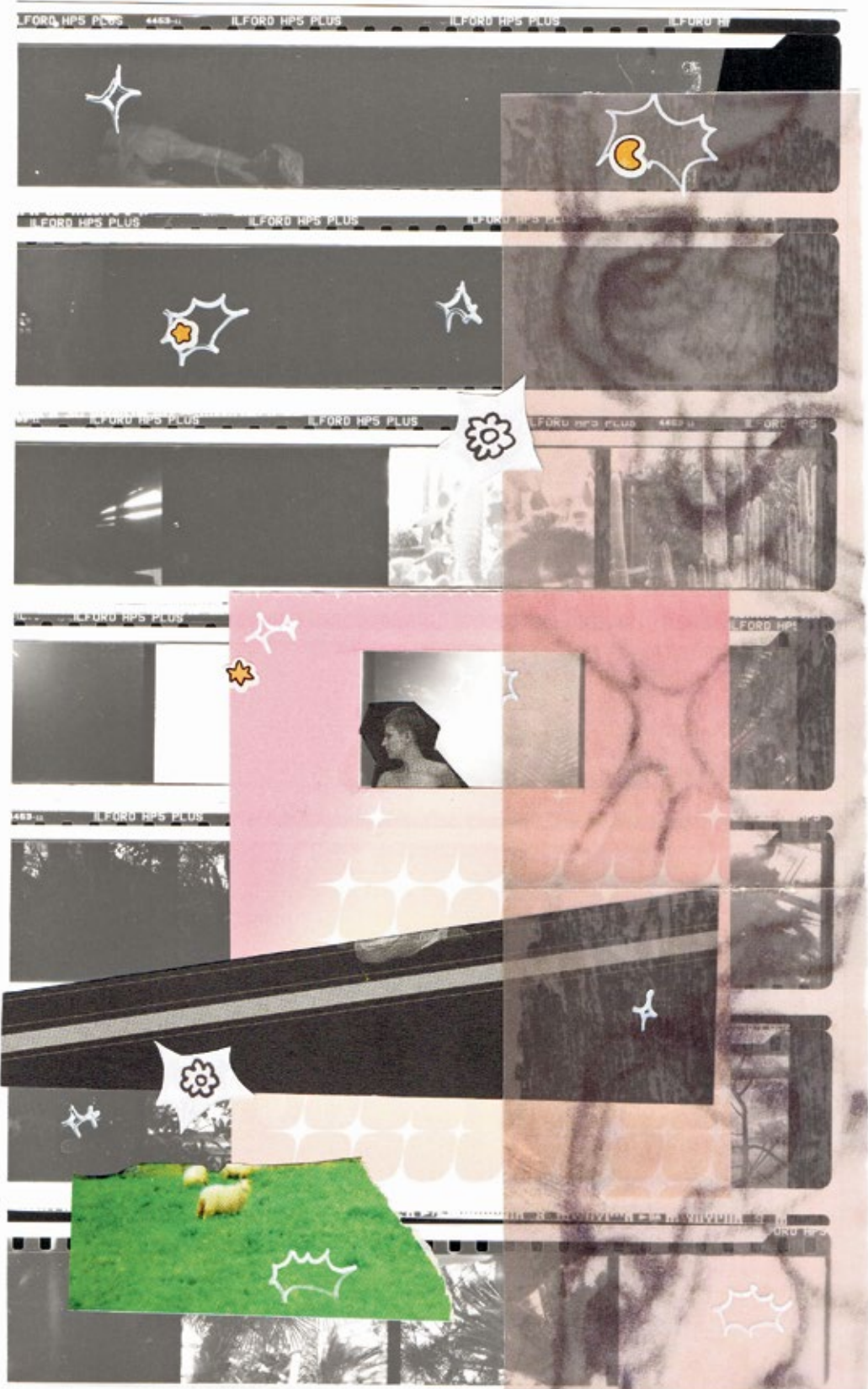
*
eelkõige ylekuumenemine
eelkõige põud
eelkõige tunne et on suvi
isegi kui on sygis
sest
laused kriibivad yksteise vastu
ja see tekitab soojust
see tekitab tyhja silmavaate
ma näen aga pole seal
ma olen yle lendavate pääsukeste
yle kõrgete kuuselatvade
kusagil kaugel
põleb Notre-Dame
nagu toona

*
nagu kõhtu tekkiv ebameeldiv ärevus
nagu liim mis sind millegi kyljes hoiab
ja on yldse igatmoodi vastik
nagu maa aga mitte nagu taevas
/kui maa on must siis taevas ei ole
syndinud õhust yleni eeterlik/
nagu umbrohi aga mitte lilled
suudlused mis võivad ka olemata olla
sest sa oled neist tydinud
nagu devalveerunud armastus
mis su tuppa tungis vastiku haisuna /palun sule aken
palun sule aken ma ei kannata seda/
igatpidi katkine räämas nagu mahajäetud
aga samas terviklik nagu kivid
millega pole midagi peale hakata
need lihtsalt seisavad
põllu veerel keset linna
ja ei ytle mulle mitte kui midagi

Foto: Erakogu

Mikk Tšaškin on noor luuletaja, kelle jaoks luule on väga lai mõiste, see tähendab: „kõik on luule”. Luuletused on tal isiklikud ja toitudvad unenägudest, argis- test mõtetest ning unetusest.

Illustratsioon: Maria Izabella Lehtsaar

TANTS EI OLE AUTO

**Vestleme noorte alustavate tantsu-
kunstnikega määramatusest, koostegemise
raskustest ja rõõmust, trendidest ning
sellest, mis hetkel algab tantsimine ja mis
on see miski, mis tantsu juures hoiab.**

Intervjuu **noorte tantsukunstnikega**.
Küsis **Helena Aadli**, pildistas **Elisabeth Kužovnik**

Tants on keeleülene, ühendab, aitab haavu lakkuda, kosutab, tervistab. Samas jääb tants nüüdiskunsti ühe liigina miskipärast kuhugi äärealale, seda nähakse vahest liiga abstraktse, liiga arusaamatu, tarbetunagi. Tantsumaastik, mis on niigi Eesti rahalagedal kultuuriväljal vaeslapse rollis, sai kultuurikärpe kirvega pihta kõige valusamalt – valdkonnalt võeti lausa 27% raha vähemaks. Sellega seoses on õnneks ka põhjalikult sõna võetud.¹ Intervjuud ette valmistades oli mul tugevalt kuklas tantsukunstnik **Raho Aadla** kirjutatu: „Tantsukunstniku toimetuleku seisukohast vaadatuna ja praegust seisu arvestades on kahjuks noorele inimesele süüdimatu seda elukutset soovitada. Vabakutseline tantsukunstnik on kui lihtsameelne, kes otsib võimalusi loomiseks, teades ise, et ega tema tegevus endaga jõukust kaasa too.”² Ometi on märgata noorte tantsukunstnike professionaalset ja tugevat pealekasvu ning kiduratele oludele vaatamata on tahe teha väärt asju vägagi olemas. Jääb ainult (naivselt?) loota, et see tahe saab tulevikus ka toetust.

Otsustasin ühelt poolt tantsuarmastaja ja teisalt täieliku võhikuna haarata kaasa kolm alustavat tantsukunstnikku – **Eveli Ojasaare**, **Juulius Vaiksoo**, **Maria Solei Järveti** –, et vaadata praegust olukorda, tantsimist ja kehased korra läbi nende pilgu. Kohustusliku sissejuhatava tutvustuse asemel palusin asjaosalistel end ise esitleda.

Elisabeth Kužovnik on vabakutseline filmitegija ja fotograaf. Kinoliidu ja Eesti Stsenaristide Gildi liige aastast 2023.

Foto: autoportree

**„Põhjamaades töötades meeldib mulle sealne praktiline lähene-
mine kunstniku heaolule, millega
toetatakse pikaajalist koos-
loomet ja arengut, mitte ainult
lõpptulemust.”**

– Solei

Kuidas te end alustuseks tutvustaksite?

Eveli Ojasaar: Olen tantsukunstnik, aga kõige rohkem meeldib mulle defineerida end tantsijana – see on mugavaim roll, millesse olen end pannud. Praegu õpin teist aastat Tallinna Ülikooli magistrantuuris koreograafiat. Minu peamiseks uurimisteemaks on saanud karakteriloomet, täpsemalt psühhofüüsiline rolliloomet just kaasaegse tantsuteatri raamistikus.

Ühelt poolt olen individuaalse tantsukunstnikuna otsingutel, teisalt on mulle ülimalt oluline ka koosloome, ühine organiseerumine ja liikumispraktika arendamine. Kaks ja pool aastat tagasi asutasime nelja teise noore tantsukunstnikuga loominguise rühmituse KOOSSEIS, kus tegeleme peamiselt tantsuteatri ja rolliloomet ning pisut ka absurditeatriga.

Juulius Vaiksoo: Mina olen lõpetanud Islandi kunstiülikooli ja mul algab just teine aasta vabakutselise elu. Liigitan end peamiselt tantsijaks – see roll on mulle praegu kõige südamelähedased. Eesti tantsumaastikul teed aga ilmselgelt kõike korraga, seega olen ka koreograaf, õpetaja, väikestviisi ka tantsualaste ürituste korraldaja. Olen organiseerinud tantsumaratoni Islandil ja noorte islandi tantsijate tuuri Euroopas.

Maria Solei Järvet: See, kas defineerin end tantsija või koreograafina, sõltub sellest, mida minult parasjagu oo-

datakse. Vahepealne olek ja suutlikkus end seal mugavalt tunda on minu professionaalseim seisund. Nii leian ma kõige rohkem ruumi, kus luua, otsida, naerda ja küsida, on väiksem oht end korrata. Ükskõik kas olen tantsija, koreograaf, liikumisjuht või juhendaja teekond valitud lõpp-punkti ei ole sirgjooneline, vaid kohalejõudmine on liigendatud protsess. Kui olen tantsija ja keegi küsib mult arvamust, tuleb minus esile koreograaf; kui olen koreograaf ja tahan mõista, mida tantsija teoses tunneb, siis võtan tantsija rolli. See on lahe mäng, mida me oskame, oleme nagu jокkerid kaardipakis.

Kuidas suhestuda selle määramatusega, kuidas see teile sobib?

Juulius: Mulle see sobib. Kui teised seda kahtluse alla ei seaks, siis ma ise ka seda ilmselt üleliia ei teeks. See on mu eriala ja mul on mitmeid huvisid selle sees.

Eveli: Minu jaoks onoleb see perioodist, kohati on see vabastav – asi ei pea olema defineeritud. Teisalt võib see tekitada ebakindlust ja segadust seoses ootustega. Kui ütlen tantsukaugele inimesele, et olen tantsukunstnik, jääb see määratlus talle hämaraks, mis võib tekitada tunde, et mida on tantsukunstnik väärt?

Solei: „Tantsukunstniku” mõiste ajab ausalt öeldes mindki segadusse. Tants ise on kunstiliik ja kätkeb sõnana kunsti. Äkki leiame kunagi mingi uue mõiste?

Eveli: Kasutan ise „tantsukunstnikku” kõige tihedamini, sest see defineerib olukorra hästi – mina kui kunstnik tegelen tantsuga.

Jääme siis praegu sõna „tantsukunstnik” juurde. Teil on alustavate tantsukunstnikena olukorrale värske pilk. Mis on Eestis kiidu- ja mis laiduväärset? Solei: Kiiduväärt on see, et Eestis on tugev ja pühenud tantsukogukond, kes otsib pidevalt uusi vorme ja dialooge. Tantsukunstnikuna tunnen siin intiimsust ja kogen vahetut kontakti publikuga. Ebastabiilsus on kindlasti üks murekoht, mis kogukonda killustab, see kajastub rahastuses ja vähestes pikaajsetes tugi-struktuurides. Eriti alustajana tundub, et korraga tuleb olla looja, produtsent, turundaja, tantsija, koreograaf, nende samaaegsete kuhjuvate rollide koormus on üle jõu käiv.

Põhjamaades töötades meeldib mulle sealne praktiline lähenemine kunstniku heaolule, millega toetatakse pikaajalist koosloomet ja arengut, mitte ainult lõpptulemust. Välismaal eri kompaniide ja kollektiividega töötades olen lisaks näinud, kuidas erarahastajad ja fondid panustavad ka uurimisprotsessi ja prooviperioodi. Minu jaoks on hullumeelne mõelda, et saame edasi liikuda ainult kulkaga, see on liiga suur koormus ühele institutsioonile. Noore riigina võtab see ilmselt aastaid, enne kui eraisikud ja usuriikid hakkavad rohkem kunstifonde looma.

Juulius: Islandil ütlevad kõik, et raha on vähe, aga Eesti mõistes on seda tegelikult palju. Ma ei tea ühtegi riiki, mis ütleks, et neil on raha kultuurile megalt üle. Mind on kulka väga palju toetanud ja on kindel tunne, et alati saab vähemalt küsida, Islandil näiteks sellist varianti ei ole. Islandi kunstiülikoolis on aga positiivne see, et iga tantsuüliõpilane saab pärast lõpetamist kaks nädalat residentuuris olla nende peamises tantsumajas, et midagi luua või uurida. Meil on hea võimalus näiteks Sõltumatu Tantsu Lava loodud PREMIERE alustavatele tantsukunstnikele.

Tulles tantsukunstnikuna koolist, kus olin harjunud iga päev liikuma, ei olnud Eestisse naastes korraga kuskil käia. Meil on küll TantsuRUUM, kus kaks korda nädalas hommikuti koos liikuda, aga kui oled harjunud iga päev 6–8 tundi tantsima, siis ei saa samasugust treeningut kuskilt. Seda on välismaal rohkem.

Eveli: Kiiduväärt on see kogukonnatunne küll. Noore tulijana tajun, et mind võetakse vastu, kuulatakse ja mul on võimalusi. Tehes palju koostööd Balti riikidega, tean, et Lätis on olukord märksa keerulisem hoolimata sellest, et seal on tohutult tugev kaasaegse tantsu kool. Leedus on aga näiteks rohkem esil interdistsiplinaarsus ja loovuurimus.

**„On näha, kas töö tuli vajadusest
midagi jagada või sellest, et
korraga saadi lava ja ülesanne
midagi teha.”**

– Juulius

Olles ise osa loominguisest kollektiivist, on kindlasti murekohaks, et grupitoetusi ei ole. Õnneks on meil eeskujud, nagu Fine5 tantsuteater ja ZUGA, kes on kollektiivina jätkusuutlikult aastakümneid tööd teinud, aga tingimused ei ole kerged. Näiteks rühmitusega KOOSSEIS, kus mina olen, ei ole lihtne residentuuridesse kandideerida või leida stuudioid, mis mahutaksid ära kõik meie viis inimest ja kus saaksime oma liikumispraktikaid arendada ja kvaliteeti tõsta. Etenduskunstide vallas on aga olukord ja võimalused paremad.

Solei: Tihti tuntakse end tantsijana ükski nendes keerulistes oludes, aga peame teadvustama, et tants ei ole individuaalne eriala – soov tantsida on tulnud kogukonnatuntest.

**Tuleksin korra selle etenduskunstid vs. tantsukunstid pinge-
välja juurde. Kuidas te
seda tajute?**

Eveli: Etenduskunstide viljelemine on võimalikum, liikumispraktikatega ei saa aga tegeleda nii, et tulemiks on ainult tantsulavastused. Olen võtnud endale eesmärgi proovida

tegutseda puhtalt tantsukunsti vallas ja uurida, kuidas see on võimalik ja mida see tähendab.

Juulius: Mõlemad terminid on väga voolavad ja subjektiivsed. Kui kogen midagi, siis ikka mõtlen, kas see on tantsukunst või etenduskunst, aga kokkuvõttes ei mõjuta see elamust. Läksin kunagi **Keithy Kuuspu** „Läbi kukumist” etenduskunstina vaatama – see kestis kaks ja

pool tundi – ja mul hakkas igav. Kui aga mõtlesin, et vaataks seda hoopis kui näitust, siis oli ühtäkki huvitav. **Solei:** Eesti keeles ja Eestis ajalooliselt mõistetakse tihti „teatri” all sõnateatri, ooperit ja balletti. „Etenduskunst” on küllaltki uus ja ujuv mõiste ning alles 2015. aastal hakati Eesti teatri aastaauhindadel andma välja etenduskunstide auhinda. Samas etenduskunsti ja *performance*’it ei tohiks omavahel segamini ajada, kuigi need on hakanud kokku kasvama.

Mis määrab selle, et vaatate midagi kui tantsulavastust?

Juulius: Kui lavastaja või koreograaf on märkinud, et tegu on tantsulavastusega, siis usaldan neid. Kolm aastat tagasi üks õpetaja küsis, mis hetkel sa tantsid. Vastasin toona, et tantsin siis, kui tunnen end mugavalt, kui näiteks õpin tunnis mingi liikumisfraasi ära ja saan seda lõpuks vabalt esitada, kõike oma kehaga mõlemata läbi tunda ja välja elada.

Solei: Kui lahkun ruumist või teatrisaalist – see võib olla ka tantsuetendus näitusel või mõni liikumispraktikal põhinev installatsioon – ja minusse jääb hästi füüsiline tunne, siis tajun, et käisin vaatamas midagi tantsuga seotut.

Eveli: Lähtun vaatajana sellest, millel on kande roll idee või loo edastamisel. Kui olulisim on liikumine, siis tunnen, et see on tantsulavastus. Loojana küsin samamoodi: millest algas protsess, millest idee idanema hakkas? Kui see algas liikumisest, siis see on juba tants.

Juulius õpetaja küsimus on väga hea, seega küsin teilt, **Solei** ja **Eveli**, mis hetkest alates te tantsite?

Solei: Olen avastanud, et tantsimine on üks mu kirg. Võin voodis lamada, aga ikka on tahe ja vajadus liikuda.

Lisaks märkan olukordi koreograafiliselt, näiteks seda, kuidas inimesed bussis seisavad. See teadmine on kogu aeg kuklas ega pea väljenduma minu kehas vaid liikumise kaudu.

Eveli: Keeruline küsimus. Tants on nagu keel, minu jaoks emakeel. (*Naerab*) Sel keelel on omad sümbolid ja märgid, ma „räägin” seda alateadlikult, ma ei pea sellele eraldi mõtlema.

Mida te ise tantsijate või koreograafide puhul oluliseks peate? Mida otsite?

Juulius: See on küll kliše, aga käib kõige kohta: oluline on teha tööd südamega. Seda on näha, kas töö tuli vajadusest midagi jagada või sellest, et korraga saadi lava ja ülesanne midagi teha. Ma ise püüan töid vastu mõttes mõelda, kas see on tõesti miski, mida ma tahan teha, või näeb see lihtsalt CVs ilus välja. Õeldakse ka, et kunstikoolis käiakse kontaktide pärast, et kunstnikuks ei saagi õppida, õpitakse ära tehnika ja meetodid. Aga see, kas inimesel on soov midagi jagada, on lihtsalt olemas või siis areneb ajaga. Ma ise ei otsi praegu koreograafiapakkumisi – aga olen neile avatud –, kuna tunnen, et mul pole midagi ütelda. Ma ei hakka looma lavastust, et lihtsalt oleks tööd. Pigem otsin teisi väljundeid.

Eveli: Nagu Solei enne ütles, on tants kogukondlik tegevus. Mina hindan väga koostöövõimet, oskust ja tahet koos luua. Üksteise hinnanguvaba kuulamine, hoidmine ja tähelepanu on nii olulised, kuna tantsukunsti töötame alati koostöös kellegagi.

Solei: Minu jaoks on olulisimad ausus, huumorimeel, inimlikkus, see, et saad inimesega ühes ruumis olla. Praegu inspireerivad mind eriti need, kes tahavad lahendusi otsida. Mitte ainult need, kes tulevad lahendustega lagedale, vaid ka need, kes mõistavad, et iga lahendus saab alguse sellest, et märkad midagi, lähed süvitsi, kuulad. See on ühtlasi julgus, kuna tuleb osata tunda emotsioone, mis võivad olla ka ebamugavad.

Dramaturg **Bojana Cvejić** on õelnud, et koreograafia pole auto. Ta mõtleb siin seda, et auto võib katki minna ja sellega peab tegelema, aga koreograafia pole kunagi katki ega terve, tantsule ei saa läheneda sellise jõuga. Koreograafia toimimiseks tuleb kasutada mittenormatiivseid küsimusi ja vastuseid. Kui tuleme ühisesse ruumi, siis tuleb teada, et me ei tea; enne üksteise parandama hakkamist tuleb ühenduda.

< eelneb

Siin-seal on meilgi räägitud, et kui üldse on võimalik teha kollektiivset lavastust, siis see toimub trupi honoraride arvelt. Aga mis on see miski, mis teid tantsu juures hoiab?

Eveli: Kui enne rääkisime, et tantsukunstnikena peame valdama mitmeid rolle, siis sellel on ka positiivne pool – elu on mitmekülgne. Tants kui kunstivorm pakub keha ja vaimu tasakaalu, mis teeb minust terve inimese, tänu millele suudan üleküllastunud maailmas funktsioneerida. Ma tahaks seda teistega ka jagada.

Juulius: Inimesed räägivad, et oma armastatu lihtsalt tunned ära, mul on tantsuga samamoodi. Olen küll vallaline, aga vähemalt mul on tants! (*Naerab*) Kui mul oleks partner, siis ma ei peaks hakkama talle seletama, miks ma temaga koos tahan olla.

Intervjuu ajal olen ka pidevalt poosi vahetanud, ma lihtsalt pean end liigutama. Oleksin võinud sportlaseks hakata, aga vajan ka seda vaimset, loomungulist ja kunstilist poolt. Tantsutrennist lahkudes öeldakse alati: „Vau, kui hea on olla!“ Minu jaoks on see nii loogiline, et tants on tervendav, aga see tuleb inimestele tihti üllatusena. Üleüldse võiks ka koolides tantsuõpet rohkem olla. Olen mõelnud fraasi „kehaline kasvatus“ peale, tantsijana õpid hoopis sügavamalt kehalist kasvatusst –

seda, kuidas kogu keha on omavahel ühendatud; mida tähendab see, kui mõni koht ei liigu, kuidas see mõjutab kõike muud. Tants hõlmab keha ja meelt täielikult. **Solei:** Tants on väga kollektiivne praktika. Isegi kui lähen üksi saali, on mu kehamälus kõik inimesed, kellega olen kohtunud ja kes on mind õpetanud. See on väärtus, millest ei saa heas mõttes lahti. Tantsus mängivad need nähtamatud seosed ja miljonid lahendused olulist rolli, me ei tegele õige või valega, vaid võimaluste ja lahendustega.

Lugesin hiljuti ühte **Pauline Oliverose** teksti, mis räägib helist, ja ta kasutas seal terminit „quantum listening“ ehk „kvantkuulamine“. Oliveros seletab, et see tähendab samal ajal rohkem kui ühe reaalsuse kuulamist. Väikesest peale tantsutrennis käies ei ole ma arenenud ainult tehniliselt või füüsiliselt, vaid olen saanud ka paremaks inimeseks – õpinud ruumi lugema, kuulama, aega andma, olen pidanud astuma teiste kingadesse. Tantsijatega kokku tulles näen, kuidas kõik jagavad oma praktikaid ja on haavatavad, usaldatakse ennast ja üksteist – muude erialade puhul pole ma seda sel viisil kogenud.

Teiste füüsiliste valdkondade puhul on tihti oluline võit, aga tants ei ole selline. Kui soovin jätkusuutlikult elada, ei saa ma tantsu kõrvale heita. **Juulius:** Mind kui algajat tantsukunstnikku üllatab ikka veel, kui toredad tantsuiniimesed on! Kui läksin kunagi tantsutrenni, ei olnud seal kunagi probleeme, vaim ja keha olid heas korras ning mõtlesin, et vau, niimoodi saabki elada! Miks ma siis ei peaks tahtma seda teha?! **Eveli:** Mulle tundub, et põhjus, miks meil ka omavahel nii kergesti emotsionaalne side tekib, tuleneb just kehalisusest. See on võti.

Mis on tantsukunsti praegused trendid või esilekerkivad teemad? Võib-olla on miski juba tüütama hakanud?

Eveli: Tehnoloogia ja ekraanide kasutamine on tüütama

hakanud! Muidugi on see oluline osa maailmast ja on huvitav, kuidas kehad sellele reageerivad; mida see meie olemusega teeb. Lähen tantsuetendusi vaatama, sest tahan näha orgaanikat, keha liikumist. Tehnoloogiat on niikuinii igapäevaelus nii palju, etendusel tahan selle eest põgeneda.

Juulius: Nõustun. Olen ka märganud, et praegu on hästi palju reivismist. Eks see, mis üldisemalt kunsti-maailmas toimub, peegeldub ka tantsus.

Solei: Rahastuse kärpimise mõju on näha igal pool Euroopas ja seega on rohkem soolosisid, duosisid ja triosisid seal, kus koreograafid või kollektiivid tegid varem suuremaid grupitöid. On palju ellujäämist, piiride kompamist ja riskimist. Samuti tekitatakse lärmi.

Kuidas saaksid inimesed väljastpoolt tantsu-maastikku rohkem nüüdistantsuga suhestuda?

Juulius: Mistahes kultuuri vastuvõtmiseks peab olema avatud. Tantsu vaatamist ei pea keeruliseks tegema ega olema alati kinni selles, mis konkreetsemalt toimub, vaid tuleb tulla avatud meelega ja näha seda, mida pakutakse, seedida, edasi mõelda. Nii lihtne see ongi. Kord aastas võiks kooliõpilased kaasaegset tantsu vaadata. ZUGA näiteks teeb kaasaegse tantsu lavastusi ka lastele.

Eveli: Tantsukauge inimene tegelikult naudib tantsu. Tegutsen ka meelelahutusmaailmas, kus tehakse kaasaegseid lühilavastusi, mida pakume näiteks ettevõtetele, kus on täiesti teiste eluvaldkondade inimesed. Näen, kuidas nad naudivad seda. Ja kaasaegse tantsu turundust vaadates olen mõelnud, et mida meie saaks teha, et tants nendeni jõuaks? Paljud on ju iseenesest avatud, aga nad ei tea, et asjad toimuvad.

Solei: Meid ei õpetata kaasaegset tantsu analüüsima, nagu haridusprogrammid õpetavad näiteks muud abstraktset kunsti lugema. Oleks tarvis rohkem neid, kes aitaksid pärast etendust õigeid küsimusi küsida. Samas juba näen, kuidas kooliprogrammidesse satub aina rohkem tantsu.

Olete praegu pigem optimistlikud ja nii võikski kindlasti jätkata. Kuidas te plaanite oma tulevikku ja karjääri Eestiga siduda?

Solei: Ma ei olegi kunagi Eestist lahkunud – õppisin ja töötasin küll Taanis, aga olen alati tagasi tulnud. Sotsiaalpoliitiline olukord tekitab tунnet, et tahan rohkem kohal olla. Näen ka Baltikumil kui terviku potentsiaali, ajalooliselt saime ju selle valdkonnaga nii palju hiljem tegelema hakata kui muu Euroopa ja siin on *badass cool*’id tegutsenud. Tahaks näha rohkem ka seda, et Eestis tehtud tööd jõuaks väljapoole.

Kuna ma väga armastan tantsu-, koreograafia- ja dramaturgiaalaste tekstide lugemist, siis tahaks ka neid eesti keeles rohkem näha. Et ainuke sed kirjatükid ei oleks arvustused. Ma sooviks, et oleks rohkem raamatuid, igakuisel kirjutisi, mis jõuaksid peale TantsuKuukirja ka näiteks Postimehesse või Delfisse. Teooria on inspireeriv, see loob täiesti teise maailma, eriti seetõttu, et tants on mõeldud kunst, mis sünnib nüüd ja praegu. Minu jaoks on olnud olulisel kirjutajad näiteks **Jérôme Bel**, **André Lepecki**, **Jenn Joy**, **Jonathan Burrows**, **Mette Ingvartsen**... Olen oma tuttavatel nende tekstide lugeda lasknud ja nad on olnud väga kurvad, et nad varem neist kuulnud ei olnud, kuna tekstidega tutvumine on aidanud tantsulavastusi mõtestada.

Eveli: Iseendale peab võimalusi looma. Pikas perspektiivis aga võiksid asjad muutuda. Vabakutselise elu on kohati kurnav, aga tean, et tahan Eestis tegutseda. Kuna praegu õpin siin magistrantuuris, siis ikka loodan, et tantsuõpe jätkub ja areneb veelgi – näen potentsiaali, kuhu see saaks jõuda, kasvõi sõprusülikoolide ring võiks laieneda.

Juulius: Hoian pidevalt silmi lahti seoses sellega, mis välismaal toimub, kas projektide või töötubade kujul, aga väga äge on Eestis olla ja siin midagi teha. Käia ära ja tagasi tulla, jagada, mida olen näinud. Kindlasti elan mingi perioodi tulevikus välismaal, aga tahan kahtlemata tagasi tulla.

KAS SA NAHHI, ALMANAHHI VÕTSID?

Noor kirjandus koguneb ajakirja toimetuses, kirjanike maja pööningul, Pirita metsas, teeb riigi rahaga punki või laenab raha sõpradelt ja teeb ikkagi. Aga lugejaid võiks siiski rohkem olla. Järgnevalt mõni sõna kõige värskematest noorte kirjanduse kogumikest.

Joonas Veelmaa

On 2024. aasta veebruar. Astun pimedal ja külmal reedeõhtul sisse muuseumiuksest. Mind on kutsunud üle-eestilise noorte luulevõistluse eelvooru žüriisse. Häbi tunnistada, aga ega ma täpselt ei tea, mis mind ees ootab. Ütlesin „jah“ ilma süvenemata. Olen nõrk jah-inimene, aga tegelikult huvitab, kuidas on vaib. Milline on publik? Tekstid? Mu sammud on rasked ja trepp nagiseb, kui teisele korrusele tõusen. Vaikselt hakkab kohale jõudma. Muuseum ise on lihtsalt haudvaikne, sest see on praktiliselt inimtühi. Publikut ei olegi kutsunud, see üritus on ainult võistlejatele ja neid on kohale tulnud kaks. Žüriiliikmed leiavad ühest kabinetist. Vahetame paar sõna, viskame nalja ning seejärel marsime tõsiselt saali ja võtame esireas istet. Nüüd on meid saalis juba viis. Mõlemad noored loevad **Koidula** tekste, peast ja paraja pingega. Ma ei oska neid hinnata ega ka ütlegi nõuannet anda. Kui luuletused loetud, suundub žürii terrassile otsustama. Järgnevast 15 minutist olen suurema osa vait, sest mul ei ole midagi öelda. Rühme koos tagasi saali, kus võistlejad on loodetavasti vahepeal juttu pühunud. Žürii juht teatab kõlaval: „Jõudsimme otsusele, et siit eelvoorst on edasipääs tagatud... (pinge kasvab...) mõlemale!“ Kui keegi küsib, kus elab noor eesti kirjandus, siis tean, et kindlasti mitte seal.

TEGUTSEVAD HULGAKAUPA

Viimase aasta jooksul on minu kätte jõudnud kolm värsket noorte kirjandusantoloogiat. Täiesti erinevad, aga kõiki ühendab, et raamatute algatajateks, koostajateks ja toimetajateks on noored kirjandusinimesed. See, et hulk noori ühiste kaante vahel oma värskaid tekste avaldab, ei ole enneolematu, aga lähiajaloo ka mitte liiga tavapärase. Üks antoloogias osalenud luuletaja ja usub, et pandeemia ja lockdown olid need, mis muutsid noored inimesed näljaseks ja panid nad piirangute lõppes autorifotodele se poole jooksma.

MILLEST SIIS NOORED KA KIRJUTAVAD?

Kui Värske Rõhu peatoimetaja mõnda raadiosaatesse satub, siis just seda talt küsitakse: millest siis noored ka kirjutavad? Antoloogiaid lapates saab tuvastada, et ainus täpne vastus on, et erinevatest asjadest. Noorus ei ole ainult kohutav, vaid ka pikk periood inimese elus. Isegi kui leida 16-aastaste kirjutistest läbivaid jooni, siis poole vanemad ehk 32-aastased noored kirjutavad midagi muud. Ka minu laual on läbisegi trüکیدebütante ja auhinnatud noorkirjanikke.

„GRAFOMAANIA“ EHK AMETLIK ALGUS

„Grafomaania. Vaimustus“ on neljas omataoline Eesti Kirjanike Liidu Noorte aastat kokkuvõttev almanahh. EKLNL on üks väga tõsine koht. Neil on põhikiri, üldkogu, juhatus, tuumik, esisik ja aseesisik, aga ka põhiväärtused: loovus, avatus ja vabadus. Selleks et liikmeks astuda, tuleb esitada avaldus ja motivatsioonikiri ning saata need esisikule. Kui esisik su heaks kiidab, lunastad pääsme ka VIP-üritustele. Kui aga juhatus leiab „mõjuvaid põhjuseid“, võivad nad su välja heita. See kõik kõlab ametlikumalt kui Kirjanike Liit ise ning veiderdava ja ennast liiga tõsiselt võtva rollimängu eest on neid kultuuriajakirjanduses ka veidi nahutatud.¹ Jääb mulje, nagu kirjutamishuvilisi noori oleks liiga palju ja vaid institutsionaalsed regulatsioonid suudavad välja sõeluda need, kes tõesti väärivad Eesti Kirjanike Liidu Noortega liitumist.

Samas, raamatut poolitavast fotogaleriist vaatavad vastu värvilised, lõbusad ja lollitavad pildid jõululaadast, kõneõpetusest, halvima teksti, aga ka lavaluule töötoast ja teistest ühistest üritustest.

Programm on sisukas ja ideid jagub. Eemalt tundubki, et tegu on tugevalt hierarhilise organisatsiooniga – midagi õpilasesinduse, kirjanduskubi ja loovkursuse vahepealset. Kui sul veel kirjandushuvilisi sõpru pole, siis sealt saab. Sa võid kirjutada luuletusi, aga esmalt tuleb kirjutada üks motivatsioonikiri.

Varasematest „Grafomaaniatest“ näib tänavune mängulisem juba (selgub, et kogumiku ühe kujundaja **Riste Sofie Kääri**) tüüliustratsioonide tõttu, mis on tõstetale vahistamisesteeitikat meenutavatele autorifotodele juurde maalitud. Autoreid on 20, neist enamik kuskil

trükis juba debüteerinud. Märkan alles mitmendal ringil, et kõik kirjutavad eranditult eesti keeles. See on huvitav, sest pärast **Gregor Kulla**, „Peenra“ tähelendu võis arvata, et kõnekeelne kirjutamine nakkab hoogsamalt. **Jaan Jürimäe** luuletusest leiab siiski ingliskeelse fraasi „yours sincerely“. Keelepatu rehabiliteerivad teistes tekstides olevad sõnad, nagu „paariapolk“, „eebenhingsed“ ja „häälejume“. Oma keel on igatahes au sees. Näiteks kogumiku avaluuletuses teeb autor **heraluule** viite **Reijo Roosi** eesti- ja võrokeelsele luulekogule „tere kas tohib / tere kas võisõ“. **Hella Õitspuu** ja **Robin Liiber** kirjutavad aga hoopis mulgi murdes.

Keelega ollakse terves kogumikus üsna mängulised, mis meeldejäävaimalt väljendub selles, et kiRjutaTAKSE uMbES nll. Iseenesest võte töötab, olgugi et võib mõjuda liiga ootuspäraselt. Keelemängu kõrval on ka lihtsalt tabavaid tekste. Näiteks **Katrin Kõutsi** luuletus „Vanaema nagu oli rahulik“ haarab esimesest fraasist: „ta oli isegi enne haiglasse jõudmist jõudnud krampides endale kulmud / joonistada & proteesid suhu panna“. Kõige enam loen üle **Marie Ojamaa** kahest pildist koosnevast ja raamatu kõige sõgedamat luuletust „Silmarillionikiinikum“, kust leiab muu hulgas fraasid „maatriksmeelemyrgine abstrakt- absurdinähtus“ ja „kolekentsakiline lihakantsukarussell“. Ojamaa on kirjandusüritustelt tuttav esi- neja ning kui elavas ettekandes ei ole tema tekstide jälgimine lihtne ülesanne, siis paberil saab tekstivõtit rahulikult otsida. Natuke

aitab ka see, et olen kuulnud, kuidas autor oma tekste ise loeb. Tekst on elamus.

„CIRCA 7 CELSIUS“ EHK BALTA HÄNG

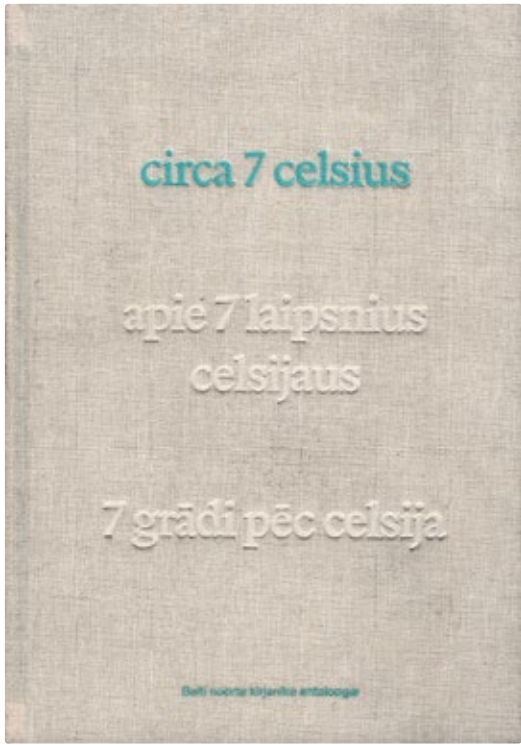
Balti noored kirjanikud nimetavad ennast võrgustikuks. Samal ajal kui mina noori muuseumist otsisin, korraldasid nemad hoopis talvekooli. Sisuliselt said *circa* 18 leedu, läti ja eesti noort kirjandusinimest Eestis kokku, jagasid ja tõlkisid üksteise tekste, hängisid siin-seal ja lobisesid tühjust-tühjast. Ilmselt kirjandusest, poliitikast ja rahast. Meie rahulikud kirjanduskalendris on see märgiline algatus ja ilmselt küsivad paljud, kus selline asi varem oli. Igatahes saigi antoloogia alguse tollast talvekoolist. Kvaliteetne köide, tundlikult kujundatud ja kõvade kaantega. See raamat peab küll 500 aastat vastu. Kui algatus paneb käsi plaksutama, siis koostajate sissejuhatust kukalt kratsima. „See antoloogia pole

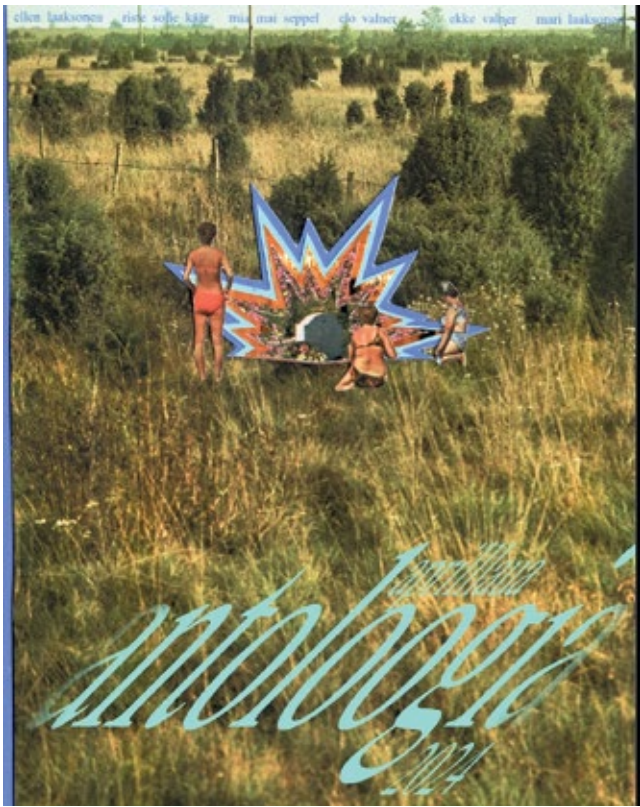
Foto: erakogu

Joonas Veelmaa on luuletaja ja hobilugeja.

¹ Vt nt Viirpalu, I. 2025. Kurnamispoliitikat kaasavate võima-justeni. – Sirp, 23.05.; Grigorjeva, S. 2024. Kas Eesti riik vihkab nüüdistantsu? – Sirp, 15.11.
² Aadla, R. 2024. Tantsukunstnikud toimeahelates. – Sirp, 08.11.

- ◀ „Circa 7 Celsius. Balti noorte kirjanike antoloogia I” Koostanud Kristel Zimmer, Mia Maria Rohumaa, Lauris Bērziņš ja Simonas Bernotas, toimetanud Hedi Rosma, kujundanud Mette Mari Kaljas ja Nelli Viisimaa SA Kultuurileht, 2025
- ▶ Isekirjastusliik *zine* „Aprillilaua antoloogia 2024” Autorid Ellen Laaksonen, Riste Sofie Käär, Mia Mai Seppel, Elo Valner, Ekke Valner ja Mari Laaksonen
- ▼ „Grafomaania IV. Vaimustus” Peatoimetaja Katrin Kõuts, sisutoimetaja Maiken Tiits, kujundanud Anna Elisabeth Remmelg ja Riste Sofie Käär Eesti Kirjanike Liidu Noored, 2025

mingi järjekordne Baltimaade kultuuri populariseeriv väljaanne Euroopa Liidu rahastusega.” Tunnen, et ma olen midagi maha maganud – või vastandubki raamat Balti kirjanduse almanahhi „No More Amber” esimesele ja seni viimasele numbrile, mis avaldati neli aastat tagasi? Võib-olla tõesti, sest järgmisena öeldakse, et tegemist on punkteosega, sest see mässab määramise, ükskõiksuse ja ülbuse vastu. Selle vastu tasub mässata küll, aga keeran lehekülje tagasi ja loen: „Raamatu on välja andnud SA Kultuurileht” ja „Raamatu valmimist on toetanud Eesti Kultuurkapital”. Seega riiklik mäss? „Niisiis jääb radikaalne headus meie ainsaks võimalikuks filosoofiaks,” kõlab manifestis. Ning kohe seejärel: „Värisege, kortsus revolutsionäärid ja amortiseerunud ridade-vahelt-lugejad.” Ma ei ole päris kindel, kas see on punk või radikaalne headus. Ka ridade vahelt tuleb raamatus üsna palju lugeda, sest päris laiatarbekirjandus see ka ei ole. Kuivõrd raamin ennast Eesti noortega, siis keskendun ka rohkem neile. Kindlasti tasub aga ka läti ja leedu autorite tekste lugeda – juba märkamaks, kui erinevalt meist paarsada kilomeetrit eemal kirjutatakse.

Paul Raua kaks hoogsat miniatuuri räägivad perekonna varjukügedest, aga viisil, kus varju tekitajat otsesõnu ei nimetata. **Helena Aadli** laastud maadlevad väikekodaluse, misoüünia ning loome- ja eluraskustega. **Susanna Mett** segab erinevalt „Grafomaania” autoritest oma luuletustes eesti, saksa, arabia ja inglise keelt, aga ka kirjavahemärke. Tema „nad tulevad pikas rodus” kasutab fraase II maailmasõja natside seas populaarsest laulust „Erika” ja on vastupanu sõduritele, kelle „hädised näod on täis paska” ja kelle „väikesed villis varbad kõverduvad saapa sees”. Tekst jääb pikaks ajaks kummitama. Mett ja heraluule on ka kolme antoloogia peale ainsad, kelle tekstid suhestuvad otseselt praeguste poliitiliste pingetega.

Kui teised Balti autorid keskenduvad ühele žanrile, siis **Kristel Zimmerilt** on tekste siit ja sealt. On totaalselt sürr: „Korraldasin nii, et vaibale visati roosasid ja kollaseid lapsepuhkuse programmist üle jäänud võõrasemasid.” Aga ka pilapilaluulet: „Oh, Armin Viru Valge Buuren, / uneleda nüüd mind lubage, / seal Rimi-poolses toas mu südames, / sa võitsid minu mini-südame”.

Näiteid oleks justkui veel, aga kogu raamatu puhul tekib küsimus, et kas need on valmis teosed lugejatele või autorite visandlikud käekirjanäited. Sissejuhatus sellest ei räägi. Ka raamatu üks autor **Gustav Nikopensius** nendib suvises Loomingus: „Projekti kaasava filosoofia kohaselt ei öeldud ühelegi autorile ära ja enamik saadetud tekste pääses trüki.”²

Mis tekstid ainult kaasa-va filosoofia tõttu raamatuse pääsesid, on raske öelda, kuid tundub, et antoloogia suurimaks tugevuseks ei ole ei üksikud tekstid ega ka raamat tervikuna, vaid Balti kirjanike võrgustik ise ja see tööpoolest ei ole väike asi. Ka võrgustiku teine talvekool on toimunud ja osakest sellest näeb YouTube’i kontol VEEL PUTRU.

„APRILLILAUD” EHK KIRJANDUSE METSIK POOL Selle grupeeringu määratlemisega olen kõige suuremas kimbatuses, kuna pean seda ise tegema. Autorid ei ole nimetanud end ei võrgustikuks, kogukonnaks ega ka rühmituseks. Erinevalt teistest on antoloogias esindatud ainult kuus autorit: **Ellen Laaksonen**, Riste Sofie Käär, **Mia Mai Seppel**, **Elo Valner**, **Ekke Valner** ja **Mari Laaksonen**. Paljudele on need nimed tuttavad ka kunsti- ja muusikaringkonnast.

Antoloogia aluseks on Bloggeri ja Insta konto Vesiklosett, kuhu autorid kirjutasid 2024. aasta aprillis iga päev ühe teksti etteantud teemal. Teemadeks olid näiteks „homme on niisama”, „nijunjunju (häälitus)”, „elu rokitab mune”, „lenini naine”, „ilus ja tsiviliseeritud” jm. Veebi lisati tekstid anonüümselt ja mõni kuu hiljem avaldati valik väiketrükise ehk *zine*’ina. Poest seda ei saa, aga Vesiklosetis on tekstid alles ja *zine*’i peaks saama tellida näiteks aadressilt tyberkeskminimees@gmail.com.

Antoloogia meenutab vihikut ja on kujundatud tervikuks kollazäide ja mängulise kirjatüübi kasutusega. Põhimõtteliselt näeb teos välja täpselt selline, et **Asko Künnap** tahaks kindlasti diskussiooni algatada. *Zine*’i

esitleti Pirita metsa vigvami juures, kus kõlas lisaks antoloogia tekstidele ka näiteks *a cappella* versioon Meie Mehe hitist „Valge mersu”, mille saatel osalisel üksteise otsa ronisid ja sinimustvalge lipu moodustasid. Samasugust mängu ja irooniat kannab ka antoloogia ise. Teiste antoloogiatega võrreldes on see terviklikum lihtsalt põhjusel: autorid on sõbrad ja sõprade loominguks ongi tõenäolisemalt rohkem ühiseid jooni kui näiteks mõne juhusliku andeka eestlase ja juhusliku andeka lätlase vahel. Nii tekib raamatusse omamoodi unenäoline parauniversum, kus kohtuvad Jugoslaavia, Trotski, külalapsed, joodikud, eterniit ja uputamist ootavad kassipojad. Sealijuures puudub selge poliitiline suund. Tundub, et kolikambrist leitud motiivid on pigem rekvisiidid, mille abiga rääkida üksteisele sellest, millest noored inimesed ikka räägivad – erinevatest asjadest.

Kõikide antoloogiate kõikidest tekstidest olen kõige rohkem lugenud just selle raamatu Kääri luuletust, mis muu hulgas küsib:

„kas sa oled kade et su hing kunagi nii kõrgele ei tõuse / et hirm saaks peale tulla”. Loen seda korduvalt, sest ma tööpoolest olen kade. See luuletus viib tuju alati ära, mis on luuletuse puhul hea märk. Jõuan arusaamiseni, et selle antoloogia autorid on hulgiaunid. Võib-olla isegi radikaalselt head.

VÕTKE ENNAST KOKKU Kui peaks tingimata midagi kokkuvõtvalt ütleva, siis seda, et noorel kirjandusel on päris hea aeg. Nad saavad kokku ajakirja toimetuses, kirjanike maja põõningul, Pirita metsas, teevad riigi rahaga punki või laenavad raha sõpradelt ja teevad ikkagi. Ainult lugejaid võiks rohkem olla. Kuu aja jooksul inimesi küsitledes kohtan ainult ühte, kes on mõnda neist raamatutest lugenud. Seega, lugejad, võtke ennast kokku ja muretsemise asemel lugege mainitud antoloogiaid, lugege Riste Sofie Kääri värsket luulekogu „Aps!”, minge kirjandusõhtule „Viimane neljapäev” ja liituge Kirjanike Liidu Noortega. Minge vaadake YouTube’i kanalit VEEL PUTRU ja Vesikloseti blogiarhiivi. Muidugi tellige endale koju Värske Rõhk, mille iga number on sisuliselt noore kirjanduse antoloogia. Noor kirjandus ei ela ainult hästi, vaid ta elab ka ainult praegu. Lisaks on Lätis ja Leedus seis palju halvem. Hurraa!

¹ Larm, P.–R. 2022. Titesammul klassikute radadel. – Sirp, 17.06.
² Nikopensius, G. 2025. Circa 7 Celsius. – Looming, juuli.

KES ON KÕIGE LAHEDAM?

Lahe on küll öelda, et lahedus mind ei huvita, aga tegelikkuses mõjutavad lahedusega seotud küsimused meist paljude igapäevaelu, moodustades suuri ja tihti häirivaid sisemisi puntraid. Ehk aitab neid harutada see, kui proovida lahedus ise osadeks lahti võtta.

Saara Liis Jõerand

Tutvustan teile, mis on minu meelest kõige lõbusam tegevus maailmas: mõelda välja mingi võimalikult absurdne skaala ning hakata sellele paigutama inimesi, nähtusi või väljendeid, tuginedes ainult ja ainult vaibile. Seda tuleb teha koos asjast sama huvitatud sõpradega ning oluline on leida igale andmepunktile asend, millega kõik on lõpuks rahul. Tihti arvatakse täpselt samamoodi – ning selles tundes seisneb üks oluline põhjus, miks sellist tegevust teha –, aga kui mitte, algab vaidlus, mille käigus võib juhtuda iga-suguseid asju: skaala muutub mitmemõõtmeliseks, selle otspunktid vahetuvad välja, kõiki seni paigutatud andmepunkte nihutatakse jne. Ja kui õnnestub kohendada mudelit nii, et see ei ole veel hoomamatult keeruline, aga kirjeldab maailma meie meelest eelmisest täpsmini, on see teine suurim rõõm, mida mäng võib pakkuda.

Selliste skeemide vanaisa on muidugi **Pierre Bourdieu**, kes paistis samuti selliseid jooniseid armastavat. Ta on paigutanud näiteks ratsutamise otsa, kus isiku kogukapital on suur, kuid selle moodustab eelkõige majanduslik kapital, mitte kultuuriline, matkamise aga teisele poole, kus kogukapital on veidi väiksem, aga kultuurilist on majanduslikust rohkem. Säärane skeem on ka iga

hedad on need vanema klassi tüdrukud, kes on minust aasta võrra kogenumad, lahedad on need kunstitudengid, kes õpivad seda, mida mina oleksin ka teoreetiliselt võinud õppima minna, aga ei julgenud. Lahedad teevad minust paremaid otsuseid, paremaid kommentaare, loovad paremaid teoseid ja artikleid. Kes on kindel mingis muus suunas, jätab mind külmaks, kes tegutseb minu huvialas, kuid ei moodusta nii terviklikku brändi, võib siiski saada mu heaks sõbraks.

Seega on meil praegu kaks telge: nende sihikindlus ja minu eesmärgid. Milline hirmutav kombol!

LAHE VÕI „LAHE”?

Kuna mu eesmärk on aga leida pesa kõige lahedamale lahedusele, tuleb järgmisena ära klaarida see kõige tähtsam asi: „lahe” ei ole alati *lahe*. See tähendab, et sedasama kadestusväärset

kindlust kannavad kaks täiesti erinevat inimitüüpi, keda mõlemat nimetaksin tavakõnepruugis „lahedaks”:

1) need, kes vastavad ühele kindlale „laheduse” kuvandile – neil on stiilne välimus, FOMO tekitab sotsiaalmeedia-presence (kusjuures see on tihti üsna minimalistlik), eneseteadlik, veidi ülbe olek, nad käivad läbi teiste sarnaste, natuke kardetavate inimestega (vt „nad on veits liiga lahedad mu jaoks”);

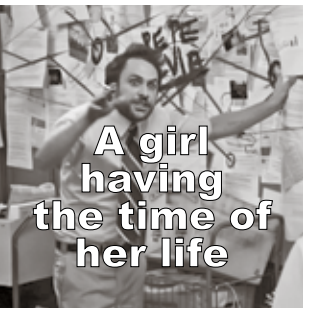
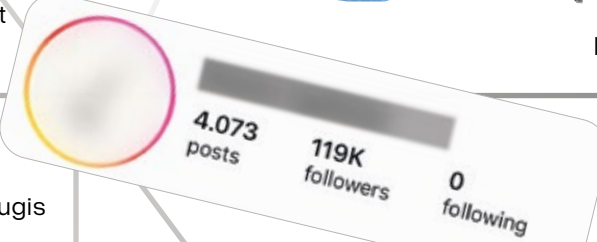
2) need, kes mulle üldsest meeldivad – nad on heatahtlikud, usaldusväärsed ja sealjuures mingil määral kombel erakordselt nemad ise (vt „ma ei saa, ta on lihtsalt nii lahe kuidagi”).

Esimest tüüpi me tunneme hästi – ta segab meie elu, tekitab kadedust, madaldab enesehinnangut. Ta teab trende ja oskab nende tuules purjetada, ta teab sotsiaalsel hierarhiad ja oskab end neis osavalt soojale kohale sokutada. Tihti oskab ta ka teiste arvamust vastavalt manipuleerida, nii et ükskõik mis ta suund kapoleks, hakkab mulle vaese lõksulangejana peagi tunduma, et just see meeldib mulle endalegi. Kui geniaalne! Ta ehitab selle y-telje ise üles, minu algetest eesmärkidest sõltumatult! Nii saavad „lahedaks” ka need omadused, mis eraldiseisvalt on täiesti tavalised, kui mitte nõmedadki: kui „lahe” inimehe sõidab rulaga, ju siis meeldis rulatamine juba algusest peale mulle ka, kui ta tellib baaris ainult Pilsner Urquelli, tellin seda ka mina, kui ta suitsetab kooli vetsus, tunnen ennast

ma ei saa, ta on lihtsalt nii lahe kuidagi!!!!

halvasti, kui mina seda ei tee. Kõige lahedama laheduse otsingul tahaksin ma selle tüüpi elimineerida, et keskenduda teisele. Nii et mis neid kaht eristab? Esimese hooga tekib kiusatus läheneda omaenda lahedusest teadlik olemise kaudu: on selge, et esimene tüüp kultiveerib oma lahedust täies teadmises, samas kui teine annab pigem seliseid „you don’t know you’re beautiful” vaibe (mis on teatavasti eriti *beautiful*, sest lubab end alles avastada, kõditades sisemist uhkust). Aga eil! Esiteks on mul kahtlus, et isegi kui teise tüübi esindajad oma väärtust kõigile ei kuuluta, teavad nad seda ise ikka päris hästi. Ja teiseks on sõbrad, vanemad ja terapeudid mille õpetanud, et kogu selle esimese tüüpi „laheduse” taga võib tihti olla äärmiselt sügavale ulatuv ebakindlus, mida meeleheitlikult kompenseerida püütakse, mistõttu võib ta teada oma „lahedust”, aga ei pruugi sugugi uskuda oma tõelisesse lahedusse.

Saara Liis Jõerand töötab ajakirjas Värske Rõhk.

Seega võiks kolmandaks võtta mängu hoopis *sisemise kindluse*, mis välisega üldsegi mitte kokku käia ei pruugi. See, kes on väliselt kindel ja kadedust tekitav, aga lähemalt vaadates hoiab tegelikult eelkõige kramplikult vaid oma sotsiaalselt positsiooni (ka tema on kuskilt (välismaalt?) kuulnud, et just Urquelli peab jooma), on tihti see kõige „lahedam”. Ja see, kes tahabki teha seda, mida teeb, kes teab, mis on hea ja mis on oluline, ning see kõik ühtib sellega, mida arvan mina – tema on kõige lahedam.

Nii et kolm mõõdet on nüüd meie skeemile kantud ning üks, kõikide telgede plusspoolel tekkinud sektor¹ lahedaks kuulutatud – kõigile teistele tahaksin ka väga nime anda, aga see võib jääda kodutööks –, ning siiski tahaksin lisada veel ühe teguri, mis teise inimese laheduse täiesti väljakannatamatult suureks võib muuta. Mingu see pealegi neljamõõtmeliseks, inimsuhted ongi keerulised! Nimelt pole asi mitte ainult selles, mida tema endast arvab ja mina temast arvan, vaid loomulikult ka selles, mida tema minust arvab – kuhu tema paigutaks sellel samal teljestikul minu. „Lahedad” asetavad mu (vähemalt väliselt) kuhugi, kus minu lahedus on nende omast väiksem. Ja kõige lahedamad arvavad, et mina olen ka hästi lahe.

Head sõbrused teineteist läbinisti lahedateks pidavate inimeste vahel on KÕIGE LAHEDAMAD!!!

¹ Alla, tsoon, võõrd? Kõik terminid on geometrias juba kasutusel, nii et üldinimlikult arusaadavat ja samal ajal terminoloogiliselt vastuvõetavat sõna n-mõõtmelise ruumi baasvektorite moodustavatele „veeranditele” on oodatust raskem leida (täpne mõiste on inglise keeles *orthant*).
² Kolmemõõtmelises ruumis täpsemini oktant.

Fotode allikad (ülvalt alla): Lizzie Bolliger / Dupe Photos; Jared Preston / CC BY-SA 3.0; aurora camille / Dupe Photos; Kristi Sawicki / Dupe Photos; LeeKeoma / CC0 1.0

MÄNGURUUM: KUI MAAILM PÕLEB, LÄHEME KIRSSE KORJAMA EHK COZY-MÄNGUD

Ilo Tuule Rajand

„Mänguruum“ on artiklite minisari, mis teeb sissevaate video-mängumaailma ja -ruumidesse. Seekord võtame ette mängud, mis lasevad koraks hingata ja katsetada elamist teises rütmis.

„Have you ever wondered what it would be like to get away from it all on a deserted island?“ – Tom Nook („Animal Crossing: New Horizons“)

On pühapäeva õhtu. Sõber kirjutab, et ostis uue Switchi mängukonsooli, ja küsib, kas ma „Animal Crossingut“ veel mängin. Ta tahaks mängus minu juurde kirsse korjama tulla. Ma ei ole oma saart pikalt külastanud, aga otsustan minna – sõbra hüvanguks.

Nintendo mäng „Animal Crossing: New Horizons“, mis on populaarse mängusarja värskem osa, ilmus 2020. aastal globaalse karantiiniaja alguses. See oli ühtaegu nostalgiapähkel inimestele, kes kasvasid üles sarja varasemate mängudega, ja ka leid neile, kes karantiinitingimustes uut digitaalset meelelahutust otsisid. Sestap pole imetada, et mängust kujunes nii pelgupaik kui ka sotsiaalne platvorm, kus virtuaalseid sünnipäevi või kontserte korraldada. Kuigi hubasus kui üks põhjus, miks videomänge mängida, polnud võõras nähtus, tõi „Animal Crossingut“ plahvatuslik edu päevavalgele omaette kogukonna, keda peeti enne hobimänguriteks. „Päris mängija“ ei ole enam ainult see, kelle „Warcrafti“ skoor on kõige kõrgem, vaid ka see, kes püüab liblikaid või joob virtuaalses kohvikus kohvi.

„New Horizonsi“ sündmuste käivitajaks on fiktsionaalse konglomeraadi Nook Inc. pakutav puhkusepakett, mis lennutab mängija üksikule saarele elama ja sealset infrastruktuuri üles ehitama. Saare armutu kinnisvaramogul Tom Nook, kelle heaks peab mängija majalaenu tagasimaksimiseks tööd tegema, on armas väike pesukaru, kellel pole raha tagasisaamisega kiiret. Läheb, kaua läheb. Mängija hakkab arendama saart paradiisisaareks, kuhu antropomorfised loomakesed, kes otsivad samuti kogukonda ja tervenemist, saavad põgeneda. Eriliseks teeb mängu see, et saare aeg on sünkroonis mängija päriseluga – kui Eestis sajab lund, sajab ka saarel. Hooajalised sündmused ja ajaliselt piiratud võistlused, näiteks kala- või putukapüügi turniirid, mis toimuvad aasta lõikes kindlatel kuupäevadel, seovad mängu pärismaailmaga. Seetõttu ei ole „Animal Crossingut“ võimalik n-ö speedrun’ida. Ennekoike inustatakse mängijat võtma asja rahulikult, korjama lilli või umbrohtu, avama kunsti- ja loodusloomuuseumit või jooma lihtsalt üks tass kohvi.

ConcernedApei loodud 2016. aastal ilmunud video-mäng „Stardew Valley“ laenab nostalgilist väärtust populaarselt mängult „Harvest Moon“, kuid on seda tunduvalt nüüdisaegsemaks muutnud. Pärast kontoritööst läbipõlemist saab mängija vanaisalt päranduseks talu, mida taastama hakata. Iga päev kestab vaid kümme minutit ja vältimatuks muutub planeerimine: kõrvitsaid ei saa istutada talvel, linnaelanike sünnipäevad saabuvad kiiresti, kaevandusse minnek tähendab terve päeva ohverdämist. Ehkki alguses tundub kogu kupatuse koostoidmine intensiivne, on oma rütmil leidmisel võimalik rahu otsida. Töötegemine ja

kogukonnaga suhtlemine on omavahel tihedalt seotud ning võtmetähtsusega mängu narratiivi arendamiseks. „Stardew Valley“ peegeldab maailma, kus edu võti peitub töö-puhkuse-sotsiaalsuse tasakaalus, isegi kui esialgu paistab ajaline surve ajendavat mängijat kiiresti spurtima.

HUBAST MAAILMA LUUES

Kui mõelda cozy- ehk hubaste mängude peale, tulevadki vestlustes ennekoike välja just „Animal Crossing“ ja „Stardew Valley“, ehkki tegelikult on spekter laiem. Näiteks on populaarsed ka korrastamise või ruumikujundamisega seotud mängud, nagu „Unpacking“, kus esemete õigesse kohta paigutamine muutub mälestuste ja identiteedi organiseerimise aktiks; „A Little to the Left“, mis on sisuliselt zen-/ASMR-pusle korrastamisfännidele; ning „Tiny Glade“, kus saab ehitada ilusaid losse, ilma et keegi nõuaks kasumlikkust või kaitsevõimekust. Ja on ka hubaselt kõheda (cozy-spooky) variente, nagu „Strange Horticulture“ või „Wytchwood“, kus väike annus hirmu segatakse mängu nii, et see pigem soojendab, mitte ei ajenda magama minnes tuld põlema jätma.

Hubane meediasisu on hoogustunud just ajal, kui pärismaailm ja uudised tekitavad üha enam ärevust. Ehkki emotsionaalsel tasandil võivad olla hubased kõik mängud, mis tekitavad mängijas õdusa tunde, on cozy-mängudel oma parameetrid. Mängust mängu korduvad kolm tunnist: turvatunne, küllus ja pehmus.¹ Turvatunne tähendab, et mängust puudub otsene elu ohustav risk ja tegevused ei tekita mängijas hirmu ega varalist kahju. Intress ei kasva ja talu haamri alla ei lähe, kui tänavu saaki ei saanud. Küllus tähistab seda, et ei ole pidevat ressursinappust – on ruumi kasvatamiseks, katsetamiseks ja taastumiseks. Pehmus väljendub esteetikas ja ajas: tegevused on meeldivad, tihti peale toetab visuaalset poolt ka pehmus või „nunnu“ esteetika ja aeg on soosiv, mitte ründav.

Anthony Giddens on kirjeldanud ontoloogilist turvatunnet kui inimese vajadust tajuda maailma järjepidevana, millest lähtuvalt on **Bettina Bódi** sõnastanud mõiste „hubane agentsus“, mis aitab aru saada, miks kordused ja lihtsad rutiniid tegutsemiseks ruumi annavad ning leevendavad pidevat katastroofootust.² „Animal Crossing“ ja „Stardew Valley“ illustreerivad seda hästi: mõlemas mängus muutuvad igapäevased ülesanded – koristamine, istutamine, kaubandus, kogukonna ülesehitus – tegevusteks, mis loovad tähendust, taastavad maailmataju ja säilitavad sealjuures sideme reaalse maailmaga. Mängijal on võimalik tunda end vajaliku ja kaasatuna ning leevendada argist ärevust seoses sellega, et kõik tundub katkematult ohtlik.

Kuvatõmmised mängust „Animal Crossing: New Horizons“

Kui „Animal Crossingut“ saab iseloomustada pigem zen-kulgemisena, mis alltekstina puudutab intensiivse tööelu eest põgenemist, siis „Stardew Valley“ peidab endas selgemat antikapitalistlikku narratiivi, kus põllumajandus, kogukondlik töö ja nn tagasi-loodusesse-eetos on vastulöök kontorirootritiiniile.

HUBASUS (EI) PÄÄSTA(B) MAAILMA

Siiski on kriitilisemad tõstatanud küsimuse, kas hubastes mängumaailmadesse põgenemine pigem ei taastooda sedasama süsteemi, mille eest mängud ulualust pakuvad. Kui mäng kujutab endast lahenduse ja eesmärgini jõudmist peamiselt üksikisiku töö ja elukorralduse kaudu, siis tekib oht, et mängukogemus kinnistab neoliberaalselt narratiivi, kus hool ja rahu on peamiselt isikliku pingutuse tulemid. Taoline narratiiv võib varjutada institutsioonide, ühiskondlike struktuuride ja jagatud ressursside vastutust. Teisisõnu „parandavad“ cozy-mängud ühiskondlikke puudujääke vaid sümboolselt: pakuvad aeglust, harmooniat ja hoolt, mida päriselus napib, kuid lõppkokkuvõttes on

sellesama kapitalistliku süsteemi osad.³ Ehkki „Stardew Valley“ on võimalik osta Steamist ehk videomängude veebikaubamajast pidevalt umbes kahe kinopileti summa eest, siis „Animal Crossing“ on üsnagi kopsakas investeering, kui arvestada, et vaja on ka Switchi konsooli. Sellegipoolest

lest on minu arvates kaunis unistada, et videomäng pole üksnes varjupaik, vaid ka harjutusväljak inimlikumate ühiskondlike vormide kujundamiseks.

Niisiis, kui sõber kirjutab mulle, et ta tahab tulla kirsse korjama, kinkisin talle lisaks kirsidele ka oma rahapuu saagi. Tean, kui ulmelised Tom Nooki hinnad on. Ma ei ole oma saart ammu külastanud, aga võtan selle ette, sõbra hüvanguks. Saarel on vaikus, puud kõiguvad tuules ja kohtan seal esimest asukat – väikest konna, kelle nimi on Prints. „Tuule, ma arvasin, et sa ei tulegi tagasi.“ Aga ma tulin, ikka tulin... ja tulen ehk veelgi. Istume Printsiga tähtede all, koskede ja hüatsintidega ääristatud pargis, mille olen raske vaevaga ehitanud. Sellel saarel ei ole ühtegi Eesti õhuruumi rikkuvat hävitajat, **Donald Trumpi** või muid ähvardavaid ohte. See on minu enda loodud utopia. Minu fantaasia stabiilsusest ja turvalisusest.

¹ Carpenter, N. 2025. Cozy video games are on an unstoppable rise. Will they unleash a darker side? – The Guardian, 10.09.

² Bódi, B. 2024. The Duality of Cozy Games: Cozy Agency, Neoliberalism, and Affect. – Replay. The Polish Journal of Game Studies, nr 11 (1), lk 51–64.

³ Andlora, A. 2024. Comfortably Numb: An Ideological Analysis of Coziness in Videogames. Replay. The Polish Journal of Game Studies, nr 11 (1), lk 79–92.

Tee uurimistööd, siis tuleb armastus!

Armastusega leitud allikad.
Tule tasuta konsultatsioonile!

www.rara.ee/tipptheadja

RARA EESTI RAHVUS-
RAAMATUKOGU

WIIRALT
PRIZE

Eesti nüüdisgraafika
konkurss-näitus

Pärnu mnt 154, Tallinn
E–R 12–18, L 12–16

WIIRALT PRIZE
Estonian Contemporary
Graphic Art Contest Exhibition

17.09.–
16.10.2025

ARŠ
Projektiruum

ART
KUNSTILINNAK
ART FACTORY

EESTI
RAHVUSRAHVUS
LIIKLOUS

Tallinn

RARA EESTI RAHVUS-
RAAMATUKOGU

Pimedate Ööde filmi-
festivali (PÖFF) lühifilmide
ja -animatsiooni satelliit
Shorts 11.-17. novembrini
Tallinna ja Tartu kinodes.

@poffshorts
shorts.poff.ee

Ilo Tuule Rajand õppis ülikoolis semiootikat ja nüüd mõtleb kogu aeg kaasa.

KAARDISTADES ISUTU MAAILMA KONTUURE

Ühiskondlikke murranguid oleme harjunud ootama infotehnoloogia vallast, kuid nüüd on ravimitööstus tulnud turule tootega, mis on juba muutnud iluideaale, ärimudeleid, sotsiaalset suhtlust ja isegi ööelu.

Kirjutas **Liina Haldna**, illustreeris **Vahram Muradyan**

Ravimitööstuses juhtub tihti, et arendatav ravim osutub plaanitu asemel hoopis paremaks mõne teise haiguse ravimisel. Ravimi kõrvaltoimest saab järsku selle põhitoe. Näiteks Viagra, mis oli esialgu mõeldud kõrge vererõhu raviks, osutus hoopis viljakamaks erektsioonihäirete leevendamisel. Vererõhualandaja kõrvaltoimest on kasvanud välja kultusbränd, mehelikkuse sümbol, mis on jäädavalt mõjutanud ühiskonna hoiakuid seoses meeste seksuaalsusega. Või antidepressandina loodud Bupropion, mis on leidnud kasutust hoopis suitsetamisest loobumise ravimina. Neid näiteid on veel. Viimati läks samamoodi ravimiga, mille vähem tuntud nimetus on GLP-1 retseptori agonist ehk semaglutiid, aga mida tuntakse nime Ozempic all. See on Taani firma Novo Nordiski II tüüpi diabeedi raviks väljatöötatud ravim, mille kõrvaltoimena ilmses kaalulangus.

*Blockbuster-ravim*¹ Ozempic sai 2018. aastal Euroopa Raviamietri heakskiidu II tüüpi diabeedi raviks. Paari järgnenud aastaga saavutas Ozempicu ettenähtust erinev² kasutus kaalulangetuse eesmärgil ulatuslikud mõõtmised. TikTokis on vaadatud märksõnaga #ozempic videoid üle miljardi korra, seejuures on 86% üleslaaditud sisust pärit tarbijatelt, mitte tervishoiuteenuse osutajatelt.³

OZEMPIC JA TEMA KONKURENDID

Sealt edasi arendas Novo Nordisk välja samal põhimõttel töötava, kuid nüüd juba otseselt kaalulangetuseks mõeldud ravimi. 2021. aastal tõid nad turule Wegovy, mille kannul tulid müüki ka Novo Nordiski peamise konkurendi, Ameerika firma Eli Lilly GLP-1 agonistid Mounjaro (diabeetikutele) ning Zepbound (kaalulangetuseks).

Siinkohal tasub märkida, et Mounjaro müüginumbriid pörutasid 2025. aasta esimeses kvartalis Wegovyist ja Ozempicust mööda. Eli Lilly ravimid on näidanud nimelt kaalulangetuse vallas Novo Nordiski omadest veelgi paremaid tulemusi (21%⁴ vs. 15%⁵ keskmine kehakaalu kaotus 15–16 kuu jooksul). Alles viis aastat tagasi oli 10- või 12-protsendiline kaalulangus ülekaalulisuse ravis ulmeline, kui mitte mõeldamatu saavutus.

Tundub pöörane, et nüüdseks on „vaid 15%“ Novo Nordiski jaoks piisav põhjus, et oma tegevjuht lahti lasta. Seesama tegevjuht, kelle käe all toodi turule Ozempic, mis päästis toona sisuliselt kogu Taani majanduse stagnatsioonist. Novo Nordiskist sai ühtlasi Euroopa kõige väärtuslikum firma, mis pörutas mööda ka luksuskonglomeraadist LVMH. Aga see selleks, tarbijale on see ju iseenesest hea uudis, et turul on mitu tegijat. Konkurents peaks lähitulevikus ravimi hinna alla tooma ja on juba innovatsiooni soodustanud. Nii Eli Lilly kui ka Novo Nordisk pakuvad praegu kord nädalas kõhtu süstitavat ravimit, mis alandab veresuhkru taset, aidates kõhunäärmel toota rohkem insuliini. Selleks võtavad mõlemad ravimid endale GLP-1 hormooni rolli⁶, edastades ajule märguande, et sul ei ole (enam) kõht tühi, ja see juhtub tavaliselt mõneks päevaks. Ravimit manustav inimene sööb väiksemaid portsjoneid, ei ihka enam rasva- ja süsivesikurikkaid toite, mille tulemusena langeb kehakaal 6–16 kuu jooksul keskmiselt 10–20%. Siinkohal on erakordselt tähtis märkida, et kui ravimi manustamine lõpetada, siis

isu langetav toime kaob ajaga, isud taastuvad ja ühes sellega hakkab tõusma ka kaal.⁷

Isegi kui GLP-1 on näidustatud II tüüpi diabeedi ja rasvumise raviks, on selle *ettenähtust erinev* kasutus pärvinud poleemilist ühiskondlikku tähelepanu, kuna järsku näevad mõned väheses ülekaalus või isegi normaalkaalus olnud kuulsused välja piitspeenikesed (vaata ka **Oprah, Elon Musk, Ariana Grande, Katy Perry** jne).

KAALULANGETUSRAVIMITE TUME MINEVIK

Tänapäevaste kaalulangetusravimite ajalugu ulatub esimese maailmasõja järgsesse 30ndate Ameerikasse. Juhuslikult avastati, et laskemoonatehastes kasutuses olnud dinitrofenooliga kokku puutunud töötajate kaal langes. Pikemalt aru pidamata toodi turule ravim, mis sõna otseses mõttes põletas inimest seestpoolt aeglase leegiga ja tegi ta sealjuures ka pimedaks.⁸ Toodet korjati küll 30ndate lõpuks lettidelt, kuid sellega hangeldamine jätkus mustal turul. Alles 2023. aastal klassifitseeriti dinitrofenool ametlikult mürgiks, kuigi tumeveebis liigub ainet siiamani.

Teise maailmasõja tuules tulid turule mitmed amfetamiinipõhised kaalulangetusravimid. Nende manustamine kulmineerus 70ndatel, kui umbes viiele protsendile Ameerika elanikkonnast oli retseptiravimina *speed* välja kirjutatud. Inimeste kaal küll langes, kuid seda paralleelselt tõstiste füüsiliste ja vaimse sõltuvushäirete ning muude kõrvalnähtudega.⁹

Kaalulangetusravimite *bad trip* lõppes 2020. aastal, kui lettidelt korjati kaheksa aastat müügil olnud lorkaseriin, sest ravim suurendas mitme vähitüübi esinemissagedust. Seega nõuavad iga uue kaalulangetusravimi arendus ja turuletomine äärmist ettevaatlikkust. Kui võtta arvesse ülekaaluliste inimeste osakaalu jätkuvat kasvu, on võimalikud tervisekahjud väga laialdased ja riskid suured. GLP-1 esialgne ohutusprofiil on paljulubav (kõrvaltoimed piirduvad iivelduse, kõhukinnisuse ja halva tujuga), kuid selle pikemaajaline mõju on endiselt teadmata.

KUI KAOVAD VALU JA VAEV

Olla kõhn on järele moes. GLP-1 edulugu näitab viimasel kümnendil populaarsust kogunud kehapositiivsuse liikumise varjukülge. Kui siiras see kõik tegelikult oli? Kas kõhnuse ihaldamine on tõesti kunagi üldse vähenenud? **Kim Kardashian**i kurvikad tugarad on ajalugu, **Lana Del Rey** on neljakümneselt taas nooruki kehas, Oprah astus kaalujälgijate esinase kohalt tagasi. Isegi „South Park“ pühendas terve osa sellele, kuidas ülekaaluline Cartman võitluse meeleheitel koduperenaistega, kes on kõik riulid Ozempicust tühjaks ostnud. GLP-1 avastamine ja selle laialdane kasutuselevõtt on tervishoiu perspektiivist vaieldamatult suur võit. Kuid teistsal on see sütitanud ägedaid diskussioone tänapäevaste ilustandardite teemal.

GLP-1 kasutamine on loonud arusaama „õigest“ ja „valest“ kaalulangetusest. Kaalulangetusele kesken-
dud tõsielusaated on olnud populaarsed igal pool maailmas. Põhjust ei ole vaja kaugelt otsida: protestant-

lik tööetika, iseloomu kasvatamine ja kannatamine, mis saadavad loomulikkude kaalukaotust ja kõhnust, on pea igas ühiskonnas vooeluslikud. Selliste omadustega inimestele vaatame alt üles pea igas eluvaldkonnas.

Kaalulangetus ei seisne ainult selles, kui palju keegi on alla võtnud või milline ta keha enne ja pärast välja näeb. Me kõik tahame näha ja mõõta, kui palju keegi on „makrosid lugenud“, väheses süsivesikusisaldusega kodujuustu-keedukana-eineid söönud, pisarates (pea-aegu) alla andnud ja jõusaalis rassinud.

GLP-1 turule tulek on tekitanud uut tüüpi *hater*’id, kes kaevavad internetisügavustest välja enne ja pärast pilte, keskendudes kindlatele sümptomitele, nagu „Ozempicu nägu”¹⁰, mille põhjal on võimalik otsustada, kas kaalu on langetatud „õigesti” või „valesti”. Sarnane poleemika tekkis ka nullindate alguses seoses maovähi-
hendusoperatsioonidega. Nende puhul seisnes aga kannatamine raskest ja pikas operatsioonijärgses paranemises ja operatsiooni endaga kaasnevates riskides. *Haters gonna hate* – kannatusvaba kaalulangetus on patt.

ELAGU PROTEIINIBATOONID!

Kuid mis juhtub toiduainetööstusega, kui suure hulga inimeste tootumisharjumused muutuvad kardinaalselt? Mingil määral süüdistame ju kõik ülekaalulisuse ja rasvumise epideemias toiduainetööstust. See, et letid on täis suhkrust ja küllastunud rasvhapetest pungil tooteid, ei ole ju ometi meie süü. Kuid vaenlane ei maga. Nestlé tuli näiteks välja tootesarjaga Vital Pursuit, mis on suunatud spetsiaalselt GLP-1 kasutajatele, pakudes maksimaalselt toitainerikkust võimalikult väikeste portsjonitena.

GLP-1 toimel tekkinud isutusega kaasneb tihti ka lihasmassi kadu, mida Nestlé püüab leevendada oma uue proteiinipõhise tootesarjaga. Sarnast lähenemist järgivad ka mitmed teised toiduaine- ja toidulisanditootjad – Põhja-maadest näiteks Arla Foods või Ameerikas Herbalife. Kui sulle on jäänud mulje, et batooniriil on iga kord toidupoos käies jälle laiemaks veninud, siis see on alles algus – toitaineid täis tillukesed portsjonid on tulnud, et jääda.

Siinkohal tuleks rääkida kaalulangusest tingitud lotendavatest põskedest, mis annab hoogu juurde praegu populaarsele Botoxi, täitesüstide ning neljaastmelise hommikuse ja õhtuse näonaha-
hoolduse trendide. Mitmed ilutootjad on tulnud välja rea uute toodetega, et kaalulangetuse tagajärjel oma vormi kaotanud näo elujõudu turgutada.¹¹ Prognooside kohaselt kasutab GLP-1 aastaks 2030 9% ameeriklastest, Eestis on see potentsiaal samuti kõrge, kuna ülekaaluliste osakaal ühiskonnas on viimasel andmetel umbes 50%. See tähendab väga palju proteiinibatoone ja uusi ilutoteid.

HEDONISM ON SURNUD

Nagu juba mainisin, pärsib GLP-1 söögiisu. Väiksem isu tähendab vähem koos veedetud aega – toidu valmistamine, selle söömine, nii kodus kui ka restoranis, moodustab aga suure osa meie sotsiaalsest elust. See inimhulk, kellel pole isu ja kellel on süda sageli natuke paha, avaldab kindlasti mõju toitlustusasutustele ja

vaba aja veetmise äridele. GLP-1 manustajad tarbivad vähem nii toitu kui ilmselt ka alkoholi (katsu sa veini juua, kui süda läigib). Kui võtta arvesse, et noorem generatsioon tarbib teistel põhjustel juba niigi vähem alkoholi (*fitness*-suunamudijate plahvatus, *sober curious* trendid jne), võib toitlustusasutustel ja vaba aja veetmise võimalusi pakkuvatel ettevõtetel endise ärimudeliga jätkamine peatselt keeruliseks minna.

Restoranidele ostab praegu aega juurde fakt, et Ozempic on kuni 2030. aastani kaitstud patendiga, mis tähendab, et seda tohib toota vaid Novo Nordisk. Pärast seda läheb retsept n-ö avalikuks ning ilmselt ilmub turule mitmeid tootjaid, kes pakuvad sama toimeainega ravimit palju odavamalt.

Kas GLP-1 ajastul asenduvad õhtusöögid sõpradega ja pereringis millegi muuga ja kui nii, siis millega? Palun ärge õelge, et üheskoos proteiinibatoonide näksimisega. Kuulsin hiljuti ühelt tuttavalt, et tema tüdruksõber on Wegovyga kõvasti alla võtnud, aga temast on saanud *team no fun*. Ta ei taha enam väljas söömas käia ja isegi mõte tema endisest lemmikkokteilist Spicy Margaritast ajab tal südame pahaks. Mu sõber pole päris kindel, kuidas ta selle uue reaalsusega harjub. Ehk siis ravimi kõrvaltoimete tekkimisel pidage nõu suhtenõustajaga.

GLP-1 on ajalooline ravim. Kui võtta arvesse, kui palju on maailmas ülekaalulisi ja rasvunud inimesi, kelle elu võib GLP-1 täielikult muuta, on selge, et seisame palju suuremate muutuste lävel, kui ehk alguses tundus. 2025. aasta suve lõpus teatas Eli Lilly, et nende suukaudselt manustatav GLP-1 tablett on kliiniliste uuringute põhjal sama tõhus kui praegu turul olev süstitav ravim.¹² See tähendab, et süstitava ravimiga kaasnevad logistilised komistuskivid on peatselt möödanik. Ravim ei vaja enam külmälitamist, mis avab ukse ka näiteks Rio de Janeiro või Mumbai slumidesse, kus ülekaalulisus on plahvatuslikult tõusnud. Samuti kaovad süstimist saatvad komplikatsioonid ja hirmud. Ehk siis pange vaim valmis, paksud ja peenikesed, varsti läheb süda pahaks!

¹ Ravimitööstuses nimetatakse nii ravimit, mis toodab aastas vähemalt miljard dollarit tulu. *Blockbuster-ravimid* on üldiselt mõeldud levinud meditsiiniliste probleemide raviks: kõrge vererõhk, diabeet, kõrge kolesterool, astma ja vähk.

² Ettenähtust erinev kasutus (*off-label use*) toimub meditsiinis siis, kui ravimi manustamisel kaldutakse kõrvale ettenähtud näidustustest, annustest, manustamisviisidest või vanuserühmadest, kellele ravim on mõeldud. *Off-label*-viisidel saab kasutada nii retsepti- kui ka käsimüügiravimeid. *Off-label*-kasutus on üsna levinud ja üldiselt seaduslik, välja arvatud juhul, kui see rikub eetilisi suuniseid või ohutusnõudeid, kuid sellega kaasnevad terviseriskid ja erinevused õiguslikus vastutuses; *off-label*-kasutuse turundamine on keelatud.

³ Basch, C. H.; Narayanan, S.; Tang, H.; Fera, J.; Basch, C. E. 2023. Descriptive analysis of TikTok videos posted under the hashtag #Ozempic. – Journal of Medicine, Surgery, and Public Health, nr 1.

⁴ Jastreboff, A. M. jt 2022. Tirzepatide Once Weekly for the Treatment of Obesity. – The New England Journal of Medicine, nr 387 (3).

⁵ Wilding, J. P. H. jt 2021. Once-Weekly Semaglutide in Adults with Overweight or Obesity. – The New England Journal of Medicine, nr 384 (11).

⁶ Edaspidi kasutan artiklis mõlema tootja ravimitele viitamiseks lihtsustatud kuju „GLP-1”, mis on tavapärane ka mitte-meditsiinilises kirjanduses.

⁷ Berg, S.; Stickler, H.; Rose, S. J.; Nemecek, E. C. 2025. Discontinuing glucagon-like peptide-1 receptor agonists and body habitus: A systematic review and meta-analysis. – Obes Rev, nr 26 (8).

⁸ Colman, E. 2007. Dinitrophenol and obesity: an early twentieth-century regulatory dilemma. – Regul Toxicol Pharmacol, nr 48 (2).

⁹ Rasmussen, N. 2008. America’s first amphetamine epidemic 1929–1971: a quantitative and qualitative retrospective with implications for the present. – Am J Public Health, nr 98 (6).

¹⁰ Coates, H. 2023. What Is Ozempic Face? Here’s Everything You Need to Know. – Vogue, 13.02.

¹¹ Thomas, B. 2025. ‘Ozempic face’: A new opportunity for skin care brands. – Kantar, 21.05.

¹² Masson, G. 2025. Lilly’s oral GLP-1 data ‘as good as it gets’ at 12% weight loss, exec says. – Fierce Biotech, 07.08.

RIIGI VISIIT EMAKA VABARIIKI

Sotsiaalministeeriumis valminud iiberaport maalib kitsa pildi sellest, kuidas Eesti sündimusräitajaid parandada. Naiste heaolu, sündinud laste kasvamine täisväärtuslikeks inimesteks ja veerandi eestimaalaste sündimus heidetakse kergekäeliselt kõrvale.

Kirjutas **Katarina Budrik**, illustreeris **Johanna Adojaan**

Kui uskuda viimase aja (konservatiivset) meediat, siis Eestis on korraga käimas kolm kriisi: 1) Venemaa tegevusest tingitud julgeolekukriis; 2) hinnatõus ja maksuralli; 3) sündimuse langus. Kui esimese kahe puhul on mure igati mõistetav ning võimalik on leida konsensus üle poliitilise välja, siis sündimata lapsi puudutav debatt on paraku sügavalt ideoloogiline. Liberaalsem leer peab küsimusepüstitust maitsetuks naiste õigustesse sekkumiseks, konservatiivid nõuavad samas maa täitmist lastega ka juhul, kui see toob endaga kaasa naiste haridustee katkemise ja paneb pausile nende karjääri. Teisisõnu, teema on eos laetud.

Kui võtsin ette sotsiaalministeeriumi augustis avalikustatud raportit „Laste saamise ja kasvatamise toetamine: analüüs ja ettepanekud“, lootsin sisimas, et leian apoliitilise, ideoloogiliselt kallutamata teksti. Paraku see ootus täielikult ei realiseerunud. Kuigi toetuti üldiselt statistilistele andmetele ja küsitlustele, jäid raportit koostajatel kriitiliselt lahkamata uurimust suunavad sisemised eelarvamused ja filosoofiline lähtekoht.

KAPITALISMI IIBEPARADOKS

Põhjendusi selleks, miks *täpselt* on vaja suuremat sündimust, leiame vaid raportit eessõnast (lk 5) ühe lausena iibedebati klassikalises vormis: „sotsiaal- ja pensionisüsteemide jätkusuutlikkus, ühiskonna ja majanduse elujõulisus“. See reedab, et uuringut koostades on vaikivalt aktsepteeritud neoliberalset arusaama, mille kohaselt on turumajanduse toimumiseks vajalik pidev tootmise ja tarbimise kasv. Selleks on omakorda vajalik tarbijate arvu loomulik suurenemine (või siis toote eluea kunstlik lühendamine või ületarbimise soodustamine jne).

Ungari rahvusvaheliste suhte instituudi makromajanduse teadur **Philip Pilkington** on vaja suuremat sündimust, leiame vaid raportit eessõnast (lk 5) ühe lausena iibedebati klassikalises vormis: „sotsiaal- ja pensionisüsteemide jätkusuutlikkus, ühiskonna ja majanduse elujõulisus“. See reedab, et uuringut koostades on vaikivalt aktsepteeritud neoliberalset arusaama, mille kohaselt on turumajanduse toimumiseks vajalik pidev tootmise ja tarbimise kasv. Selleks on omakorda vajalik tarbijate arvu loomulik suurenemine (või siis toote eluea kunstlik lühendamine või ületarbimise soodustamine jne).

Ungari rahvusvaheliste suhte instituudi makromajanduse teadur **Philip Pilkington** on vaja suuremat sündimust, leiame vaid raportit eessõnast (lk 5) ühe lausena iibedebati klassikalises vormis: „sotsiaal- ja pensionisüsteemide jätkusuutlikkus, ühiskonna ja majanduse elujõulisus“. See reedab, et uuringut koostades on vaikivalt aktsepteeritud neoliberalset arusaama, mille kohaselt on turumajanduse toimumiseks vajalik pidev tootmise ja tarbimise kasv. Selleks on omakorda vajalik tarbijate arvu loomulik suurenemine (või siis toote eluea kunstlik lühendamine või ületarbimise soodustamine jne).

laga võitlemine, alimentidest kõrvalehiijaltie tõhusam vastutusele võtmine või taskukohase huvihariduse võimaldamine, raportis ei kajastu. Teisisõnu on oluline vaid sündide arv, *kasvamine inimeseks* on jäetud mainimata.

Samuti langevad taolised analüüsid paraku sündinud objektistamise: põhiküsimus on selles, kuidas panna naine sündinud (ja võimalikult varakult), mitte kuidas luua heaolu ja stabiilsust, mis laseks lapsesaamise soovil realiseeruda iseenesest. See on nähtav asjaolus, et raportis nimetatakse lapsi „avalikuks hüveks“ (lk 19), kirutakse individualismi ja valikuvabadust (lk 21; 31–33) ning kiidetakse 1960.–1980. aastate abielude püsimist ja selle positiivset mõju sündimusele (lk 20–21), mainimata kordagi toonast lahutusega kaasnenud stigmat ja perevägivalla normaliseeritust. Lisaks jõutakse üsna üllatavale järeldusele, et kodu ja laste ülalpidamisega kaasneva koormuse võrdsem jaotumine vanemate vahel ei oma positiivset mõju sündimusele (lk 28), jättes mainimata vaeeldamatu positiivse mõju *naise heaolule*. Keda see võrdõiguslikkus ikka huvitab, kui see ei too kaasa sündimuse kasvu.

EUGENIKA HALLID VARJUD

Eraldi probleemina peab välja tooma analüüsi sisemised vastuolud. Kui lastesaamise ajastamise peatükis (lk 15–17) rõhutatakse, et oluline on tuua esmasünnitajate vanust alla, soovitades hakata sündinud juba 23-aastaselt, kui on plaanis saada kolm last, siis hiljem tuuakse esile, et tänapäeval sõltuvad heaolu ja toimetulek haridusest ja positsioonist tööturul (lk 22). Siin tekib

Uuringus üritatakse leida viise, kuidas „toota“ rohkem tarbijaid, mitte ei küsita, kas (ja kuidas) annaks maandada tarbimismajanduse korraldusest tulenevaid süsteemide toimepidevuse riske.

Lapse saamine võib mõjutada negatiivselt nii tema edasist hariduskäiku kui ka ametialast arengut, kuna see lülitab noore haridus- ja tööturult sisuliselt kolmeks aastaks välja.

Kui kasutada raportis endas välja toodud heaolu mõistet, siis sündinud naiste nooremas eas on otsene isiklikule toimetulekule jalga tulistamine. Seda tõendavad ka mitmed uuringud. Tel Aviv'i ülikooli sotsioloogiprofessor **Tamar Kricheli-Katz** toob oma artiklis esile, et emadusega ei kaasne ainult halvem palk, vaid aeglustub ka karjääriradeli liikumine ning lisanduvad mitmed muud diskrimineerivad aspektid.³ Nähtus on nii levinud, et mõistet „emadustrahv“ on saanud sotsioloogiline kliše.

Teine varjatud aspekt, mis vahepeal pinnale lipsab, on raportit soov edendada sündimust mitte kõigi Eestis elavate inimeste, vaid *teatava grupi* seas. Kuigi analüüsis suudetakse valdavalt hoida neutraalset joont, kasutades sõna „ühiskond“, tuuakse ikkagi vahepeal esile 1) vajadust soodustada just *eestlaste* tagasirännet (lk 12); 2) sisserände vastuvõetamatust lahendusena, kuna see ei toeta eesti keele ja kultuuri säilimist, ignoreerides täielikult lõimumispoliitika pakutavaid võimalusi (lk 13);

Põhiküsimus on selles, kuidas panna naine sündinud (ja võimalikult varakult), mitte kuidas luua heaolu ja stabiilsust, mis laseks lapsesaamise soovil realiseeruda iseenesest.

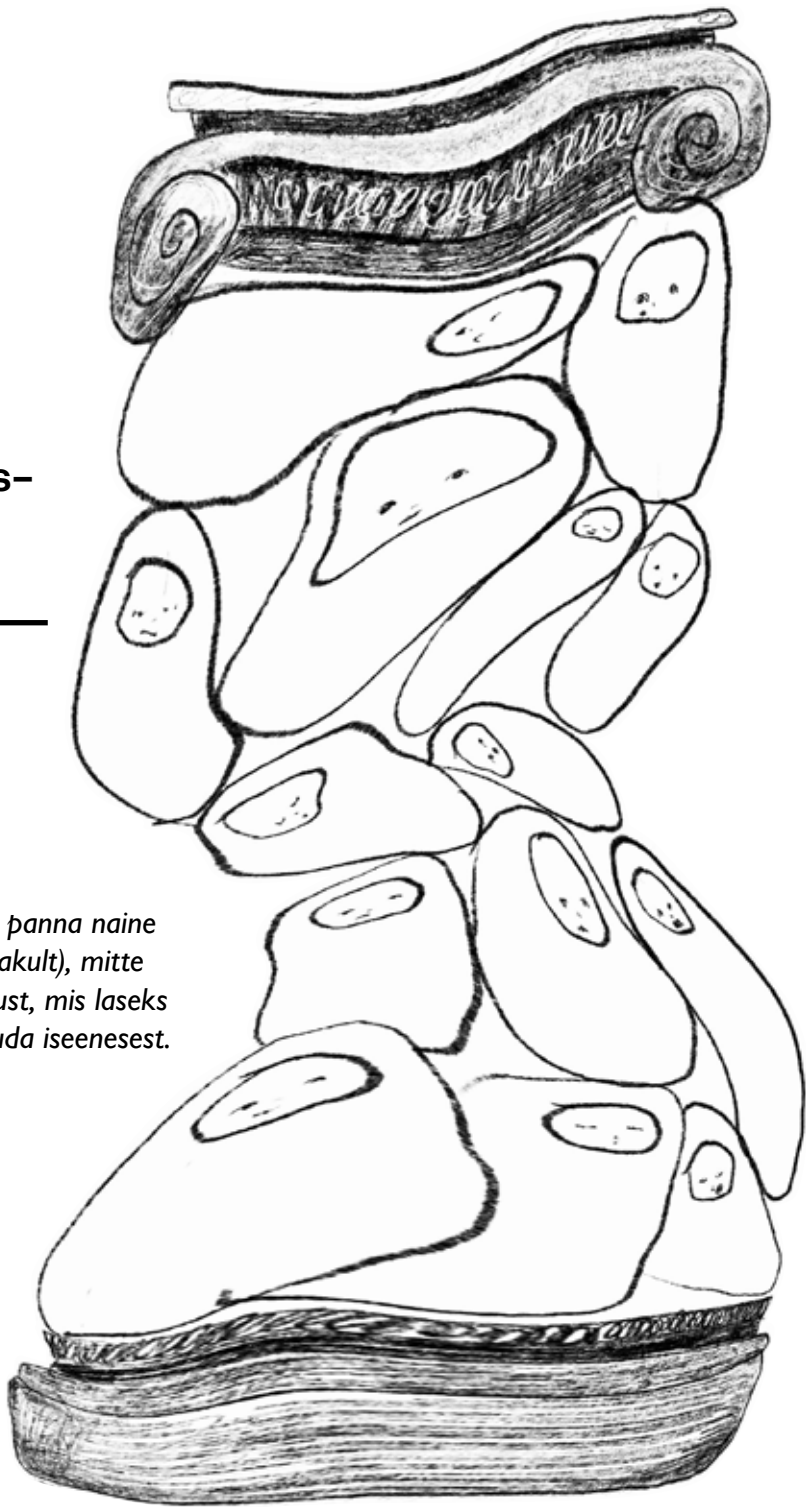
Foto: erakogu

Katarina Budrik on kaks magistrikraadi: üks poliitoloogias ja teine Euroopa õpingutes. Päeval kantseliliit mässitud riigiametnik, öösel viisaka käitumise ja feministliku lugemusega sotsiaalkriitiline esseist.

Foto: autoportree

Johanna Adojaan kirjutab, pilistab, kogub õnne ja veebaid vabad hetked kättpidi savis.

KESKKONNATEEMAD EI PEA ALATI TÕSISED OLEMA

Sinihumanitaaria uurijatele on pakkunud esmajärjekorras huvi maailmameri, ent ookeanisügavustest vahetumana võib mõjuda sisevete pärand kultuuris.

Ene-Reet Soovik

Müürilehe ja keskkonnanajaloo keskuse KAJAK koostöös sündinud rubriik toob kokku kaks sageli eraldi eksisteerivat teemat: ajaloo ja keskkonna. Igas loos meenutavad keskkonnanahamitaarid mõnda minevikuseika, millel on tulevikule palju õelda.

„Rahvahulgal, tulge kokku Emajõe kaldale!“ kutsus üles vana üllipilaslaul (viis: Peter Johann Peters, eestikeelsed sõnad: Mall Jürma–Kuusik, CIFP). Foto: AM F 27455:19, Eesti Ajaloomuuseum SA

Mullu esitles **Julia Kuznetski** Müürilehe keskkonnanajaloo rubriigis keskkonnanahamitaarias aiva eredamalt esiletõusvat suunda sinihumanitaariat (ingl *blue humanities*), mis näib praegu nii oluline ja enesestmõistetav valdkond, et kipub ununema, et omaeense nime leidis see katsetamisi alles 2009. ning teadusartikli pealkirja tasemel 2013. aastal. Teadlaskonnas ollakse ühel meelel, et valdkond on olemuselt tõeliselt transdistsiplinaarne. Ent esindatavast distsipliinist ja vaatenurgast olenemata on sinihumanitaaride uurimisobjektiks ikka vesi ja mõnda, mis seal sees ja peal ja veeres ja ümber leida on, olgu siis vahetult või representatsioonidena. Nagu Kuznetskigi osutab, on kõikvõimalikele end sinihumanitaariaga seotavatele uurijatele pakkunud esialgu suurt huvi (maailma)meri. See on mõistetav, arvestades, et meie planeedi Maaks nimetamine on ülimalt kohatu, kui tegelikult on ilmselgelt tegemist Ookeaniga, nagu olla olnud ulmekirjanik **Arthur C. Clarke**.² Kui ökokriitlik **Kadri Tüür** mõne aasta eest Eesti sinihumanitaaria arendamise vajalikkusele osutas, tundis temagi puudust nimelt merekirjanduse uurimisest.³

VAHUSE JÕE MÜRISEVAD LAINED

Ent sinihumanitaare ajendavad küsimusi püstitama teisedki vee agregaatolekud lisaks vedelale: vaadelda võib jääd ja lund (eriti muljetavaldavalt liustike ja mandrijaaj kujukil) ning auru, udu ja rändavaid pilvi. Rääkimata siis vedelast veest kõikvõimalike määrgalade ja sisevete kontekstis, mille pärand inimeste loodud materiaalses ja mittemateriaalses kultuuris mõjub ehk veelgi vahetuma ja värvikamana kui läbi uurimata ookeanivaruuste ja -sügavuste ulmeline põnevik. Loodetavasti peagi trükitaval nägevase kõrgkooliõpiku, mis peaks juhtuma tudengid kirjanduse uurimise teooriasse ja praktikasse,⁴ seame koos Kadri Tüüriga ökokriitilisi lähenemisi tutvustades **Ernest Hemingway** „Vanamehe ja mere“ vetevälja kõrvuti **Oskar Lutsu** „Kevade“ Paunvere poiste argimaastikuga, mille võimaldavusi kahtlemata rikastas koolimaja külje all voolav jõgi. Just jõe põhja

paigutas Tootsi elav fantaasia toimima süvamereelanike masti õgardolenditest koosneva toiduahela. Kui jõgi lahti, said kirkumõisa kalniktolkanid seal lauldes parvesõitu harrastada, kui aga jääs, võisid Tootsi-taolised selle liugu lüüa ja Kiire uhkeid tritsusid kadestada.

Kellamees Libl le mõlkus jõega seoses mõttes lausa Siberi jõgede pööramise megaplaani eelkäija. Siiski adus ta NSVLi Teaduste Akadeemiast ilmselgelt paremini sedasorti sekkumiste destruktivset mõju, mis voolu vastupidiseks suunamisel oleks seisnenud kohaliku tööstuse saboteerimises, seisates villavabriku tegevuse. Teisalt oleks Lible jõele paigutatud mehhanismide tööd tõkestades käinud Eesti teadaolevalt esimese organiseerunud keskkonnaprotesti jälgedes – püha jõe Vöhandu veskiehitusega ärasolkimine Sõmerpalu mõisahärra algatusel 1642. aastal, mis ei jäänud halva ilmaga karistamata, ajas mässulised talupojad kaadervärgile kallale.⁵ Vahejuhtum leidis hiljem kirjanduslikku kajastamist **Aino Kallase** „Püha Jõe kättemaksus“ (1930), mis läinud aastal omakorda lavakunstikooli 32. lennu tudengite samanimeliseks lavastuseks vormus.

Eesti kunstkirjandus on olnud jõgedega seotud pea algusest alates. **Faehlmanni** loomismüüdis valas Vanaisa Emajõe loomade kaevatud sāngi kuldkaunist voolama, **Kreutzwaldi** Kalevipoeg jättis vette kukkunud mõõga neemise tõttu jalad Kääpa jõkke. Luulekogu kaanel anonüümseks jääv autor **Koidula** tõstis pealkirjas esile hoopis Emajõe ööbiku ning **Kristjan Jaak Peterson** maalil *laulu ilusa tulise aja* lugeja kujutlusse vahuse jõe mürisevate lainetena, mis kalju pealt oru sisse langevad. Tõsi, tõenäoliselt ei seisnud poeedil siinkohal silme ees näiteks Jägala jõe alune kanjonorg, vaid tegu on pigem lokaliseerimata kirjandusliku troobiga. Noor-Eesti esimeses albumis lähtus toimetus avakujundite valimisega otsesõnu tegelikust geograafiast, meenutades üksmeelele üles kutsudes: „Ei ka muidu Emajõe saa, kui Pedja wett ei weereta – Pedja ja hulk teisa.“⁶

LÄHME KAHEKESI EMAJÕELE SÕUDMA

Hulga teiste sekka kuulub mõistagi Palamuselt läbi voolav Amme jõgi, mille vood enne Tartut Kärkna kandis Emajõkke suubuvad. Tartu linna tudeerima jõuab hiljem kohale Lutsu Arnogi, Jõesuudmed ja -kaldad on ikka olnud paslikud paigad, kus inimesed on soovinud laagrisse lüüa, nii et kolmandik Eesti asulatest on ühenduses jõgede või ojadega.⁷ Tartu linna puhul on **Meelis Friedenthal** aga välja toonud sellegi, et vooluvee olemasolu olla vajalik muusade tegevuseks, mis seletavat, miks paljud vanad ülikoolilinnad just jõgede äärde kipuvad olema rajatud.⁸ Muusad saabusid Emajõe Rootsi ajal ühes ülikooliga ning hilisematel saksakeelsetel postkaartidel kirjeldati keiserlikku Emajõe Ateenat ka fraasiga „Musenstadt auf Embach-Ufer“ (ee muusade linn Emajõe kaldal).

Kui nii tegelike kui ka kirjanduslike veskimeste ja muude jõe abiga peatoiduse hankijate jaoks oli jõel oluline roll nende argitoimetuste põhjal konstrueeritavas dünaamilises tegevusmaastikus (*taskscape*, kui kasutada antropoloog **Tim Ingoldi** terminit⁹), siis Tartus õppivast noorsoost suurem osa on seda kogunud siiski pigem jõudemastikuna (mõistet *leisurescape* on veega seotud harrastusi uurides rakendanud nt **Maarja Kaaristo**¹⁰). Nii linnatagused kõrtsid kui ka nende ni viiv jõgi ise on ajaloo vältel olnud populaarseteks ajaveetmiskohtadeks nii baltisaksa buršidele kui ka hilisematele õppuritele. Kõrgklassik **Karl Ristikivi**gi on panustanud noorpõlves üliõpilaseltsel Veljesto mardiooperisess värsisidega: „Lähme kahekesi Emajõe sõudma, teen sull“ paadipõhja pehme aseme.“¹¹

Üliõpilaspäevade paadirallid on ikka kokku toonud rahvasse ning meeskoor Akadeemiline Emajõgi tassib laulupeorongkäikes truusti kaasas elusuurst paat-akssessuaari.

Keskkonnateemad kipuvad patamatult olema mõtlemapaneevalt tõsised. Keskkonnapraktikad aga, näiteks mitmed Emajõe seonduvad, ei tarvitse seda tingimata olla, ehkki võivad näida siin ja praegu kergemeelsusena ähvardaval tumeneval taustal. Kuid see ei tähenda, nagu ei tasuks sinihumanitaarial nendegi vastu huvi tunda – eriti seni, kuni leidub neid, keda kõnetab **Ave Taaveti** ühtaegu ilukirjanduslik ja süvafilosoofiline sedastus: „Ainsad konstandid mu elus on tähistaevas minu pea kohal ja Emajõgi mu sees.“¹²

¹ Kuznetski, J. 2024. Sinihumanitaaria ja vete lood. – Müürileht, 28.05.
² Lovelock, J. E. 1990. Hands up for the Gaia hypothesis. – Nature, nr 344, lk 100–102.
³ Ling, K. 2021. Kadri Tüür Smuuli ja sinise humanitaaria nimel. – ERR, 20.03.
⁴ Hinrikus, M.; Marling, R.; Viires, P. (ilmumas). Sissejuhatus kirjanduse uurimise teooriasse ja praktikasse. Õpik kõrgkoolidele. TLÜ Kirjastus.
⁵ Plath, U. 2024. Talumehed ja koolinoored ehk Kliima–protestide ajalugu. – Müürileht, 20.02.
⁶ Noorte püüded. Üksikud mõtted meie oleviku kohta, lk 3–19, 1905.
⁷ Geara, H. 2025. Veeökoloog: maa alla pagendatud jõed igatsevad tagasi linnapiiti. – ERR, 28.08.
⁸ Friedenthal, M. 2018. Kummitsuslik Tartu. Küsimus vaimust ja kehast. – Müürileht, 19.02.
⁹ Ingold, T. 1993. The Temporality of the Landscape. – World Archaeology, nr 25 (2), lk 152–174.
¹⁰ Kaaristo, M. 2018. Mundane tourism mobilities on a watery leisurescape: Canal boating in North West England. Doktoritöö, Manchester Metropolitan University.
¹¹ Ristikivi, K. 1989 [1938]. „Kauinim neids, miks su silmad on nii kurvad“. Mardioõ unenägu. – Loomingu Raamatukogu, nr 36, lk 47.
¹² Taavet, A. 2024. Emajõe imperatiiv. – Vikerraar, nr 6, lk 16–27.

KES OHVERDATAKSE TOLLISÕDADE ALTARIL?

Jens Jaanimägi

Donald Trumpi naasmisest Valgesse Majja on möödas vaevu pool aastat, ent ta on suutnud juba globaalsed finantsturud nähtavasse šokeisundisse viia. 2. aprillil kehtestas Trump kõigile importkaupadele üldise IO-protsendise baastollimäära ning teatud riikidele ja kaubakategooriatele märksa kõrgemagi. Samal päeval langes S&P 500 börsiindeks 5%, mis on suurim ühepäevane kahjum alates üleilmse koroonapandeemia puhkemisest. Järgnenud päevadel langesid börsiindeksid veel umbes samas mahus, pühkides nädalaga globaalsetelt aktsiaturgudelt umbkaudu viis triljonit dollarit. Ajanud börsid üle maailma kollapsi äärele, lahkus Trump neljaks päevaks Washingtonist, et Mar-a-Lagos golfi mängida. Ainus kommentaar temalt kogu maailma silme all lahtirullunud finantskriisi kohta tuli sautsu kujul: „Ameerika Ühendriigid tegid lõpuks seda, mida pidanuks tegema juba AASTAKÜMNETE EEST! Ärge olge nõrgad ja rumalad!”

Perspektiive, sealhulgas vasakpoolseid, mille valguses Trumpi kaubanduspoliitilisi käike hinnata, on mitu. Ühelt poolt saab ju väita, et tollide puhul on tegu regressiivse maksuga, mis lööb valusaimalt just vaeseid, kes on sunnitud suurema osa oma sissetulekust tollimäärade tulemusel kallinenud tarbekaupade peale kulutama. Teisalt saab Trumpi näilist eemaldumist vabaturumajanduse dogmast võtta ka kui katset teha lõpp globaalsele majandus- ja kaubandusrežiimile, mida Ameerika oli ühes oma liitlastega aastakümneid ülal hoidnud. Selle režiimi aluseks oli rahvuslikke ja ühishuve teenivate majandusharude süstemaatiline integreerimine ja liberaliseerimine, tõstes esiplaanile rahvusvaheliste suurkorporatsioonide huve ning raamistades turufundamentalismi põhimõtteid vankumatu poliitiliste üldtõdedena, mis lämmatasid juba eos mistahes sotsiaaldemokraatlikud ja vasaktsentristlikud valitsemiskatsed.

Ent hoolimata sellest, mille Ameerika Ühendriigid pidanuks juba aastakümnete eest ära tegema või tegemata jätma, on vähemasti vasakpoolsest vaatest ootamatu pigem see, kui võrd suure üllatusena Trumpi kursipöörde paljudele tuli. Vastupidi, just vasakpoolse majandusteooriaga kokkupuutunud inimesele ei tohiks Trumpi tollipoliitika pakkuda mingit üllatust ega ka lootust. See ei saa olla üllatulik juba ainuüksi seepärast, et parasjagu toimuvat ennustasid marksistlikud ökonomistid juba enam kui sajand tagasi. Nõnda tõi **Nikolai Buhharin** juba 1917. aastal monopolkapitalismi ühe iseloomuliku tunnusena välja majandusliku elu rahvusvahelistumise ja kapitali huvide rahvuslikustumise vahelise dialektika.

KUIDAS TEKIVAD MONOPOLID?

Marx postuleeris juba 1867. aastal „Kapitali” esimeses osas niinimetatud kapitali akumulatsiooni üldise seaduse. Üks kapitali akumulatsiooni ehk kasumitaotlust motiveeriva dünaamika keskne tendents on kapitali muutuva osa relatiivne vähenemine paralleelselt kapitali kontsentratsiooni suurenemisega.¹ Mida see tähendab? Lihtsustatult öeldes kirjeldab Marx siin nüüdseks kõigile ilmset tõsiasja, et tehnoloogia arenedes vähenes inimtööjõu osakaal tootmisprotsessides ja üha kasvav osa tootmisikuludest läheb sellest tulenevalt tehnoloogia ja tooraine soetamisele. See peegeldab omakorda, kuidas kapitalismi tingimustes toimuv tehnoloogiline progress vähendab tööjõu suhtelist rolli tootmises, põhjustades tööpuudust. Ent lisaks tööpuudusele toob see tendents endaga kaasa ka kapitali kontsentratsiooni ägenemise ja kapitali kontrolli kasvu. Kapitali kontsentratsiooni ägenemine ei tähenda siinjuures midagi muud kui monopolide teket. Ettevõtted sihivad tootmisikulude vähendamist juba eos muu hulgas oma kaupade või teenuste hinna minimeerimiseks, mis tagaks neile turul konkurentsieelse. Selle tulemusena hakkab kapital kontsentreeruma, kuna sõltutakse üha enam kallitest masinatest, mille soetamine nõuab üldjuhul suuri alginvesteeringuid, ning aina vähem tööjõust, mille soetamine palgatööna kujutab endast väiksemat püsikulu.

Ettevõtteid, mis suudavad investeerida üha kallimatesse tootmisprotsesside tõhustavatesse tehnoloogiatesse, saavutavad paratamatult turul eelise ja söövad väiksemad ettevõtted välja. Kasvatades oma eelispositsiooni, on neil ettevõtetel omakorda võimalik tootmiseks vajalikke tooraineid hulgi- või mastaabisäästust tulenevalt odavamalt soetada ja seeläbi seda eelispositsiooni veelgi tugevdada. Kontrollimatus majanduskeskkonnas viib see lõpuks monopoli tekke ehk olukorran, kus üks ettevõtte kontrollib kogu tootmisharu või suisa kogu turgu.

See omakorda süvendab poliitilises sfääris kapitali kontrolli. Kuna monopolkapitalismis läheb üha enam ettevõtteid kas pankrotti või moodustatakse konkurentsieelse hoidmiseks suuremaid konglomeraate, koondub raha ja sellest tulenev võim üha kahaneva hulga ettevõtjate kätte. Kui konkurendid on konkurentsieelse tõttu turult välja söödud ja saavutatud monopolne positsioon, kaob turult viimaks igasugune konkurents, mis esiti viis monopolide tekkeni. Teisisõnu, konkurents vabaturul on paradoksaalsel kombel ennast hävitav protsess.

Seda Marxi postuleeritud seadust aktsepteerib enamjaolt suurem osa majandusteadlasi. See on ka põhjus, miks sisuliselt kõigis kapitalistlikes riikides eksisteerivad vähemasti teoreetiliselt monopolivastased seadused. Olgugi et kapitalistidele meeldib väita, et kapitalism on justkui isetoimiv süsteem, mille puhul ei kaasne riigi sekkumisega midagi head, viivad kapitalistlikud ettevõtlusmajanduse põhimõtted vabaturumajanduse ilma riigi sekkumiseta omakorda enesehävituslikule kursile.

Süsteerivad vähemasti teoreetiliselt monopolivastased seadused. Olgugi et kapitalistidele meeldib väita, et kapitalism on justkui isetoimiv süsteem, mille puhul ei kaasne riigi sekkumisega midagi head, viivad kapitalistlikud ettevõtlusmajanduse põhimõtted vabaturumajanduse ilma riigi sekkumiseta omakorda enesehävituslikule kursile.

KUIDAS RIIGIST SAAB KARTELLIORGANISATSIIOON?

Vaadeldes seda näilist vastuolu ettevõtjate, kes püüavad konkurente elimineerides oma kapitali maksimeerida, ja kapitalistlike valitsuste vahel, kes püüavad individuaalsete kapitalistide huvide vastu kehtestada ja säilitada kapitali akumulereimiseks vajalikke vabaturu üldtingimusi, postuleeris **Engels** esimesena teooria monopolide ja riikide omavahelise suhtest. Engels väitis sealjuures, et olukorras, kus üha kahanev arv üha mõjuvõimsamaid monopole kontrollivad üha kasvavat osa kogu riigi majandusest, muutub riik niinimetatud totaalse rahvusliku kapitali ideaalseks personifikatsiooniks.² See tähendab, et riik hakkab käituma justkui väikese arvu korporatsioonide või kogunisti üheainsa hiiglkorporatsiooni huvikaitseorganisatsioonina, mille peamine ülesanne on kaitsa ja edendada rahvusliku kapitali – s.t enda territooriumil koondunud suurte monopolsete ettevõtete – ühiseid huve nii omaenda

kodanike kui ka teiste riikide monopolide huvide vastu. Teisisõnu, riik muutub kartelliorganisatsiooniks.

Just sellest Engelsi visandatud arusaamast arendas Nikolai Buhharin oma teoses „Imperialism ja maailmajandus” edasi teooria, mille keskmes on dialektika majandusliku elu rahvusvahelistumise ja kapitali huvide rahvuslikustumise vahel. Buhharini järgi loob kapitalismi sisemine tendents kontsentreeruda ja monopoliseeruda olukorra, kus ühelt poolt muutuvad tootmine ja kaubandus aina globaalsemaks, aga teisalt on iga riik sunnitud rahvuslikul tasandil oma monopolkapitali huve kaitsma.

Buhharin täheldab, et monopoliseerumise käigus suureneb ettevõtete haare riikide sisemajanduse üle ja ainus koht, kuhu saab veel laieneda, on riigipiiridest väljapoole. Ettevõtted hangivad toorainet mitmest maailmajaost, koondavad tootmist eri riikidesse ja müüvad oma kaupu globaalsel turul; kapital ja krediit liiguvad vabalt piirideüleselt, sidudes riike näiliselt üheks majanduslikuks tervikuks. Kuid samal ajal ei kao kuhugi ka rahvusriigid, mis on taandatud nendesamade monopolsete ettevõtete huvikaitseteks. Vastupidi, just monopolkapital, mis edendab globaalset integratsiooni, nõuab oma kasumi ja turupositsiooni kaitsmiseks ning edendamiseks rahvusvahelisel tasandil riiklikku tuge.³

Tulemus on paradoksaalne: suurkorporatsioonide huvide esindajateks taandatud riigid astuvad üksteisega vastasseisu, et edendada oma rahvusliku kapitali huve teiste riikide omade üle, kasutades näiteks diplomaatilisi vahendeid – mõelgem kasvõi Eesti valitsuse vetole Euroopa Liidu kavatsuse suhtes kehtestada üleliidulise käibemaks digiplatvormidele, nagu Bolt –, sõjalisi vahendeid – mõelgem Briti oopiumisõdadele – või ka tollipoliitikat. Seega kapital rahvusvahelistub ja laieneb üle kogu maakera, ent kapitali huvid rahvuslikustuvad, sundides oma huvikaitseteks taandatud riike üha teravamatesse omavahelistesse poliitilistesse vastasseisudes. Kaugel sellest, et üleilmne vabaturumajandus tagab rahu, nagu väidab keskne liberaalne paradigma, parimal juhul viib see üht- või teistpidi hoopis kaubandussõdade, ent halvimal juhul maailmasõadadeni.

MIKS RIIK ENAM KAPITALI HUVE EI TEENI?

Selles võtmes ei tundu Trumpi kaubanduspoliitiline „pöörde” enam sugugi nii järsk ega ootamatu. Hoolimata sellest, mida Trump ja ta liitlased võivad väita, pole nende poliitikate eesmärk olnud kunagi USAse töökohti tagasi tuua või kaitsa USA tööliste huve globaliseerumise ohtude eest. Eesmärk oli tugevdada USA suurkorporatsioonide huve rahvusvahelise konkurents vastu.

Tõsi, lõpuks oli Trumpi poliitikal soovitlev vastupidine mõju ja ta oli kõigest kuus päeva pärast tollimääratõusudest teadaandmist sunnitud suure osa oma pla-neeritud tollidest vähemasti esialgu tühistama. Selmet tegutseda rahvuslike monopolkapitalistide huvikaitsjana, heitsid Trumpi otsused Ameerika börsid allakäiguspiraali. Trump ei teinud sealjuures midagi uut ega ootamatut. See oli kõigest üks kapitalismi igiomase mustris variatsioon, milles riik allutatakse majandusellide huvidele. Pigem näitab see episood väga selgelt Buhharini ja teiste marksistide juba enam kui sajand tagasi pandud diagnoosi paikapidavust: kapitalismi sisemine loogika paiskab maailma üht-aegu üha tihedamasse majanduste läbipõimumisse ja samas ka üha ägedamatesse riikidevahelistesse konfliktidesse, mõlemad on

sealjuures ühel või teisel viisil vastuolus tööliste ja tavakodanike huvidega. Asjaolu, et seekordne katse lõppes USA börside vabalangusega, ei tähenda mitte seda, et maailm oleks viimaks rahumeelsesesse vabaturu utoopiasse libisenud, vaid et globaliseerumise käigus on rahvuslik ja rahvusvaheline kapital põimunud määral, mis muudab isegi kõige agressiivsemad tollisõjad farsiks.

Kui toimunut üldse midagi uutset saab järeldada, siis ehk seda, et paljud Ameerika suurkorporatsioonid pole nüüdseks mitte üksnes Ühendriikide piire ületanud, vaid need sootuks minetanud. Kui „aastakümneid tagasi” oleks Trumpi käigud veel kapitali vaatest kasu toonud, siis praeguseks on globaalsete monopolide võim arenenud juba nii kaugele, et selle teostamine ei nõua enam riigipoolset huvikaitsset. See tähendab, et globaalsete monopolide rakendatud ühiskonna distsiplineerimise mehhanismid on sellega täielikult demokraatliku kontrolli alt väljunud. Näiteid sellestki jagub. Kui Briti Ida-India Kompanii saatis veel mõni sajand tagasi Inglise sõdureid koloniaalsõdades

oma ärihuvide eest surema ja CIA korraldas vaid paar kümnendit tagasi Ladina-Ameerika riikides riigipöördeid, et USA banaanikasvatajate huvid oleksid ikka kaitstud, siis praegu on suurettevõtted riikliku võimu teostamise (sealhulgas vägivalga) monopoli pea täielikult enda kätte haaranud.

Kreekas on välismaistel pankadel Troika mantli all sisuliselt otsevõim Kreeka riigi üle, samal ajal kui valitud riigiesindajad ja põhiseaduslikud institutsioonid seda vaid õlgu kehtades pealt vaatavad.⁴ Kui 1950ndatel pidi Chiquita veel **Eisenhoweri** ja CIA käest Guatemalas riigipöõret lunima⁵, siis juba 1990ndatel leidsid nad, et lihtsam ja odavam on kasutada oma banaanistanduste „kaitsmiseks” ja Colombia valitsuse kukutamiseks paramlitaarseid palgavägesid. Ja nagu on olnud hiljaegu näha, saab praegusel ajal iga indiviid, kellel vaid jagub raha ja jultumust, tellida Wagnerilt, Blackwaterilt või mõnelt muult täiesti avalikult tegutsevalt eraarmeelt mõne sõja pea sama lihtsalt kui mistahes teise teenusegi. Riigist on saanud selles kõiges juba iganenud masin, mis ei suuda nähtavasti enam piisavalt tõhusalt kapitali huve teenida.⁶

Ent kapitalismi loogika pole sealjuures muutunud. Kui kapitalism püüdis Buhharini järgi „ületada omaenese anarhiat, surudes selle riikliku organiseerimise raudrõngasse”, liikusid kapitalismile eos omased vastuolud ja anarhilised struktuurid rahvusvahelisse sfääri. Ent need vastuolud ei lahenenud ka rahvusvahelisel tasandil ja anarhias korda ei tekkinud. Vastupidi, olles minetanud riigipiirid, sõdivad kapitalistid nüüd iseenda vastu üleilmses plaanis. Esmatasandil võivad need sõjad küll toimuda börsidel ja turgudel, aga lõppkokkuvõttes on ohvriteks ikka tavainimesed, kelle pensionifondid õhku lastakse, kelle ligipääsu riigivõimule üha enam kärbitakse ja keda viimaks oma rahvuslike monopolide huvide kaitseks kaevikutesse saadetakse.

¹ Marx, K. 1957 [1867]. Kapital. Poliitilise ökonomia kriitika. Esimene köide, lk 519–521. Eesti Riiklik Kirjastus.

² Engels, F. 1901 [1880]. Socialism. Utopian and Scientific, lk 45–47. New York Labor News Company.

³ Buhharin, N. 1929 [1917]. Imperialism and World Economy, lk 60–80. Monthly Review Press.

⁴ Lapavistas, C. 2018. Political Economy of the Greek Crisis. – Review of Radical Political Economics, nr 51 (1), lk 31–51.

⁵ Kinzer, S.; Schlesinger, S. 2005. Bitter Fruit: The Story of the American Coup in Guatemala. Revised and Expanded. Center for Latin American Studies.

⁶ Leander, A. 2006. Eroding State Authority? Private Military Companies and the Legitimate Use of Force. Rubbettino.

Foto: Enil Som

Jens Jaanimägi on hariduselt politoloog, olemuselt aktivist ja veendumustelt vasakpoolne. Ta on The New School for Social Researchi poliitikateooria magistrant.

Foto: Pau Casals / Unsplash. Tõttolu: Mirjam Reili

„Mina 2.0“ lätteid on tegelikuses mitu, kuid Taevaskojaks, kui lätetest juttu, on see, et olen esimest korda oma elus päris suhtes. Üllatus! Sellises, kus ma olen mina ise ja kus tean, kes see „mina ise“ on. Õigemini aiman, kes ma olen. Paras oha-kas. Abiks on olnud vana hea pidev teraapia ja psühhiaater – tervitan ja kiidan mõlemat tae-vapiirini. Kui keegi oleks mulle paari aasta eest öelnud, et üksikisikuteraapiast saadu vaat et koltub minu vastse avastuse kõrvl, oleks ma saatnud ta sinna, kus päike ei paista.

Oma lähedased olen rääkinud krimpsu kui rosina, sest see „uus“, mille sisu kohe avan, on minu elu muutvate asjade nimekirja esiviisikus, kui mitte esikolmikus, kui mitte teine, kui mitte... ja ma ei jää vait, kui miski on meelus, kui mind miski huvitab. Eks kaasa aitas ka see, et selle „inimene olemise“ kallal on mul nagu ka paljudel teistel huvitav pusida. Kõrvu mõistan, et mul on paar eelist, mida mõnel pole. Mul pole olnud teraapiaga seoses valehäbi ega kehvi kogemusi. Soe käsi SINU õlal, käsitan, kui rõve tunne see on, kui otsid abi, kuid temakesel, kes sind väidetava malbe sõnaga abistama peaks, tuleks esmalt hoopis iseenast aidata. See võib jätta sootuks sügava vao, mida on keeruline välja siluda.

Selge see, et iga inimese teraapiakogemus on erinev, ja ma ei arva mitte, et minu avastus kõigile passib. Selline *heads up*. Niisiis, mul on nn päris suhe inimesega, kes, kui luban end sedasi väljendada, on sama keerukas kui mina. Küll omamoodi. Suhte pikku hakkasin vaatama kliinilise psühholoogi ja psühhoanalüütiku **Oma Guralniku** dokumentaalsarja „Couples Therapy“, mis tekitas minus, hiljem meis, kerge nõrkuse paariteraapia vastu. Orna, keda armastan inimesena ja kellest hullupööra lugu pean, on öelnud, et peamine põhjus, miks tema juurde tullakse, on „meil on suhtlusprobleemid“ või, natuke läbinähtavam, „palun aita mul oma kaaslast muuta!“.

Kuna minu kaaslase psühholoog pakub paariteraapiat, mõtlesime, et dav, tahame olla need, kes seal käivad. Suuri muresid tollal polnud. Panime aja kinni n–õ niisama. No ja persse... See mõistatuslik „uus“ avastus, mida paariteraapia varul oimanud olen, on see, et kui palju tahes tööd ma endaga teen, lõide teiste inimestega on mul endistiivisi raskeloomuline. Kui ma väljendusraskustega oma ustava kliinilise psühholoogi juurde pöördun, kuuleb ta aga vaid üht poolt, minu tundeid. Seda isegi juhul, kui näitan talle oma sõnu-meid. Võin olla nii teadlik kui tahes, süvenenult mõtiskleda, iga päev kognitiivse käitumisteraapia nõu järgida, päevikut pidada, ravimeid võtta ja mida veel, kuid need aitavad vaid nii palju. Mõõdarääkimine, arusaamatused ja haiget saamine jätkuvad ning ma ei saa aru, miks. Palun väga, mul on suhtlusprobleemid!

KUHU ME KASVAME? MIKS?

Enamik on ehk juba kogenud, et psühholoogide lähenemised on tihti seinast seinä. Mõni soovib suhteid lõpetada, neis enda eest seista, piire tõmmata; teine on aga teadlik sellise nõu ohtudest. Psühholoog **Erika Labuzan–Lopez** suisa mainitseb, et üksikisikuteraapias paarisuhte– või sõprussured maokas vaagimine võib tekitada suhetes parandamatut kahju¹. Olen kõrvalt näinud (v–o ka ise teinud), kui nn terapeeritud pool teeb mure avamisel hakatust sõnadega „minu psühholoog ütles, et...“. See loob võimumängu, mis abistab, kui abistab, vaid üht poolt, ja see pole ju kuigi sobe loht, vähemalt mul keerleb kõhus vastikus, kui suhe, olgu minu ja sõbra, tuttava, pere liikme, looma või kaaslase vahel, käib sammu üksnes minu taktis. See pole aus ega lõbus. Kui soovin, et keegi teeks ainiti seda, mida mina tahan, pöördun vestlusroboti, mitte teise inimese poole.

Samas on ootus saada oma tahtmist arusaadav. Vaata enda ümber ringi, me elame väärtusruumis, mis julgustab olema peategelane; asetama end esikohale; märkama haiglaseid enesimetlejaid üksnes välimuse järgi ja neist eemale hoidma (mida lühivideod netis õpetavad); ütlema lahti „ebatervislikest suhetest“. Need teod on vajalikud vägivaldsetes olukordades. Vägivallatus suhtluses viib aga enesekeskne mõtlemine ja ebamugavate suhete lõpetamine selleni, et tunneme end üksi. Heaks näiteks on nn meeste üksindusepideemia või laiem üksindustunde levik. Seda põhjusel, et meie individualistlik ühiskond soosib kasvu, mis sünnib alati millegi või kellegi arvelt. Elame ajal, kui kõige parem on olla miljardär! Superjõukate rikkus on kasvanud 2024. aastal kolm korda kiiremini kui 2023. aastal, samal ajal kui vaesuses elavate inimeste arv pole 1990. aastast peaaegu üldse muutunud. Ja nende rikkurite raha pole teenitud, vaid võetud – 60% taga on kas pärandus, tagatapooliitika, korruptsioon või monopolivõim². Mina näen

LÄHME A H K

Mõni aasta tagasi pööritanuks ma silmi sellise artikli peale, mida sa kohe lugema hakkad. See on cringe. Olgu siis nii. Et i–le täpp panna, olen nüüdseks suisa sellises kohas, kus I <3 CRINGE. Keep up, girl.

Gregor Kulla

neid kurjategijatena. Ja muidugi soosib see enesekeskust – see on kasumliku käitumise juur ja on võrdlemisi eeldatav, et me eneseteostust taga ajame. Meile sõna otseses mõttes litsutakse kurkumööda ideed, et eneseteostus on isikliku edu valem. Kuidas see meie suhetes väljendub, ei pajata väga keegi. Kui teaduslikuks minna, siis

ajakirjas Youth avaldatud uuring³ annab tilga tausta. Teadlased tõdevad, et individualistlikud ühiskonnad on kollektivistlikega võrreldes poliitiliselt paremas seisus, kuid individualistlikud inimesed on kollektivistlikest inimestest õnnetumad. Kõige kahjulikum on võistluslik mõtlemine „tahan olla parem kui teised“. Seesugune binaarne lähenemine pole isiklikus elus suureks abiks: soosib taas „mina vs. sina“ mõtlemist. „Mina mõtlen teistele, aga sina keskenduid vaid endale!“ Küll aga annab see ilmestav statistika väidetele tuge ja tausta ning vaga filtri laialdasele somesisule, mis meie väärtushinnanguid määrib. Paratamatult.

Mureks pole samas mitte ainult suhtlus, vaid väljendamat ja sageli tähelepanu ja kinnitusetä jäänud tunded. Teise inimesega, kes on, tee mis tahad, sinust teistsugune, ongi väljakutse ühel pinnal elada või minu puhul isegi pädevalt suhelda, sest appi, minust ei saada aru, kellelgi teisel võivad olla käepärast paremad probleemilahendused, parem kasvatus, etemad teadmised, ajaplaneerimine jms. See mõju omakorda ohuna minu enesemääramisele. Kas ma olen ikka see inimene, kes arvan, et olen, kui minu põhimõte ei osutu kellegi teise puhul tõeks? Õnneks pole mul palju põhimõtteid. Kui mu kaaslane pakub mulle tema silmis abistavat teavet, siis *mina* pean esmalt üle saama oma tõrgestrotslikust käitumisest ning seejärel mõistma, et joo, kulla Gregor 2.0, see teave ei kujuta sulle ohtu. Sa ei pea end kaitsma. Või kui miski

mulle ei meeldi, siis selmet väldelda, kummal on õigus, tasuks mõelda, miks see „miski“ mulle ei meeldi ja kuidas see, mis mulle ei meeldi, mind tundma paneb. Hāda pole suhtluses, vaid selles,

kui osavalt ma oma rajal püsin. *Stay in your lane, girl!* Need on minu tunded, millel pole teise inimesega pistmist. Tema tunded on tema tunded, millel pole jällegi minuga pistmist. Niimoodi jäigalt öeldes. Selle ohutunde ja hirmu teadvustamine tegi minust NII PALJU PAREMA INIMESE!

SINU OMA ERAKOND

Viimaseks tahan jagada üht paralleeli, mille õppisin Ornat kuulates. Esmalt, suhtes väljendub see, kuivõrd avatud ma olen n–õ võõrale, teisele (*other*) ning kuidas ma sellesse suhtun. Sedasi vaadates on igasugune suhe n–õ poliitiline liit, kus saab hinnata, kas see on demokraatlik, autoritaarne või... Siin on ehk taas *fun* kõrvu mõelda ka sageli individualistlikule somesisule, mis kaldub ajas aina enam paremale ja mis meist paljusid kasvõi alateadlikult mõjutab. See avatus võõrale, teisele on kahepidine: kui näen teistsuguses mõtlemises, käitumises ohtu või lähenen sellele viisi, „kummal on õigus!“, siis näen rõõbiti võõrana iseenast. TUNNEN END ÜKSINDA. Seda märkamata täidab aju lüngad talle loogilisega, milleks on tihti „see inimene ei austa mind piisavalt“, „ta *gaslight*’ib mind“, teeb seda ja toda, luues nõnna lõputuid teooriaid sellest, mis minu jaoks valesti on. Ja ma ju usun oma mõtteid, teooriaid, mis ajab närvi kole lillaks.

Kui teha punkti panemise korras paisutatud järeldusi, siis see, kuivõrd oskame suhetes teisi sallida, on vähemalt minu silmis ütlema poliitilisena vaadeldav. Mõtlen selle all kollasest ajakirjandusest loetut, kus konservatiivsed maailmavaated peegelduvadki alalugu ju ka perekondlikes suhetes ja vastupidi. Mitte ainiti üksikisikuteraapia, vaid just paariteraapia on paslik viis, kuidas harjutada sallivust ja demokraatiat, sest meie igapäevaelu ei koosne ju vaid meist, vaid ka teistest. Kõik, kes te paariteraapias ei käi, te olete transfoobid!!! Haha... *unless*.

Soovitused. Tõrganud huvi korral soovitan vaadata Orna Guralniku dokumentaalsarja „Couples Therapy“. Seda on lihtne segi ajada teiste riikide samanimeliste sarjadega. „Õige“ tunnete ära selle järgi, et Orna on see, kes neis tööd teeb. Kes ei viitsi uut sarja vaadata, neile soovitan **Jay Shetty** taskuhäälingu osa, kus ta vestleb Ornaga.

¹ Lopez, E. L. 2022. Do I need couples therapy or individual therapy? – Center for Couples Counseling, 24.08.

² Taneja, A. Jt 2025. Takers not makers: The unjust poverty and unearned wealth of colonial inheritance. Oxfam America, 19.01.

³ Humphrey, A.; Bliuc, A.–M. 2022. Western individualism and the psychological wellbeing of young people: A systematic review of their associations. – Youth, nr 2 (1), lk 1–11.

ARMASTUSE KABINET: black cat energy

Kirjutas **Milkgirl1373** ■ kas sa tahaksid, et tema *chase*’iks sind, mitte vastupidi?

kas sa tahaksid kordki olla see, kelle järele keegi päriselt igatseb?

kas sa tahaksid olla naine, kellele tehakse üks lahti? kelle eest makstakse arve? kellele minnakse alla?

sest olgem ausad, kui sina oled see, kes tahab suhet, kes on autojuht; kes alati pingutab, et suhe toimiks, siis oled sina see, kes kirjutab oma sõbrannale, et ma ei tea, miks ta iga õhtu Mariliisiga *chat*’ib; siis oled sina see, kes mõtleb, et miks ta hängib nädalavahetusel pigem oma sõprade kui minuga. selliseid naisi, kes muretsevad oma peika pärast ja tahavad luua stabiilset suhet, ei taha keegi. meesteale meeldib mängida, joosta kasside järel ja haukuda. *become the game, become the cat* 🐾🐾🐾.

nii, nüüd, mis me teeme, on see, et lisame siia veidi *black cat energy*’t 🐾🐾🐾. põhjus, miks seda kutsutakse *black cat energy*’ks, tuleneb TikTokiist alguse saanud teooriast, et eksisteerib *black cat*, keda aetakse taga, ja *golden retriever*, kes on tagaajaja. parim stsenaarium oleks, et sina tahad olla see *black cat*. miks? sest feminiinne pool soovib, et teda taga aetaks ja lõpuks suhinnaks võidetaks. see on meie süsteemi sissekirjutatud. nii saame olla ilusad lilled laual. maskuliinse energia kandja on aga alati see, kes tahab olla „saavutaja“. lauaehitaja 🐾🔥.

kui naine peab endale mehe „võitma“, siis saab temast *golden retriever*’ja mehest *black cat*’ning lõpuks olete mõlemad väga kurvad ja räsitud. lase tal enda järel joosta. nüüd sa küsid, kuidas... nii..

1. mängi tagaajamist

vastad kohe, kui ta kirjutab? oled alati olemas, kui ta sind vajab? meesteale ei meeldi, kui sa oled liiga kättesaadav. lase tal närveerida, lase tal higitada. keskmine mees on südames jahimees. neile meeldib tagaajamise põnevus. sa tahad, et ta mõtleks su peale kogu aeg. parim stsenaarium on, kui ta arvab, et oled teise mehega – see paneb tema testosterooni keema. see on paanika ja stressi kombo, mida iga suhte algus vajab. minu poolest võid viia tagaajamise järgmisele levelile: kui ta tuleb sulle külla, peida end mööbliesemete taha, kao mitmeks päevaks ära, tee oma elust „Tomi ja Jerry“ episood. see hoiab teda värskena. nii saab tema tunda ennast nagu tõeline koer ja sina muheleda oma *black cat energy*’s. mju.

2. ära kunagi muutu

kui sa hakkad tema pärast muutuma, siis oled kohe *golden retriever*’i positsioonis, kes õpib uusi trikke. *black cat* ei tee trikke. *black cat* vaatab otsa ja mõtleb: „võta või jäta.“ kui talle ei meeldi, et sa tõstad stressirohketes situatsioonides oma häält või et sul on kanepisõltuvus, siis ta üritab sinu potentsiaali piirata, aga sa olid selline juba suhte algusfaasis, isegi kui ta seda siis veel ei teadnud. *black cat* on tark ehk ta pakub välja lahendusi. näiteks et te võiks hommikuti enne tööd koos peale teha või et ka tema võiks tülide ajal veidi oma maskuliinsemat poolt välja näidata. halvemal juhul mine ekstreemustesse. kui ta ütleb, et sa oled liiga vali, hakka rõökima või muutu füüsiliselt agressiivseks. kui ta ütleb, et sa oled liiga vaikne, ära ütle midagi nädal aega. nii ta õpib, et sa oled *fucking* ainulaadne kiisu.

3. ära ole ta ema

üks asi, mis mind suhetes närvi ajab, on see, et mehed kasutavad mängus saamatuskaarti. tõde on aga, et sageli naised ise lubavad seda. pesed nende pesu, koristad kodu, aidad lapsed koolist ära tuua, teed neile suppi, kui nad on haiged. kui valmistad talle kord makarone, siis oledki igaveseks tema „pastaemme“. *black cat* ei keeda spagette. *black cat* ütleb: „tellime Wolti.“ kui ta jääb nälga – suurepärane, sest näljane mees on jahimees.

4. lase tal olla initsiaator 🐾 ja ära kunagi palu tema tähelepanu

black cat ei kirjuta esimesena. *black cat* ei helista. ülainaiss oleks, kui ta arvab, et sa oled surnud, sest see paneb teda sinu peale mõtlema. kui lõpuks siiski otsustad vastata, siis ideaalne on saata ükskõikne „ok“ või *emoji*, mille tähendus jääb segaseks, nt 🐾🐾🐾. kord kuus võid natukene oma huvi välja näidata, et ta arvaks, et ikkagi mõttled ta peale. anna talle killuke tähelepanu ja võta see kohe ära. kirjuta: „ma igatsen sind...“ ja siis kohe: „oih, valele inimesele.“ see on kassi liikumine: tuled, nühid veidi ja kaod jälle. *he will be so obsessed with youuu*.

5. sinu elu peab olema tagaajamist väärt 🐾🐾

mees tahab sind ainult siis, kui sul on kiire ja tegus elu. kui su elu on või vähemalt paistab kaugelt huvitav, siis saad sa *black cat energy*’t kiirata. aga mis siis, kui su elu on täiesti lamp – töö, trenn, kodu, *repeat*? siis tuleb hakata feikima. näiteks tee Instas *live*, kus jalutad üksinda surnuaias, või postita selfi koos tundmatu vanapapiga. lase tal mõistatada, kas see on su uus *sugar daddy* 🤔🤔🤔🤔🤔 või lihtsalt huvitav sõber. vaatajale paistad täiega *femme fatale*.

ma tean et eesti keeles pole pronouna aga kui oleks siis spotify ja kimu oleksid deffo naissoost meessoost oleks töö, sport, vangla jne

Allikas: @varbakiiks

6. ära karda teda kaotada

sa ei tohi karta mehe lahkumist, muidu muutud meeleheitlikuks ja hakkad tegema asju, mida ei peaks, et tema külge klammerduda. hoiä alati meeles, et sina oled auhind, isegi kui konkreetne mees seda ei näe. kes ta üldse on? sellest võiks saada sinu mantra:

Allikas: @varbakiiks

7. lase tal ennast taga ajada ka pärast seda, kui ta on su juba endale saanud

tagaajamine ei lõpe lihtsalt seetõttu, et olete nüüd ametlikult suhtes. see oleks suur viga. sa pead teda kikiravul hoidma, et ta ei tüdineks. roolid ei tohiks muutuda, sest ta on nüüd *officially* BAE; sa pead jääma *black cat* tüdruk sõbraks ja tema *golden retriever boyfriend*’ks. ütle hommikul, et lähed tööle, aga tegelt tule alles kolm päeva hiljem räsitud välimusega tagasi, või loo selline rutiin, kus sa jätad kodust lahkudes väikesed jälgi, mis tekitavad paanikat – näiteks teise mehe sokk koridoris. postita *story*’sse pilte alati võraste meestega ja mitte kunagi ühtegi pilti temast, et ta arvaks, et teie suhe ei tähenda sulle tegelt nii palju. ta ei tohi kunagi ennast turvaliselt tunda. ta peab pidevalt arvama, et oled tema jaoks olemas, aga samas ei ole ka. see ongi *black cat energy* kõrgem pilotaaž. nii treenid teda nagu koera, kes õpib, et preemia tuleb alles pärast pikka kannatust.

Paari viimase aastaga aina kirjumaks killustu- nud kohalik dräägiskeene on hakanud julgemalt öö- pimedusest välja tulema. Eriti ägedalt on populaarsust kogunud *drag brunch*’id. Seda, mis need on ja kust need tulevad, menetleb alati näljane sugusant Helgi Saldo.

Kirjutas Helgi Saldo

OLUKORRAST RIIGIS

Möödunud aastal päris üks vanem naisterahvas Kon- servatiivsest Rahvaerakonnast kultuuripealinna voli- kogu istungil, kui palju on Tartu 2024 puhul LGBT propagandat plaanitud. „Eelmisel nädalal toimus mingis väikeses kohvikus Tartu esimene dräägisõdu,” sõnas ta. Korraldajate eelteates seisnud ridade tõttu seadis ta kahtluse alla ürituse kunstilise väärtuse: „Kunsti eesmärk ei ole „võimestada” iseenast, kunstis ei saa nõuda iseendale „rohkem ruumi ja kõlapinda”. Selle nähtuse nimi on propaganda.”

Vanades ajalehtedes tuhniva hobiarteoloogina, kellele on ette heidetud „ajaloo esimestele” keskendumist kui äärealasid õonestavat praktikat, olen püüdnud kaardis- tada ja esile tõsta Eesti dräägi, et kohalikul skeenel – ja mul endal – oleks, millele dräägist rääkides toetuda või vastanduda või millest inspiratsiooni saada. Arvestades dräägi häguseid, pidevalt muutuvaid ja muudetavaid piirjooni, olen jõudnud kohtadesse, kust poleks esiti julgenud vastuseid otsida.

Selles valguses ulatub Tartu drääg kõige laiemas tä- henduses tegelikult juba Eesti teatri algusaega, 1870. aastasse, kui **Lydia Koidula** kirjutasid ja lavastatud „Saaremaa onupoja” esietendusel maskeeris meesnäit- leja end naiseks.² Pisut hilisemast ajast leiame lavalist ristiitumist veel Tartu tudengite rebasteatrist, millest on isegi meeleolukas valik fotosid Rahvusarhiivis – need tõi sel kevadel päevavalguse kätte Fotomuseumi näitus „Sugu ja lugu”. Tänapäevale lähemale tulles jõuame ülikoolilinna lähedalt Põlvast pärit hurmavate Seelikuküttideni, kes andsid 2017. aastal Tartus 30. juubelikontserdi, ning Vikerruumi-nimelises patupesas olid kväärimad dräägid mimmutanud ennagi. Tundub aga, et kellelgi mainituist pole olnud poliitilist kaalu, et jõuda linnavalitsejate lauale. Mis selle kultuuripealinna ürituse siis nii eriliseks tegi?

Kui tähenärimine ja ajalooline revisionism kõrvale heita, selgub, et seda suvist dräägisõud eristas teistest hoopis see, et kõiksugu värvulised ja vikerlased olid lõonud ennast üles juba keskpäevaks ning noorte esinejate varieteekava kõrvale pakuti süüa. Tegu oli teadaolevalt Tartu esimese *drag brunch*’iga, kus lehisid vikerkaarelipud, tantsiti täispuhutud seakostüümis ja peeti maha kartulikoormisvõistlus.

- ◀ Manna La Roosa külalistel õnnestus rahvamassist hoolimata pääseda Nordika laulukaa- re alla. Foto: Rauano Liivand, 2025
- ▶ Tava kohaselt on kombeks santidele midagi teele kaasa panna. Riikides, kus on ka väike väärtusega kupüüre, on levinud dräägidele jootraha andmine. Euroalas pidid korraldajad välja trükkima iseenda valuuta. Foto: Kristina Kuzemko, 2021
- ▶ Viinerisaliu ei söõdud võistluse korras mitte kiiruse peale, vaid võitjaks jäi kõige sensuaalsem amps. Foto: Kristina Kuzemko, 2021

KÕRTSIST JA KIRIKUST

Brunch – maakeeli brantš või lõmmik – ühendab keele- liselt ja ideeliselt kaks tavapärast toidukorda, hom- miku- ja lõunasöögi, kas asendades neid või siis olles sillaks nende vahel. Pakkumised seoses sellega, kust brantši tava võib pärit olla, ulatuvad Briti rebasejaht- jatest pühapäevaste jumalateenistusteni välja. Kindlalt teame seda, et sõna „brunch” kasutas esimest korda trükis 1895. aastal briti autor **Guy Beringer**, kelle jaoks lõmmik võimaldas „üles tõusta siis, kui maailm on soe või vähemalt mitte nii külm”, ning „seega pikendada oma laupäevaõhtuid hoolimata moraalsest „viimastest rongist” – hirmust järgmise hommiku ees”.³

Väidetavalt on brantš seotud tihedalt joomiskultuu- riga ka seetõttu, et see aitas normaliseerida päeval sel ajal tinnistamist nii naiste kui ka laiemalt keskklassi seas. Alates 1930. aastatest, kui see uus toidukord Põhja-Ameerikas populaarsust koguma hakkas, olevat saanud just brantšidelt hoo sisse ka mahlaga pooleks segatud kokteilid – keelualjal peideti mahlaga eba- kvaliteetse alkoholi maitset –, apelsinimahlaga mull, „Verine Maarja” jm.⁴

Ühendriikides jõudsid *drag brunch*’id menüüdesse juba 1950. aastatel, kui õitsva keskklassi tähelepanu nimel hakati pakkuma hilise hommikusöögi kõrvale vaatamängu.⁵ Dräägiajaloolase **Joe E. Jeffreys** sõnul on keeruline öelda, millal toimusid taolised brantšid esimest korda, kuid New Yorgis paneb ta nende menu kvääriasutuste arvele, mis avasid ukseid 1950.–1990. aastatel, näiteks Lucky Cheng’s, Lips NYC ja Club 82.⁶

Üks maailma kuulsaimad dräägirestorane on Ham- burger Mary’s, mis alustas tegevust 1972. aastal San Franciscos ja laiendas hiljem oma haaret teistesse USA linnadesse. Koomik ja taskuhäälingu „Tissident” eestvedaja **Sille-Kadri Simer** sattus 2023. aastal sinna pühapäevasele *brunch*’ile täiesti juhuslikult. „Lihtsalt mõtlesime, et lähaks, seal on *show*’d niikuinii kogu aeg,” meenutas ta.

Simer sai tol päeval Lääne-Hollywoodis ehk WeHos asunud burgerirestoranis osa verivärskete talentide ehk *baby*-dräägide võistlusest, kes sädelevates kos- tüümides ja jootraha vastu võttes ühe laua juurest teiseni tantsisid ning kiljuvaid einestajaid hittlugude ja spagaatidega lõbustasid. Selle, mis algajatel esinejatel parukatest või kostüümidest puudu jäi, tegid nad tasa nakatava karismaga.

„Rahva energia moodustas etteastetest suure osa, nad elasid väga kaasa. Mitte nagu viisakad Eesti teatrinime- sed, kes tuima kalanäoga artisti vahivad,” lisas Simer. Põneval kombel on *drag brunch* mõnel pool Ameer- rikas tagasi kirikuni jõudnud. Muidugi mõõndustega. Kuigi raske on leida täpseid allikaid gospelist inspi- reeritud *drag brunch*’ide algupära kohta, toimub neid kuuldavasti mitmetes linnades, kus dräägid esitavad nii traditsioonilist gospelmuusikat kui ka uuemat kraami. Chicagos tegutsev Lips pakub loomulikult ka klassikalisi kokteile. Nende ürituste kirjelduses seisab: „This is church done right!” („Vot nii tehakse kirikut õigesti!”)

SEKSIKAD VIINERISAIAD

Üks varaseimaid leide Eesti *brunch*’ide kohta on pärit 1994. aastast, mil end kirjutas ajalukku Raplaamaa ajaleht Ühistöö, kus kutsuti rahvast üles **Onu Bella** päevale Kehtnas. Välja kuulutati *brunch* mõisa B-baaris, mis toimus pärast laste volbrijooksu ja enne autogram- mitundi toidupoes.⁷ Mudilaste programmile järgnes täisealiste pidu – õhtune disko loterii ja striiptiisiga. Kui palju sel kõigel võis olla seost dräägiga, see jääb asjaosaliste teada, kuid Postimehe ajakirjanikule, kes usutles Onu Bella **Marju Läniku** kehastamise pärast albumi „Ma olen ju...” kaanel, ütles artist, et transves- tismiga ta ei tegele.⁸

Kui vaadelda dräägi meelelahutuse vormina, kus etendaja kehastub karakteriks, mis erineb endast erineva sugupoole rõvaid, ning brantši pelgalt traditsioonide kiuste ajastatud einena, siis võime mõnusalal laiali val- guda ja iga pohmas peaga vikerpeolise pirukasöömist sooloetenduseks kutsuda. Teisisõnu, märkimisväärsed *brunch*’e koos põnevate esinemistega võis toimuda ka mujal ja varem, kuid minu teadmistes haigutab siinkohal auk kuni 2021. aastani, kui ise *drag brunch*’ist esimest korda esineja ja korraldajana osa võtsin.

Tolleaegsetel Sveta programmijuhtidel eesotsas **Rene Kõstriga**, kes sai Londonis elades kujundava kogemuse Briti dräägiskeenes, oli juba ammu soov brantš korral- dada. Esinejana tundus see muidugi põnev loominguline

Helgi Saldo on vabakutseline kunstnik, kes töötab ja sööb Tallinnas.

väljakutse, sest oli vaja mõtestada ümber suhe publiku ja lavaruumiga. Kuid proovides mistahes *brunch*’ide „kaanoniga” sammu pidada, kipub paratamatult raha maik manu.

Nii sai ka sellest ideest reaalsus olude sunnil: baaril oli vaja teha käivet ja reklaami Sveta uhiuues toidu- karavanis valminud viinerisaiadele. „Kõige raskem oligi alguses välja mõelda kogu *brunch*’i-süsteem, sest toitlustust Sveta varem pakkunud ei olnud,” seletab Kõster. Piirangud olid ka kellaajalised, sest sügaval koroonaaajal aeti pidulised valitsuse käsul tund enne südaööd koju karantiini.

Mõeldud-tehtud. Pidul hoo sisse pärastlõunal ning etteasteid tegid nii publik kui ka palgalised sugusandid, sealhulgas Ida-Virumaa kauneimad öied **Vilita** ja **Nor- dika**. End Eesti esimeseks *drag brunch*’iks tituleerinud ürituse pressiteates lubatud karaoke jäi küll ära, kuid meeleolu oli šampusekokteilidest ülev, libadollarites jootraha lendles ja ehk said mõned kõhnudki täis.

Sveta esimene *brunch* jäi ühtlasi viimaseks, kuid Vilita ja Nordika nägid formaadis pikemaajalist ärivõimalust ning haarasid suurema turuosa endale, viies ürituse pealinna lokaalides praegustesse kõrgustesse. Nende seni suurimaks oli septembris toimunud *back-to-school brunch*, kus nii mõnedki külalised järgisid eeskirja ja tulid kohale „koolivormis”, seljas valged triiksärgid sirgete lipsudega ja jalas häbitult lühikesed seelikud. Eesti ühed nüüdseks kuulsaimad dräägid võõrustasid *brunch*’i restos ja kokteilibaaris Manna La Roosa, mis tegutseb kunagise Heliose kino ruumides. Pangakontol kaks eurot ja sissepääsuks vaid tuttava näo saldo, leid- sin eest tõeliselt *camp*’i imedemaa: saalide üle valvasid kõrgete lagede all ingliskeel, seintel **Mark Kostabi** maalid ning kauge ja kauni Rapuntslinna märgis rõdul hitte **Ines DaFerrari**. Baarileiti kohal rippsis laest tõe- line **Tšehhovi** relv – hularõngas, millest küll seekord tervise- ja turvakaalutlustel tulistamata jäi.

Meie noores ja katkendlikus dräägiskeenes on tavaks rabadamad ja teravamad sõnavõtud, kuid siin teadsid ja oskasid korraldajad pakkuda seedimisele midagi kergemat. Kaasalöövart publikut jagus lausa kahele korrusele ja kuigi enamikule ei tundunud konseptisioon ülemäära võõras, oleks eelteadmised **RuPaulist** ja popkultuurist mõnegi vimka mõistmisel kasuks tulnud.

Muusikalistes numbrites said oma osa nii **Miranda Priestly** kui ka tiktokkar **Kaja Linkmann**, mängiti au- hindadega bingo’t ja edevamad paluti ka ise parukates võistlustantsu vihtuma. Kui seal isegi oli mõni kalanägu, siis ülejäänute kõrvuni naeratused ja üleüldine aplaus rääkisid valjult etendajate kasuks.

PÜHAPÄEV SUURLINNAS

Väiklase eestlasena ei saanud ma muidugi rahu – mi- dagi jäi puudu ja mul oli vaja teada, kuidas käivad asjad suurlinnas. Seal pidi ometi olema midagi enamat ja paremat kui toredalt koos veedetud aeg! Mõni aasta hiljem tekkiski mul võimalus külastada Londonis le- gendaarset Dalston Superstore’i, kus toimuvast olin saanud varem osa vaid interneti vahendusel.

Kontsades *drag queen*, peas sebramustriline ja karvase äärega kaubomüts, potsatas minu ja kahe Québeci kvääri kõrvale, kes olid tellinud just Prantsuse rõtsaia. „Prantsuse-Kanada rõtsaia!” hüüatas ta. Kõnealune *drag queen Lori Mae* jagas parajasti publiku lauluso- vide kogumiseks kollaseid märkmepabereid, et luua „kogukondlik playlist”, hoiatades meid sealjuures vali- kuvabaduse võimalike tagajärgede eest.

Kell oli saanud Superstore’i iganädalasel *drag brunch*’il just 13.00. Kuigi ma teadsin, et on pühapäev, olin ülla- tunud, et saal polnud tasuta sissepääsuga ürituse puhul puupüsti rahvast täis. Peale minu ja kanadalaste olid kohal vaid üks karu ja väike kamp roosasid kauboi- kaabusid. Viimane paistis olevat kellegi sünnipäevalaud, aga pidin enne selgusele jõudmist Stansted-i-nimelise purgatooriumisse lennule minema. Nii palju siis sellest.

Suurlinnades pole publiku vähesus ilmselt seotud niivõrd huviliste puudumisega, vaid pigem on rahvas eri asutuste vahel hajutatud. 2019. aastal ilmus The Guardianis artikkel⁹, milles toodi välja, et dräägibrantš on hakanud Londonis korraldama paljud restoranid, mis pole otseselt seotud kvääride omanike või huvidega. See on viisakas viis öelda, et olgu tegu kuitahes süm- biootilise kooslusega, kapitali kooritakse taas vähemus- te töö pealt. Eesti võib tunduda esiti võrdluseks liialt väike, kui tegelikkuses toimuvad kodumaagi aeg-ajalt dräägietendused kohtades, millest ei lõika kasu ainult

< eelneb

▲ Maxx Toxic demonstreerimas vuntsi ja biitsepsit klubi Hungr ja HALLI pööripäevalõmmikul endise restorani ISU ruumides. Foto: Henri Pili, 2024

▼ Restoranis Hamburger Mary's toimunud võistlusel oli esindatud eelkõige vanakooli drääg ning võitja sai preemiaks 50 dollarit ja baarikrediiti. Foto: Sille-Kadri Simer, 2023

▼ Tartu esimene drag brunch toimus Supilinna kohvikus Kakk, mis on nüüdseks tegevuse lõpetanud. Foto: @peroksiid, 2024

kväärid, vaid mõnikord lausa kunagised kiusajad või siiani homo- ja transfoobiat praktiseerivad heterod.

Teisalt saab olla alati tänuolik igasuguse teenimisvõimaluse ja platvormi eest, mis võimaldab kvääridel tutvustada oma kultuuri ja inimesi laiemale publikule, lootuses muuta juhusliku kõrvaltvaataja maailma meelelahutusega paremaks ja avaramaks. Usun endiselt, et pole keeruline tõestada, et LGBT-inimeste vabadustest ja kogemustest võidavad lõppkokkuvõttes kõik.

PROPAGANDA OTSE SÜDAMEST

Arvestatav hulk dräägiartiste näeb enda tööd aktivismina, rääkides seksuaal- või soovähemustena inimõigustest laiemalt, alates isiklike lugude jagamisest kuni näljutatud palestinilaste toetamiseni välja.

Üheks argisemaks probleemiks on aga näiteks põlvkondadeülene vajadus selliste kogukondlike ruumide järele, kus kõik ei keerleks meelemärkide tarbimise, õiste kohtumiste ja teknomuusika ümber. Tartus 2024. aastal tehtud projekt „Siinpool sood“ nägi siin potentsiaali dräägis, seades endale teadlikult eesmärgi paigutada dräägipraktikad tavapärastest klubiruumist eemale, korraldades näituseid, loenguid, filmilainastusi ja teatrietenduse.

Nii sai alguse ka eespool mainitud esimene Tartu drag brunch, eestvedajateks **Elisabeth Staak**, kohvik Kakk ning Emajõe pärl **Delfi Oraakel**. Elisabeth Staak, kes on toonud sugusandid varem eriütutusega Viljandisse, tõstis esile selle, et päevane toimumisaeg, istuv publik ja madalam ootus tarbida alkoholi loovad vaatajate ja esinejate vahel teistsuguse, isiklikuma sideme.

„Nautisin esinejate eri külgede avaldumist uues kontekstis,“ seletas Staak. „Põnev on näha, milliseid teistmoodi tegevusi ning publikuga suhtlust saavad päevajuhid katsetada. Ja muidugi on hea see, et ürituse lõppedes on pool päeva veel ees.“

Tartu kollektiivis House of KuKo tegev **Helmehirmutis**, kes on seni brantšikülastajatega kartulikooremisvõistlusteinud, tundis samuti head meelt, et tänu päevasele toimumisajale polnud ta lavale jõudes surmvasinud ja poolkurt. Stressi tekitas aga see, et meik pidi olema tasemel ka päeavalguses.

„Kõige rohkem meeldis, et sain pausi ajal inimestega juttu ajada,“ meenutas Helmehirmutis. „Eriti pikalt vestlesin ühe paariga, kes ütlesid, et meie dräägil on nii palju südant ja neil oli au olla ajalool tunnistajateks.“

Sellela loomulikult ajalugu ei lõppenud ja südamest tulnud propaganda jätkus Tartus ka pärast kultuuri-pealinna rahastuse lõppemist. Mõõdunud septembris panid mitu algatust leivanukid ühte kappi, et korraldada Ajuokse Avangaaaris heategevuslik festival Vastupanu Päev, eesmärgiga annetada Noorte Palestiina Liikumisele ja koguda raha kohalikele (kväär)kunstnikele.

Päevasest festivalist osa võtnud külastajatele pakuti **Dirty Mary**, **Queen Amalovi**, **Faja Fallose**, **Urmars Kalendri** ja **Dr. Too-Little'i** dräägietenduste kõrvale Tartu foodsharing'u algatuse toel tasuta suppi ja grillivõileibu – tegu on kogukondliku einelauaga, mis on kohalikel 6edeõrguüidude üritustel juba tavaks saanud.

Karastunud publik võttis ka poliitiliselt laetud esinemised hästi vastu, ilma et kellegi oleks vahvel kurku kinni jäänud. „Dräägiesinemised olid väga poliitilised: kõlasid loitsud, ühiskonnakriitika, tehti slogan-striiptisi ja kummardati meie seast lahkunud inimestele,“ kirjeldas **Mari Saffre** ehk Dirty Mary. Üritust täiendasid **Torm Partsi** ja **Aurora Miku** maalinäitus „Sugusandid“, töötoad, luuletuste lugemine ja palju muud. Tasuta sissepääsuga festivali korraldustasude ja annetuste tarbeks müüdi muuhulgas meeneid isetehtud särkidest kleepsuden.

„Ma ei ütleks, et millestki puudu jäi. Peded, pungid, anarhistid ja kõik, kellele korda läks, olid kohal,“ lisas Saffre.

SUGUSANDID VIILU VAHEL

Samal juunikuu päeval, kui toimus arupärimine volikogus, avati Tartu raepaltils SAPTK Elukultuuri Instituudi välinäitus „Elu enne sündi“, mis tõstis bioloogiliste illustratsioonidega au sisse inimloote arengutee.

„Kus Kristus kirikut kinnitab, sinna ehitab kurat kabeli kõrva,“ nagu ütleb vanasõna.

Eks see kaikaavedu tüütu ole, aga keegi peab piiride kompamise ära tegema. Tööliiklasi pere kasvandiku ja popkultuuri austajana on minu jaoks põhjendatud igasugused vastupanu suunad, ka need, mis ei pruugi esmapilgul tunduda teadlikud või mis saavad ajapikku süsteemi osaks. Kui vaadelda dräägi rolli selles heitluses, tundub, et märksõnaks jääb igatahes kogukond ja võimalus inimesed ühise nimetaja või eesmärgi nimel kokku tuua.

Mida toob tulevik, eks me näe. Seniks jätku leivale!

¹ Arupärimine LGBT aktivistide grupi huvikaitse toetuste kohta Tartu linna volikogus, 06.06.2024.

² Põldmäe, R. 1963. Koidula teater: Koidula teatritegevus Tartu „Vanemuise“ seltsis 1870–1871. a. Eesti teatriajaloo vihikud, lk 38. Eesti NSV Teatriühing.

³ Beringer, G. 1895. Brunch: a plea. – Wikisource.

⁴ Rhodes, J. 2011. The Birth of Brunch: Where Did This Meal Come From Anyway? – Smithsonian Magazine, 06.06.

⁵ Siddons, E. 2019. The extraordinary rise of drag brunch: a dining delight or a betrayal of queer history? – The Guardian, 17.03.

⁶ Pattillo, N. 2018. The Importance of Drag Brunch in New York City. – Yahoo.com, 04.04.

⁷ Onu Bella päev Kehtnas 30. aprillil. – Ühistöö, 30.04.1994.

⁸ Klein, K. 1994. Marjulk Onu Bella. – Päevaleht, 13.04.

RAAMATURIIUL: KAISA LINGU RAAMATUKOGU NAGU KEHA

„Raamaturiiul“ on Müürilehe eesti raamatu aasta puhul ellu kutsutud rubriik, kus kirjarahvaga ei võeta jutuks vaid seda, mida raamatute seest lugeda ja sinna sisse kirjutada võib, vaid fookus pöörduv ka raamatule kui objektile, mille saab panna riulisse ja sealt jälle välja võtta. Seekord uurime lähemalt muusiku, kultuuriajakirjaniku, tõlkija ja kirjanduskriitiku Kaisa Lingu riuleid.

Kirjutas **Maia Tammjärv**, pildistas **Kris Moor**

Ehkki mõni kuu tagasi arutasime Kaisaga, et kunagi võiks ka tema koduse raamaturiiuli Müürilehes n-ö fookusesse võtta, saab ta nüüd, kui teen vastava konkreetse telefonikõne (varahommikul, s.t üsna kindlasti väljundugi mõnevõrra ebaselgelt), esmalt aru, et mul on üks raamaturiiul üle, mille ma tahaks talle anda! Oleks see vaid nii, et riuleid oleks kellegi üle... Kohapeale jõudes näen küll oma silmaga, et elutoa riulis on vähemasti kaks tühja laudit, seega mahub veel küll. Kaugel linnäärse – ehkki ametlikult ikkagi Tallinnas –, Harku metsa servas paiknevas ruumikas majapidamises heljub hõrk seenepirukalõhn ja perenaine hõikab meie saabudes teistele majalistele: „Press on kohal!“ Kohe selgub, et lähipäevil on kavas anda intervjuu ka Kroonikale, aga kuna võib loota, et tolles jutujamises pole kirjandus nii kesksel kohal, siis ma sellepärast ütleliia ei muretses.

FEMINISTID JA KÕIK NEED MEHED

Tundub, et põhjaliku inimesena on Kaisa Müürilehe varasemad „Raamaturiiulid“ läbi töötanud ja teab nüüd elutoa soliidse, tervet seina katva riuli ees seletamispositsiooni sisse võttes üsna hästi, mida ma teada tahan, nii ei pea ma alustuseks eriti midagi küsimagi: ülevaalt paremal on kogumikud ja kõrgemad n-ö formaadiraamatud, edasi tuleb eesti proosa, siis eesti luule, feministlikule lektüürile reserveeritud laudi torkab isäranis silma, sest „no see on ju roosa“.

Riuli parempoolse tulbaga juhtus hiljuti see, mis riulitega ikka juhtub, kui nad peavad kandma väga palju teoseid – nimelt varises ta kogu raskuse all kokku ja kuigi Kaisa isa parandas ta vahepeal ilusasti ära, on sealsed teosed tänini vales järjekorras. Kuigi segamini, on siin ikkagi kõigepealt mõttekirjandus: „Need on tegelikult raamatud, mida ma olen kõige rohkem kasutanud.“ Kaisa eriala ja huvisid arvestades on siin mõneti täitsa ootuspärased autorid: **Jüri Talvet**, **Arne Merilai**, sekka muidugi Tallinna Ülikooli Kirjastuse ja „Avatud Eesti raamatu“ sarja soliidseid köiteid, **Roland Barthesi** „Mütoloogiad“ tuvastab terav silm koguni kahel korral, teine (nagu hulk filmialast teooriatki) kuulub filmirežissöör **Eva Kübarale**, kes samuti siin majas elab.

Teoreetikustest toob Kaisa olulisimatena välja veel **José Lezama Lima**, **Monika Kaupi** ja **Juri Lotmani** teosed, kusjuures viimane korraaks üllatab mind, mida ka väljendan, mis omakorda ehmatab Kaisat, aga rahustan teda kohe, et ei-ei, Lotman ei ole *cancelled*, vaid lihtsalt Tartu Ülikoolis humanitaariat tudeerides käis ta iga teemaga nõnda palju kaasas, et mõnel puhul akadeemiajärgsesse ellu enam sedavõrd kaasas ei tulnud. Aga siin tuli!

Kõige olulisem, kuulen, on omanikule riuli väliskirjanduse sektsioon, kust leiab nii ingliskui ka hispaaniakeelseid raamatuid, aga eks ikka ka ohttrasti eestikeelseid tõlkeid. Jutustades tõstab Kaisa vahepeal sujuvalt teoseid ühest kohast teise, s.t korrapast süsteemi, sest mõnigi teos on „vales kohas“. Silma torkab, mida (keda) on rohkem, s.t missugused autorid on siin laiemalt n-ö omad kohad saanud, ja nähtavasti kattuvad need nimed üsnagi otseselt ka Kaisa akadeemilise lähiminekuvu verstaapostidega: **Mehis Heinsaare** ja **Gabriel García Márqueze** lühiproosas peituvat maagilist realismi uuris ta Tartu Ülikooli maailmakirjanduse õppe-

tooli juures bakalaureuseastmes, 2017. aastal sealsamas kaitsitud magistritöö võttis fookusesse kuuba neobaroki, mille autorite hulgast näeme siin riulis isäranis arvestatavalt **Severo Sarduy** kohalolu. (Kuigi ülevaalt „Eesti õigekeelsussõnaraamatu“ (2006) peal laiutab ka kuuba kirjaniku **Guillermo Cabrera Infante** – sõnastikust endast veelgi kogukam – kommenteeritud kogumikteos „Infanteria“, mille kohta kuulen, et see polegi õieti n-ö läbilugemise raamat, vaid seda loetakse rohkem siit ja sealt, aga see-eest üsnagi pidevalt.) Nii et ikkagi mehed, summeerib Kaisa veidi nagu vabandavalt, aga meenutagem, et feministlikule lektüürile oli ülal ette nähtud täitsa omaette roosa laud!

TÖÖRIIST, MITTE TEMPEL

Kusjuures, tegelikult käib algusest peale jutust läbi veidike nagu vabandav või mis-nüüd-mina-toon, võimalik, et riuli kohta kasutatakse lausa fraasi „täiesti suvaline“, aga ka „pisikene“ jne – mida siin ees seistes ju tegelikult kuidagi öelda ei saaks! Kas mu terav kõrv eristab siit tõesti mingisugust... riulialaväärsust? „See on täitsa võimalik,“ jääb Kaisa nüüd mõttesse ja tunnistab, et ta võrdleb enda raamatukogu küll teiste omadega, eriti selliste n-ö kogujatega, kes otsivad vajaduse korral aastaid üht raamatut, mis kindlasti peab olemas olema.

„Mina seda ei tunne. Ma ei võta oma raamatukogu väga pühalt. Ta on tööriist. Ta on pidevas muutumises ja ta peab olema mingis mõttes kompaktne, sest teda ei püüa Kaisa riulilt mitte „puuduolevate“ teostega täiendada, vaid just, vastupidi, „raamatute tulemist“ ohjes hoida – hankida tasub ikka need teosed, mida tõesti vaja on. Aga eks raamatud tulevad ka ise, eriti aastatel, mil Kaisa juhtis Klassikaraadios kirjandussaadet „Gogol“, tuli neid mühinal, mis kõik tuli ju ka läbi töötada. Nüüd on asjad selles plaanis mõnevõrra rahunenud ja ei saa öelda, et iga nädal tekis tingimata mingeid uusi teoseid juurde.

Kui mõne aja pärast seenepiruka ja kohvi manustamisel

seks istet võtame, tuleb Kaisa selle alaväärsusküsimuse juurde aga veel ise korra tagasi ja väga tore, et tuleb, sest selliseid võrdlusi ma ise juba välja ei mõtleks! „Mul ei ole väga hingelist suhet oma... ei, see on vale sõna... ei ole sellist meeleheitlikku suhet oma raamatutega või üldse omandiga. Kui maja läheks põlema, siis ma haaraksin kaenlasse ikkagi lapse ja koera.“

„Mul ei ole väga meeleheitlikku suhet oma raamatutega või üldse omandiga. Kui maja läheks põlema, siis ma haaraksin kaenlasse ikkagi lapse ja koera.“

Kris Moor on fotograaf ja kirjanik.

raamatuinimestele, kes võib-olla eriti raamatuaastal või nõnda rohkem silma torkavad. Mõnevõrra ootamatumalt selgub aga, et seesama omanditunde vähesus raamatute suhtes toimib ka vastupidi: kindlasti on aastate jooksul palju teoseid ka kaduma läinud „või ma lihtsalt ei mäleta, kuhu nad said“, ja sellest pole suurt midagi. Asjad tulevad, asjad lähevad, omand ei pea olema täiuslik: „Mul on oma raamatukoguga tegelikult umbes samasugune suhe nagu oma kehaga. Ta on siit-sealt natuke kipakas, aga väga tubli ja vapper ja ka väga heas vormis!“

jätukub >

< eelneb

REGGAE JA KAAON

Vahepeal vaatame ülakorrusele magamistuppa, kus kõigepealt haarab silma kogukas öökapikui, kus leidub esmapilgul peamiselt värskeimat kraami, alates **Martin Alguse** „Elektrost” ja **Riste Sofie Kääri** „Apsust” – mis veel lugemist ootavad – kuni **Graham Harmani** „Nel-jatise objekti” ja **Margus Oti** „Heaoluni” (kena lihtne une-eelne lektüür), rääkimata teosest „Reggae. The Rough Guide” (mis, nagu selgub, on kaua lugemisel olnud, eks tema peale toetub ka kogu ülejäänud kuhi), ja muidugi ka värskeim „Tõlkija hää!”.

Kohe siinsamas laiutab riul, kus näeme muu hulgas mingeid pintsleid, juukselakke, postkaarte, märkmikke ja muud „träni”, kuid lisaks on siin ka üksjagu „tarberaamatuid”. Mis on tarberaamatud, küsite ehk nüüd, nagu küsisin mina? „Need on need, mida ma olen hiljuti kas lugenud või kasutanud.” Kui nende staatus tarberaamatutena saab ületa-tud, rändavad nad alla põhiriulisse teiste sekka. Pole ilmselt tarvis öeldagi, et hulga väärt kraami seast leiame siit ka näiteks säärast klassikat nagu **Laurence Sterne**’i „Tristram Shandy elu ja arvamused” ning **James Joyce**’i „Ulysses”. Võib arvata, et need püsivad tarbesektsioo-nis veel mõnda aega, aga ega tark teadagi ei tormagi.

KAOTSIÄINUD KEEMIKU JUHTUM

Lõpetuseks (kuigi samahästi oleks sellest võinud ka alustada) uurin, kuidas Kaisa üldsegi ülikooli kirjandust õppima sattus – sest võiks ju ka mõelda, et hoopis muusika pruuks oleks esimene n-ö valik –, ja nähtub, et oli ka kolmas täiesti arvestatav võimalus, nimelt tahtis ta (kesk)kooliajal üsnagi veendunult keemikuks saada: „Mulle väga meeldis keemia, eriti orgaaniline keemia. Keemia tuli mul kohe kuidagi loomulikult ja mõnuga, kuigi olin ka matas kõva käsi. Füüsikas jällegi mitte niiväga.” Igatahes oli plaan täitsa valmis ja güm-naasiumi lõpusirgel sai käidud isegi töövarjupäeval Tartus Maarjamõisas ühes laboris, aga kuna Kaisa vist ongi rohkem... noh, loodusjõud, siis juhtus, et ta selle päeva käigus lõhkus arvestatavas koguses habrast ja kallist laboriatribuutikat ära, nõnda et talle hakkas tunduma, et ta ei sobigi laborisse! Raamatud, teadagi, on vastupidavamad. Isegi kui keemia kui valdkond sellest mõndagi kaotada pruukis, siis eesti kirjandus- ja muusikasfäärid võitsid sellest saatuse-olmekäänakust vist küll arvestatavalt.

PIISAVALT TOORES VEEL

Saavutamisest ja põrumisest, lindudest ja taimedest, päevakajalisest ja arhailisest, lendamisest ja langemisest. Ja natuke sellestki, kuidas ennast kirjanduse sisse ära peita ja mida tulevik toob.

Intervjuu Aliis Aalmanniga. Küsis **Maia Tammjärv**, pildistas **Andra Rahe**

Luuletajal ja nüüd värskemalt ka (lüh)prosaistil Aliis Aalmannil (snd 1995) on ette näidata mitu soliidset auhinda: esikogugu „Verihaljas” pärjati 2021. aastal Betti Alveri debüüdi-preemiaga, järgmist luulekogugu „Väe võim” tunnustati Gustav Sultsu luulepreemiaga, novell „Mina ei käinud siis veel koolis” (Looming 6/2023) tõi Tuglase novelliauhinna.

Tänavu on Aliisil ilmunud väikese vahega esimene lühiproosakogu „Kes aias” (kirjastus HUNT) ja kolmas luulekogu „Pääsulinn” (Loomingu Raamatukogu), nõnda oligi paras aeg teha teoks õieti juba üsna ammune mõte temaga üks jutujamine maha pidada. Tuleme kes Võrust, kes Tallinnast kokku Tartusse ja raamatupoodnik **Kristel Kalda** lahkel loal kohtume hoopis Aparaaditehases õdusas Biblioteegi raamatupoes (poodniku rollis küll sedakorda luuletaja **Joosep Vesselov**), sest on 20. september ja õhtupoole peetakse siin linnas Värske Rõhu 20. sünnipäeva, kuhu, selge see, plaanime mõlemad minna. Pole ka imestada, Aliis on kindlasti ühe Värske Rõhu põlvkonna esindaja. Usu-me küll nähtavasti kumbki, et kui oleksin selleks veste-luseks sõitnud Võrru – kus Aliis elab ning koolis eesti keele, kirjanduse ja ajaloo õpetajana töötab –, oleks jutujamine tulnud teistsugune, aga praegune biblio-teekne taust ei tohiks ka kuidagi pärssivaks osutada.

Mis sind sütitab?
Elus või kirjanduses või koolis või? (*Naerab*)

Ma ei tea. Kui seotud või lahus need rollid sul on?
Mingis osas on eraldi, mingis osas kattuvad – see, mis mind inimesena köidab, jõuab ju omakorda mu kirjutatud tekstidesse. Koolielu jääb pigem eraldi ja see, milline ma õpetajana olen, ei ole see, kes ma olen kirjaniku ja võib-olla ka inimesena.

Aga kui tuua mõned teemad, mis eriti köidavad?
Mulle meeldib rustikaalsus. Mulle meeldivad tehase-hooned ja vanad kirikud. Üldse vanahõngulised ehitised, tänavad, nurgatagused. Mida robustsem, seda põnevam. Samamoodi meeldivad mulle nii-öelda ro-bustsed linnud ehk varesed, ha-rakad, rongad...

...kajakad?
Kajakad! (*Naerab*) Ja kormoranid. Ma tahan vist alatead-likult võidelda nende unustatud ja tõrjutud kohtade ja tegelaste nimel.

Mõni kuu tagasi ilmus su esimene novelli-kogumik. Kas oled sellega seoses – või ka üle-üldiselt – täheldanud, kas meie kultuuriruumis huvitab proosa inimesi rohkem kui luule?
Kui vaadata edetabeleid ja seda, mida raamatukogudest rohkem laenutatakse, siis võib-olla küll. Aga samas ma arvan, et luulet loetakse ka ikkagi piisavalt, võib-olla ta ei satu kohe kuhugi esikümnesse, aga ma arvan, et sellega on hästi. Alati võiks muidugi paremini (*naerab*).

Mulle endale tundub küll siin natuke vahe olevat. Kui vaadata näiteks ka kirjeldusi autorite kohta stiilis „kirjanik ja luuletaja” – nagu kirjanik ei hõlmakski mõlemat!
Võib-olla alateadlikult tundub küll, et luuletaja on mingi linnukene.

Habras poetess!
Jah, selline pehme.

Kuna nüüdsest saab sind aga ju ka prosaistide hulka liigitada, siis kas ja kui palju on küsitud, et kas on juba ka romaani oodata, ja ühtlasi: kas on siis ka juba romaani oodata?
Vist ühe korra olen vastanud sellele küsimusele ja

< eelneb

vastasingi nii, et noh, miks mitte. Kunagi peab selle ju ära tegema. See on enese proovilepanek ja kui selline võimalus on, siis ikka pusin. Praegu ma lihtsalt ei ole lõpuni pusinud midagi.

Aga mingeid ideid on olnud?

Jaa, aga need muutuvad pidevalt. Võin ju mõelda läbi, et nüüd kirjutan sellise asja, aga kusagil kolmandiku või neljandiku peal olen inimesena piisavalt muutunud, et parandusi tehes muutub tekst mingiks muuks asjaks. Ma saan aru, et olen ise piisavalt toores veel, nii et ma ei kiirusta sellega.

Kõik su neli raamatut on ilmunud erinevate kirjastuste alt, kõigil on ka erinevad toimetajad (välja arvatud „Väe võim“, kus toimetajat pole tiitlile märgitud) ning lisaks on kõigil olnud ka erinevad kujundajad'. Kas see on pigem huvitav ja rikastav, et nii paljud inimesed on sinu loomingu lähedalt tegelenud, või on siin ka seda, et protsess algab iga kord liiga n-õ otsast peale? Pigem on see põnev olnud ja protsess on olnud iga teosega erinev. Ma arvan, et „Verihälja“ puhul oli sisu-toimetamine kõige intensiivsem ja see on ka iseene-sestmõistetav, sest see oli ju debüütokogu ja mul oligi abi ja suunamist kõige rohkem vaja. Teise ehk „Väe võimuga“ ehmatas mind see, et käsikirja võeti kohe töösse, asi hakkas kohe pihta ja mõtlesin, et oota, kas me ei muudagi midagi, kas jääki niimoodi, nagu on?

Novellikogu sisutoimetamine oli omakorda erinev. Ma ei oska öelda, kas lihtne või raske, aga see oli piisavalt nõudlik minu suhtes. Olen tänulik igasuguse suunava kriitika eest, sest tahan ju ikkagi häid tekste välja anda! Mustandite puhul on ilmselt kohati aru saada, et ma näiteks ise ei ole asja endale selgeks mõelnud, ja siis on hea, kui teine inimene märkab neid kohti. Viimase luulekoguga „Päasulinn“ oli nii, et esitasin alguses Loomingu Raamatukogule kaks käsikirja ja vastus tuli selline, et teeme kahest ikkagi ühe, ja seal tuli **Hasso Krull** mulle appi, muu hulgas valides kahest käsikirjast välja luuletused, mis võiksid kokku kõlada.

Esimene sinu proosatekst, mida mina lugesin, ilmus kogumikus „Armastus pärast ja teisi lugusid“ (Puánt, 2021). Ma muidugi tahaksin rääkida ka sellest, mida su raamatutes on, aga kõigepealt panin tähele seda, mida neis ei ole, ja see, mulle tundub, on humor. Nii selles kogumikus ilmunud novellis „Kuu peale“ kui ka sinu slämmiesinemiste luuletustes on humor aga arvestatavalt kohal. Kas sellest võib järelda-da, et raamatud ongi sinu jaoks tõsine asi?

Jaa, olen sellega nõus küll. Mitte et humor ei võiks raamatutesse jõuda, aga praegu vist hoian neid lahus. Slämm annab vabaduse teha nalja ja „Kuu peale“ erineb tõesti minu teistest tekstidest – selle puhul tuli mul idee, millesse humoorikus ja keelemäng olid juba sisse kirjutatud.

Aga näiteks slämmitekste arvesse võttes, kas võib öelda, et humorit koht ongi sinu jaoks rohkem suulises keeles või on see pigem seotud publiku vahetu reaktsiooniga?

See on kindlasti seotud ka Eesti slämmipublikuga, sest rahvas tuleb luuleprõmmule õhtut nautima ja tavaliselt inimene naudib seda, mis on naljakas. Ja natuke vist tõesti on ka nii, et suuline keel on see, kuhu humor sobib paremini, vähemalt mina oskan nalja teha paremini käigupealt – haaran mingist sõnast kinni, tuleb väike papsinali jälle kuskilt (*naerab*). Kirjalikult on see mulle keerulisem ja seda toredam, et meil on humoorikaid luuletajaid, kes oskavad seda ka paberil teha.

Kas oskad mõne näite tuua?

Joonas Veelmaa näiteks. Või (*osutab paremale*) Joosep Vesselov! Ja kindlasti **Mari-Liis Müürsepp**, kes läheb juba teist korda Euroopa slämmile Eestist esindama.

Kas slämmil esinemine oli sinu jaoks teist-sugune eneseületus kui näiteks debüütokgu väljaandmine? Või kumb üldsegi oli enne?

Slämm oli isegi enne, kui mul esimene tekst välja tuli. 2017. aasta sügisel osalesin esimest korda slämmil ja 2018 ilmusid esimesed luuletused Värskes Rõhus. Vist oligi nii, et slämm andis mulle mingi julguse. Meil oli (*Tartu – M.T.*) ülikoolis loovkirjutamise kursust, kus osa-

les ka TarSlämmi üks korraldaja **Sirel Heinloo**, kes ütles, et mis see siis ära ei ole, sa oled ju kirjutanud, tule siis lavale kah! Jube oli ikka ja alguses põksisin ka natuke vastu, aga lõpuks oli väga hea, et ma selle julgustüki ära tegin – mikrofoni ees olla ja esitada oma luuletust, see pakkus hoopis teistsugust... vist võimu maitset. Rahvas jäi kuulama ja mina olin see, kes juhtis mängu. Ja see oli nii üleinimlik, nii teistsugune tunne tekkis ja mõtlesin, et kui saan ruumis inimesed kuulama, siis äkki saan hiljem ka tekstidega inimesi haarata.

Ainult et kui inimene kodus paberilt loeb, siis sa ei näe seda, sa ei näe ta reaktsiooni.

Jah, ja see on kurb! Sellepärast ongi alati tore, kui keegi kirjutab ja ütleb, et näe, see tekst mõjub. Muidu ma ju ei saagi tagasisidet.

Arvustuste kaudu ju ikka?

Jah, aga arvustavad tavaliselt need, kel on mingi teistsugune nägemus, samas vahepeal on tore kuulda, kuidas tekstid n-õ tavalugejale mõjuvad, mitte ainult kirjandus-teadlikele inimestele.

Kasutat päris mitmes novellikogu tekstis loo edastamiseks lapsege-lase vaatepunkt – mida, mulle tundub, ei ole väga lihtne veenvalt teha. Sul aga on see korduvalt õnnestunud. Kust kõige-pealt üldse see huvi, kas see on su enda lapse-põlvest? Või mõjutab siin ka näiteks õpetajana töötamine?

See tuleb ikkagi enda lapsepõlvest. Toona ma küll ei osanud mõelda, et lapsepõlv ja ka põhikooliga mind kirjanikuna nii tugevalt mõju-tavad, ja kui hakkasin sellest enam-vähem aru saama, siis oli natuke jube ka – et kas julgen kõigest ausalt kirjutada. Aga samas on mul vabadus, et saan vajadu-

se korral enda kogemused ära peita, neid muuta... Tähtis on see, mis lõpuks paberile jõuab, mitte see, kes mina seal taga olen. Nüüd mul on lihtsalt see teine vaatepunkt ka – õpetaja-na näen mingeid dünaamikaid kõrvalt, ise seal sees olemata, ja võib-olla oskan neid teistmoodi hinnata ja kaasa mõelda või hukka mõista. See on minu ameti juures tore. Ja kui mõtlen nüüd oma lapsepõlve peale, siis see oli ikka päris kirev, positiivses mõttes. Juhtus palju asju, millest saan nüüd kirjutada.

Sa oled pärit Võrust, aga su novelle vaadates (eriti võib-olla selle kogumiku viimast lugu „Teisel pool rohi“) tundub, et võiks olla ka mingi maa- või suvilapiirkonna kogemus.

Mul on äärelinnakogemus. Hoovist üle tee oli raudtee, mille taga oli mets ja kaugemal ka suvilad. Loodus oli käe-jala juures ja vanaema oli see, kes vedas mind igale poole: metsa, ujuma, aeda. Vanemad käisid tööl, aga tugisüsteem oli põhiliselt vanaema, vanavanaema, aga ka kõigi hoovipealsete tädide kujul olemas. Ema-isaga käisin ka metsas jalutamas, aga vanaemaga sai rohkem seigeldud.

Tähtis on see, mis lõpuks paberile jõuab, mitte see, kes mina seal taga olen.

Andra Rahe on Kablist pärit fotokunstnik, kes elab ja õpib Tartust. Ta kasutab enda töös nii digitaalseid võimalusi kui ka analoogtehnikaid.

Ma ei tea, kas paljud täiskasvanud lihtsalt ei mäleta või siis pole eriti tavapärase sellest rääkida, aga siit leiab näiteks selle – vähemasti mulle väga äratuntava tööga –, kui suured on laste mured ja kuidas lapsed hoiavad täiesti instinktiivselt mingeid saladusi. See on sinu loomingus väga läbinägelikult edasi antud.

See on vist paratamatu, et kui lapsepõlv jääb järjest kaugemale minevikku, siis mingid asjad hāgustuvad. Suured inimesed unustavad väga ruttu ära, mis tunne oli olla see oma kohta otsiv väike inimene. Ta on selles mõttes täisväärtuslik inimene, et ta tunneb kõike nii nagu täiskasvanu, ta tajub kõiki nüansse ja need mõju-tavad teda nii tugevalt. Jah, ta on laps, tal on võib-olla vähe kogemusi, aga tema maailm on nii tundlik. Kõik mõjutab kõike. Kui sa ämblikuvõrgus ühte niiti tõmbad, siis terve võrk tajub seda.

Oled nimetanud mitmel pool ühe autorina, keda hindad, Kairi Looki, kelle romaani „Tantsi tolm põrandast“ esimeses kolmandikus oli samuti maailma edastatud lapsegelase vaatepunktist. Jah, eriti see lapse ja vanaema oma maailm oli mulle väga tuttav. Ühelt poolt ma hindan teda, aga teisalt mõtlen, et Kairi, kurat, sa jõudsid minust ette (*naerab*). Väike kadedus jääb paratamatult sisse, kui keegi midagi nii head kirjutab.

Kas sul on mõttes olnud ka lastele kirjutada?

Olen selle mõttega mänginud küll, aga praegu ma kindlasti ei ole veel sealmaal.

Teine asi, mis minu jaoks mitmest su proosa-tekstist läbi tuli, oli oskus mitte öelda liiga otse – n-õ pigem näidata kui öelda. Võimalik, et see ilmnes eriti tugevasti novellides, mille tuumaks on mõni raskem teema, nagu lein. Kui palju sa mõtled kirjutamise käigus sellele, mis-sugune vorm valida, kuidas mingit teemat üles ehitada? Või kas teema ja kompositsioon ja poeetika tulevad koos?

Ma neid lahutada ei oska ja mustandi kirjutamise ajal ka ei mõtle nii hullult sellele, küll aga hiljem üle vaa-dates ja parandades proovin seda liini ajada, et ma ei kirjuta kõike lahti – kui vaja, kustutangi mingid kohad ära, sest inimese kujutlusvõime on kõige võimsam relv. Mida rohkem saab inimene ise mõelda, seda paremini loob ta loo enda jaoks. Ja kujutab seda ette just nii rāngalt, kui parasjagu vaja. Ma ei taha ette öelda, kui tõsine mingi teema on. Aga eks see sõltub novelist ka, teinekord kirjeldan jällegi rohkem.

Kindlasti mõjutab mind ka see, mida ma ise loen. Näiteks meeldib mulle lugeda lahtise lõpuga lugusid ja nendega tahan ka ise järjest rohkem tegeleda. Sest need panevad inimese mõtlema

ja kirjanduse eesmärk võikski ju olla ka see, et ta paneb inimese mõtlema. Ma tean, et mõnda inimest ajab närvi, kui ei ole kindlat lõppu, aga eks autorid ole saanud ka kriitikat selle eest, kui nad kirjutavad lõpu liiga selgelt lahti.

Mida rohkem saab inimene ise mõelda, seda paremini loob ta loo enda jaoks. Ja kujutab seda ette just nii rāngalt, kui parasjagu vaja.

Vārske Rōhk kaevas tāp-selt aasta tagasi ehk oma eelmise, 19. sūnnipāeva puhul „arhiivisūgavustest vālja mōne nūüdsēks tuntud autori debüüt-teksti, millega ta kunagi esmakordselt Vārske Rōhu veergudel üles astus“, mille hulgas olid ka sinu ca seitse aastat tagasi avaldatud luuletu-sed², ja need olid üldiselt küll ūsna teistsugused kui su luuleraamatutes-se jõudnud tekstid! Mis tunne sul endal on oma loometee alguse suunas tagasi vaadata?

Noo, ma olen ikka palju muu-tunud ja millalgi vaatasin neid Vārske Rōhu tekste küll nii, et see oli halb debüüt (*naerab*)! Sest need tekstid, mida noo-red debütandid on avaldanud, tunduvad mulle palju põneva-mad ja tugevamad kui minu omad selles vanuses. Aga siis läks see enesekriitiline faas üle ja nüüd vaatan pigem hel-gemalt – tol hetkel see oligi minu lagi, parim, mis ma suut-sin teha, ja see polegi nii halb. Ka näiteks „Pāasulinnas“ on üks tekst siisitajatest ja nüü-ditajatest, mis ongi tegelikult pärit sellest avaldamisdebüü-di valikust, küll natuke muu-detud kujul. Nüüd ta sobis mu kolmandasse luulekokku ja kõnetas mind uuesti. Ma ei ole muidugi ainus autor, kel-le tekib vahepeal mingi viha oma vanade tekstide vastu või mingi lahkheld – et ma ei saa neist aru, see ei ole sama mõttelōng ja ma ei oska sel-lele jārgneda nende tekstide maailma. Aga tavaliselt läheb see ikkagi üle. Iga teksti üle võib olla uhke, ka halbade üle, sest need pāasesid mi-nust nüüd vālja ja saab mi-dagi neist paremat kirjutada. Või vähemalt mõelda neile

parema konteksti. Vahepeal teist vajabki lihtsalt uut konteksti, siis ta saab kohe ka uue tähenduse.

See kõlab elutervelt. Mulle on üldse silma torga-nud mitmed sinu eluterved avaldused seoses ka n-õ ebaõnnestumistega. Näiteks sellest, kuidas su esimest käsikirja (enne „Verihāljast“) ei vōe-tud vastu ning kuidas see oli sinu jaoks kokku-vōttes just kasulik ja hea.³

See on tagantjärele vaatepunkt. Kui sa selles hetkes oled, siis sa ikkagi täie-ga pōrud, aga aeg läheb edasi ja siis leiad sealt ka positiivset. Lābikukku-mine on muidugi vastik ja valus, aga ma proovin sellesse mitte kinni jāda. Ja jällegi, teoorias on kõik

Lābikukkumine on muidugi vastik ja valus, aga ma proovin sellesse mitte kinni jāda.

Samas on sul ka päris palju saavutusi, vāārikaid auhindu jne. Kuidas sellega toime tulla? Mida siit õppida?

Saavutustega tuleb pigem hirm, et kas suudan seda korrata. Ja sellega peab jälle tööd tegema, tuletama

endale meelde, et aga mis siis juhtub, kui ma nüüd ei saavuta – tegelikult ei juhtu ju midagi. Siis kirjutan järgmise asja ja siis järgmise ja võib-olla kunagi jälle saavutan, võib-olla ei saavutagi. Mingit katastroofi ei tule sellest ei minu elus ega ka globaalselt ammugi mitte. Igasugune tunnustus on muidugi tore, loomulikult ma tahan saada ka välispidist kinnitust sellele, mida ma teen. See on rõõmustav, aga samas hirmutav. Natuke võitlen ka mõttega, et kui ma midagi võidan, siis äkki teised mõtlevad, et jälle tema (*naerab*). Aga sellesse, mida teised minust arvavad, ei saa ka kinni jāda.

Mulle tundub – ja kindlasti võid mulle kohe vastu vaielda –, et „Pāasulinnas“ on vōrrel-des su varasemate luulekogudega toimunud arvestatav nihe...

On!

Vāga tore, oledki kohe nõus. Kuidas sa ise seda nihet nāed? Mingi stiilierinevus, kirjutamise erinevus... Vaatasin tekste ja māngisin sõnadega teistmoodi. Seal on küll ka rahvaluulemōjtusi, aga mingi tunne on teistsugune. Kuigi teemad on enamjaolt samad.

Mulle tundub, et „Pāasulinna“ tekstid on tundu-valt konkreetsemad, esiteks nāiteks ruumiliselt. Varasemate kogude tekstid jāid ju rõhutatult abstraktsesse ruumi – mis ei tāhenda, et neil ei pruugiks olla konkreetset mōju, aga nad on lābi-valt pigem kehatud ja kohatud. Kasvõi juba see, et „Pāasulinnas“ on nimetatud pāris konkreetse-te linnade nimesid, samas kui varem domineeri-sid abstraktsed loodusmaastikud. Kas sa oskad öelda, mis võib olla selle nihke põhjustanud? (*Aliis on mu aeglaselt vormuvalde kūsımusele vāga agaralt kaasa noogutanud, aga jāāb nūüd siiski pikemalt mōt-tesse.*) Ma arvan, et ühiskondlikud protsessid – sõda, ebastabiilsus, poliitiline āärmuslus, radikaalsus, kõik see – tōid mind kirjutades keskkonda, kus ma ise elan, seega abstraktsusest vālja. Ma nāgin ka teisi kirjanikke, kes vōtsid järjest rohkem sõna, ja see tekitas tunde, et mina pean ka sõna vōtma. Oli mingi rahulolematus, mille ma pidin vālja elama.

Kas mõtled siin nāiteks keskkonnateemalisi tekste?

Ka neid, aga eks linn on ka kapitalismi võrdkuju natu-kene. Luuletus „kōik linnad pōlgusele“ on ikkagi ka sellest. Kogu see kiirus, saavutamisnōudlus jne tōid mind abstraktsusest vālja. Aga vōib-olla olen muutunud kirjanikuna ka natukene enesekindlamaks ja julgen olla konkreetsem? (*Siinkohal tāpselt nii kōlabki – nagu oleks see kūsımus mulle.*) Debüüdi puhul oli vist lihtsam. Siis ma tōin esile mineviku ja rahvaluule, aga mind ennast ei olnud seal nii palju, peitsingi end kuskile āra.

Varasema arhailise keele kõrvale on sügenenud nüüd ka tānapāevasemaid sõnu. Kui vaadata nāiteks ühte teksti, proosaluuletust „rohe-pōore“ („Pāasulinn“, lk 27), on siin sõnu, mida varem ei olnud: „harvester“, „masinaga mārula“, „katastroof“... Ehkki samas tekstis on ka rāgaal-manlikud „ilmapuu“, „mānnikuusekasesegaleht-metsad“, „smaragdvaljad“ jne.

Jah, ma muutusin luulekeskkonda ja see omakorda nõudis teata-vat sõnavara. Ja siin on ka julgus kasutada seda sõnavara. Kuna varem tahtsin jāda müütilisse maailma, siis tānapāevased sõ-nad polekski sinna sobinud. Aga kokkupuutepunkte on.

Etnobioloogid Raivo Kalle ja Renata Sōukand kirjutasid kevadel Mūürilehes⁶ murelikult uurin-gust, mille puhul küsiti vastajatelt kuni kümmet rohttaime ja puuliki ning selgus, et „vāhem kui viie [puu]liigiga piirdus 19%. Rohttaimi [...] [nimetas] alla viie liigi 26%“. Sinu loomingut vaadates seda muret pole, et sa ei suudaks taimi nimetada, „Vāe vōimu“ avaluuletusest, mis polnud kuigi pikk, lugesin kokku 16 taime-nimetust⁶. Kuidas su suhe loodusega – taime-de-ga, lindudega – nii lāhedana on?

See algas lapsepõlvest, mu vanaema on täielik rohe-

< eelneb

näpp, ta tunneb ennast kõige mugavamalt siis, kui tal on käsi mullas, tema tutvustaski mulle taimi. Lindudega on nii ja naa, eks nad tulid lapsepõlvest ka, aga lisaks olin gümnaasiumis (*Hugo Treffneri Gümnaasiumis* – M.T.) loodusklassis, läbisin taimepraksi ja linnupraksi. Sealt ma sain selgeks karminleevikese ja kärbsenäpi! Näitasin üks aasta õpilastele – nad olid siis vist 9. klassis – minu jaoks kõige lihtsamaid taimi ja nad ei tundnud kõiki neid ära, see oli minu jaoks lausa šokeeriv! Kui küsisin, mis häält teeb rasvatihane – vaikus. Või kui küsisin teistpidi, et kes laulab „sitsikleit-sitsikleit“ – jälle, vaikus. Minu jaoks on ta ikkagi elementaarne lind ja linnapildis on teda näha. Ma ei ole osanud varem isegi mõelda, et see teadmine on kuidagi eriline.

Küllap väga palju mõjutab jällegi ka see, et ühiskond on nii palju muutunud – lisaks vanematele käivad ju ka vanavanemad nüüd tihti töööl, nad ei saagi lapselapsi hoida. Mina ei kujutaks seda ettegi, sest olen nii tugevalt sellest põlvkonnast, kellega vanema tegeleski kõige rohkem. Praegu on hoopis teistmoodi. Ei saa sellele generatsioonile pahaks panna, et nad ei tea – kui neid n-ö külatarku ei ole, siis kuidas peakski see tarkus levima –, lihtsalt kurb on kuidagi.

Lindudega tundub su side olevat veel mitmetasandilisem ja see on läbiv juba „Verihalja“ päris algusest peale, „Pääsulinna“ pealkirigi näitab, et side pole vähenenud.

Mind on alati häirinud, kui lindu seostatakse vabadusega. Lennata vabana kui lind jne. Minu jaoks on lendamine, mida ma tihti unes näen, kõige hullem tunne üldse! Kui lendad, siis pead ju ka langema ja see langemise tunne on hull. Mis tähendab seda, et ma ei taha ka lennata! Aga ikkagi on linnud kuidagi minu loomingusse sisse tunginud.

See on täitsa silmatorkav, et lindu kui vabaduse sümbolit sinu luules ju polegi.
Siis on hästi! (*Naerab*)

Pigem on tiivad näiteks miski, millesse end peita? Ja muidugi varasem loojalinnu kujund.
Pigem tahangi keskenduda neile teistele omadustele. Linnud on pigem natuke eraldi. Nad on ka linnaruumis, aga ikka kuidagi eraldi. Seda saab võib-olla üle kanda ka inimestele, mõni inimene on nagu see lind, kes on ümbritsevast justkui eraldi, tegutseb teistel alustel.

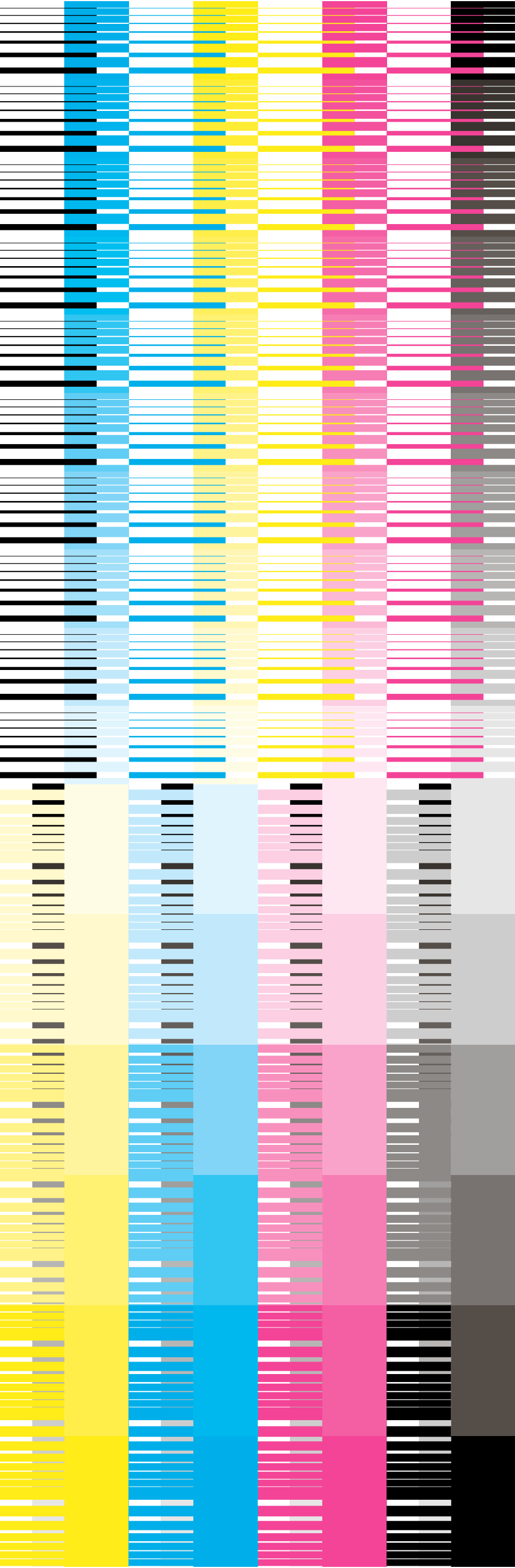
Pisikeste eranditega (nii proosas kui ka luules) su looming üldiselt päris otseselt päevapoliitiliste teemadega vist ei haaku.
Veel!

Kas on plaanis rohkem?
Ikka! Töötan praegu neljanda kogu käsikirja kallal, aga mu mõtted on veel veidi laiali, sest kolmas luulekogu tuli just välja. Kui tekib vaikselt lõpetatuse tunne, siis saan kergema südamega edasi tegutseda. Ehk pean lihtsalt selgeks mõtlema, missugune see neljas kogu tuleb. Võib-olla need n-ö päevakajalisemad tekstid mahuvad alles viiendasse käsikirja, seda ma veel ei tea. Aga olen neid kirjutanud küll, võib-olla peaks lihtsalt veel kirjutama, et vormuks mingi konkreetsem joon.

Kuidas saab kirjandus muuta mingeid olulisi asju ühiskonnas ja maailmas?
Ma arvan, et kirjanduse ülesanne on sõnastada ja lugeja ülesanne on leida see, mis temaga haakub. Kirjandus sõnastab ja levitab ja selle kaudu saab mõjutada – ühe lugeja kaupa. Kui lugejaskond on juba suurem ja arvamus mingil teemal ühine, siis saab sealt edasi minna ja mõjutada midagi ka suuremal skaalal. Aga esimene samm on ikka rääkida. Seda öeldakse ju ka vaimse tervise valdkonnas. Kõigepealt tuleb aru saada, et mingi probleem on, ja siis sellest rääkida.

¹ „Verihaljas“, Värske Raamat, 2021, toimetaja Maarja Helena Meriste, kujundaja Maarja Mäemets; „Väe Võim“, Tuum, 2023, kujundaja Liisa Maria Murdvee; „Kes aias“, HUNT, 2025, toimetaja Kätlin Kaldmaa, kujundaja Anna-Elizaveta Žurbenko; „Pääsulinn“, Loomingu Raamatukogu, 29/2025, toimetaja Hasso Krull.
² Aalmann, A. 2024. Värske Rõhk 19: „Karda mind, mereröövel“ jt luuletusi, 19.09.
³ Mudist, L. 2021. Selleks et tulevikumõtteid vaigistada, hakkasin vaatama rohkem minevikku. Intervjuu Allis Aalmanniga. – Värske Rõhk, aprill.
⁴ „täna ohverdan tallinna / kogu ülemiste järvega / kogu mustamäe ja kadriru pargiga / haljastuse ja linnahalliga / ja tartu annan üle / ehitusjärgus sildadele eeslinnadele / ehitame veel kuni maad enam lihtsalt pole...“ („Pääsulinn“, lk 52)
⁵ Kalle, R.; Sõukand, R. 2025. Kuidas rääkida taimedest? – Müürileht, aprill.
⁶ „vikat välkus nititis / me sõnadepõllu sinililliad / lõikas loitsude lõvilõuad / hakkis hiireherned neelas / nartsissid nelgid...“ („Väe võim“, lk 7)
⁷ „kuhu mul vaesel minna / oma tiibade varju“ („Verihaljas“, lk 30)

Tee oma õhtust elamus – Eesti Noorsooteatris

1984

K 01.10.25, N 02.10.25, N 23.10.25, R 24.10.25, L 25.10.25, L 08.11.25

Teises toas

R 03.10.25, L 04.10.25

Gardeenia

K 08.10.25, N 09.10.25, R 10.10.25, N 20.11.25, R 21.11.25

Kõik ägedad asjad

E 13.10.25, T 14.10.25, N 13.11.25, N 27.11.25

Püha Jõe kättemaks

T 14.10.25, K 15.10.25

Süüde

T 21.10.25, K 22.10.25, N 06.11.25

Transport: Eesliinil

T 21.10.25, K 22.10.25, K 19.11.25

Miks me varastasime auto

L 25.10.25

Tistou, roheliste sõrmedega poiss

K 29.10.25

Plekktrumm

T 18.11.25

Etendused algavad kell 19:00
Vaata lisa: noorsooteater.ee

EKA

111

Kokkutulek Oksjon Pidu!

Eesti Kunstiakadeemia

30.10.2025

artun.ee/EKA111

LÄTI UNDERGROUND'I KUULAD? KÜMMME VÄRSKET TEGIJAT LÄTI ALTERNATIIVMUUSIKAS

Riias elatud viie aastaga on jäänud kõrva hulk sealse alternatiivmuusika kooslusi, kelle esinemistes on energiat, isikupära ja midagi värsket, mistõttu soovitan neid sullegi.

Madis Must(s)

On olnud aegu, kui uuem läti muusika oli mõnevõrra rohkem eestlaste radaril kui praegu. Näiteks siis, kui Positivus oli veel eestlaste festival, kui Raadio 2-s kõlas iganädalane „Balti Jaam” või kui samas raadios valisid lugusid läti muusika sõbrad. Lisaks näib, et varem sattusid trendika moega läti indibändid sagedamini Eesti muusikamaastikku kompama kui nüüd.

See kõik jäi aga mõõdunud kümnendisse ning praegu käiakse muusikaliselt läbi peamiselt folgi-, *metal*’i- ja pungskeene omavahelise suhtluse tasandil, millest viimane on nii Riias kui ka Tallinnas hiljutiste aastatega õitsеле lüõnud. Seevastu, kas keegi üldse pani tähele, et augusti teisel nädalavahetusel toimus Lätis taas Positivus?

Pärast oma esimesi aastaid tudengina Lätis, kui sain ülevaate sealse muusika A-st ja O-st, on mulle sageli suurimat elamust pakkunud muusikamaastikul esimesi samme tegevad bändid. Neist parimate puhul lisab asjale võlu see, et nende saund on uudne, loomingusse läheb kogu energia ning nende esimestes katsetustes on midagi siirast.

Toon välja kümme erilimelist leidu värskema alternatiivmuusika hulgast, mis pole väljaspool Lätit eriliselt tähelepanu pälvinud, aga on jõudnud mu isiklikku muusikaedetabelisse ja sinna ka püsima jäänud. Valikut iseloomustab see, et tegu on valdavalt bändidega, kelle muusika eristub žanri keskmisest. Tihti pole nad küll elukutselised muusikud, on oma tee-ise-lähenumisega on nad jõudnud millegi omalaadse ja lummavani.

GRĒCĪGIE PARTIZĀNI — Nende folkpunkarite energia on selline, mida paljude teiste žanrite muusikud ei oskakski endast välja meelitada. Bandžo, viul, akorde küttev kitarrikäsi ja löökpilli rollis pesulaud – bänd vähendab akustiliste pillidega pungi detsibelle, lubades selle *power*’ist osa saada ka neil, kelle jaoks *mosh-pit*’id on pisut liiga karmid. Nende esimene album on täis sinisilmselt lusti poest varastamisest ja punkar olemisest, teine album on juba melanhoolesem. Mõlemal on aga ainult sellised laulud, mis võtsuvad uuesti kuulama. Suviti harrastab bänd põidlaküüdi- või rattatuure mõõda Läti väiksemaid asulaid. Uude kohta saabudes annavad nad tänaval kontserdi, õõseks seavad laagri üles võsa vahele. Pisut on neid nähtud ka Eestis.

ALEJAS — See on siinsest pooleldi tundmatute bändide valikust kõrgeima esteetikatajuga ja vahest ka kõige populaarsem projekt. Lisaks muusikale tegutsevad selle elektroonilise popi trio liikmed teisteski kunstžanrites, mille mõjusid on märgata nende videotest ja esitavas luules. Alguasaegadel oli muusika eksperimentaalsem, kuid ajaga on kõla muutunud mahedamaks. Salvestiste ja veebivideoe põhjal tekkis ettekujutus kooslusest, mille fookuses on kerge hip-hop: pilvedes hõljuvad mõtted, lihvitud produktioon, suvine päike, sügisesed lehed. Siis jõudsin nende esinemisele, kus põhjas volüüm, raske bass, kiire trummimasin ja karismaatiliselt lauljaga kaasa hüppav-laulev noortemass väljamüüdnud kontserdipaigas ansambli hoopis teise nurga alt näitasid.

TANTE GAIDA — Kolme tüdruku ja kahe poisi kokkuhoiveid sõpruskond, kelle harmoonias laulmise oskus on vist kaasasündinud. Esimesed singlid ja kevadeld järgnenud album pole teps mitte toored, küll aga on neis värskust ja mängulisust, mis loodetavasti ajaga

ei hääbu. On raske uskuda, et osa neist lõpetas alles keskkooli, tõsi küll, muusikakeskkooli. Tante Gaida muusika võib sildistada üsna julgelt indipopiks. Seesugune silt võiks mind teiste projektide puhul eemale peletada, aga Tante Gaida muusikas on midagi veel – souli kompavad emotsionaalsed vokaalid, mänglevalt tõsised laulud ja loomeprotsessist tulenev siiras rõõm. Ja ka pisarad, kui suve viimase kontserdiga mõneks ajaks esinemispausi alustati, kuna üle poole bändist kolis välismaale õppima.

ŠŅK — 2020. aastate alternatiivmuusikast rääkides ei saa vaadata mõõda bändist, kes tõmbas hoo sisse Riia vürskele ja värvikale pungskeenele, meelitades kohale uut publikut ja innustades vastalustanud kidratinistajaid bändideks organiseeruma. Poisstrummariga tüdrukutebänd, kes oskas lisaks niisama lõbusalt pungi panemisele teha ka skeene piiridest kaugemale ulatuvaid laule. Oma populaarseimas loos kritiseerivad nad tüütut kauboimütsiga veidrikku, kellel lastakse kontserdil küll kõigile välja teha, ent kelle tüdrukud – võimaliku suhruissi eest aegsasti plehku pannes – üle lasevad. Pärast paariaastast tegutsemist mindi 2024. aasta suve lõpus laiali rahvarohke kontserdiga, mida mõned tõttasid nimetama uusimale pungskeenele hingekella loomiseks. Tagantjärele aga teame, et skeene elab ikka edasi.

MĀRA DAGNE — Lätlased on leidnud toimiva retsepti, kuidas teha head bändi – nii nagu kahe eelmise puhul, on ka siin laval vähemalt kolm tüdrukut ja trummidel rütmi hoidmas noormees. Oma esimest rokkbändi tegev seltskond tuli, nägi ja võitis 2023. aasta tudengibändide konkursi, võludes kuulajaid ilusate meloodiate, siira oleku, viiuli ja virtuossete trummidega, mis vaheldusid kidrakärina ja metsikumate väljendusvormidega.

Üks sarnasus on neil eelmise bändiga veel: augusti lõpus korraldati oma esimese albumi esitluskontsert ja teatati ühtlasi, et ansambel läheb laiali. Vahest on see siin hoopis nimekiri bändidest, kes võiksid olla kümne aasta pärast legendaarsed... kui nad vaid püsima jääksid.

NOVA KOMA — Kümme aastat järjepidevalt tegutsenud ja seetõttu ka küllaltki legendaarne bänd. Kui avastasin selle garaažrokkarite kollektiivi kaks ja pool aastat tagasi, tekitas see minus teismelise kohast vaimustust. Mitte veel esimesel kohtumisel, kui meloodiad kadusid DEPO nime kandva keldri mürasse, küll aga järgmisel päeval, kui nende salvestistega lähemalt tutvuma asusin. Ehe kidra-power, rahvarohked kontserdid, kaasaululvad fännid ja ilusad lood, mida bänd stabiilselt juurde kirjutab.

Kui muusika meelitab näppu viskama ja kaasa hõiskama, siis sõnadesse süvenedes kuuleb, et laulja esituses kõlab enamasti melanhooline sõnum migreenidest, üksteise mittemoistmisest ja üksindusest. Sel aastal jõuti esimest korda ka Lätist välja, Lõuna-Eestisse. Kui kutsutakse, tullakse kindlasti veel.

PERESTROIKA — Vokaalselt võimekad kunstiroki viljelejad, kelle pilgus on ambitsiooni jõuda kohalikust lombist kaugemale. Keskmisest alternatiivbändist keerlisemate, aga väga köitavate lugudega Perestroika laulusõnadki on nutikad, manades silme ette laia silma-

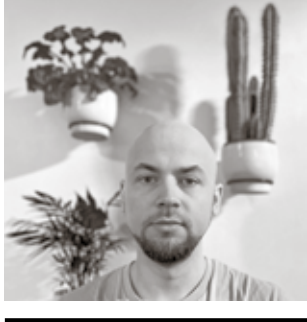
Grēcīgie Partizāni. Foto: press

ringiga tüübi, kes ei karda oma humanitaarharidust appi võttes kõiki vaidlusi võita. Perestroika teeb asja hingega, loodetavasti ei jää nad tunnustamata geeniuusteks.

MOTHER — Teiste selle loetelu artistide, lühikeste lööklaulude kirjutajate kõrval komponeerib Mother vaat et suurteoseid. Olles kasvanud üles 70. aastate proget kuulates, ei jää mulle märkamata, kui mõnel uuel tegijal vanale žanrile midagi värsket lisada on. Võimekate instrumentalistide kõrval annab bändile hääle kolmene naisvokaal. Nagu nad ise enda iseloomutamiseks kirjutavad: „Nooruse naiivsus kohtub vilunute kogemusega, rott kohtub džässiga.” Kui nad vaid sagedamini kontserte annaks.

JUUK — Kõige intelligentsem ja kõige teenekamata alternatiivmuusikutega kooslus selles nimekirjas. See läänemaailma kantri mõjutustega kuulik kirjutab ballaade omalaadses tumedama folkroki stiilis. Lauldavalt luulet iseloomustab kerge irooniilisus, kõla aga melanhoolsus ja instrumentide, sealhulgas flöödi ja viiuli virtuosne käsitlemine ning hääle peen tasakaal. Esinedes rannas, keldris või kirikus, osatakse ikka luua eriline soe ja kergelt pidulik õhustik, kus lauldakse elulisi asju kaunimaks, kui need argipäeval näivad.

DREAM TELLER — Nende džässiharidusega noorte muusikute leivanumbriks on helgus, kergus ja kristalliselged lauluhääled, millest üksi ei piisaks, kui lauludest puuduks gruvu või ei osataks punuda seda kõike uueks kõlavaks tervikuks. Laividel on lahe vaadata, kui meisterlikult mängivad kolm laulvat neit ka eri rütmipille. Erinevalt teistest selle nimekirja bändidest kohtab neid pigem kaunites kontserdipaikades, mitte keldrites.

Madis Must(s) kolis Riiga head elu otsima. Aastatega on ta leidnud hunniku ägedaid läti alternatiivmuusikaprojekte, mõnda leidu jagab teistega ka. Selle QR-koodi kaudu avaneb YouTube'i esitusloend kõigi nimetatud bändidega. Head kuulamist!

Foto: ants1

●●●●●
Kuulas Johanna Tenso

Misha Panfilov – To Blue From Grey in May

(Ultraääni Records, 2025)

Misha Panfilov on endiselt see muusik, kelle looming liigub kergusega ühest maailmast teise. Näiteks ta kevadel ilmunud kõrvalprojekti Penza Penza surfalbum oli ootamatult käre ja uljas. Uus sooloplaat on aga pehmem ja introspektiivsem ning matkab edasi helimaastikel, millesarnaseid võib leida albumitelt „Days As Echoes” ja „The Sea Will Outlive Us All”. Salvestatud kevadise Tallinna eri paikades, inspireeritud talveunest ärkavast linnast ja loodusest.

„To Blue From Grey in May” ei püüa kuhugi kiirustada. Lood arenevad korduste ja tasapindade kaudu, järgides oma sisemist rütmi, mitte tavapäraselt algus-lõpp-mustrit. Kõik on seejuures sisse mängitud käitsi, kasutamata abivahendeid, nagu *looper*’id või *sequencer*’id. See inimlik puudutus on väga selgelt tajutav. Mänguline ja pulseeriv avapala „Beep Beep” viib kuulaja tundmatusse – hüpnootilisi ja eksoteilisi helisid täis džungli-retkele. Aeg-ajalt kõlavad ootamatud piiksud, justkui kostaks

kaugelt mõõda sõitev tänavakoristusauto. See detail toob kuulaja korraaks tagasi porilompe täis kevadisse Tallinna, lisades kõlapildile veidi huumorit ja kodusust.

Albumi keskmised lood liigutavad end pehmemates kordustes, vahel kerkib sujuvalt pinnale mõni ootamatu vokaal või instrument. Nagu kevadkoristuse jaoks avatud aknast tuppa eksinud päikesevihk.

Lõpulugu „Valtzin” in Cycles” võtab kokku kogu albumi vaimu, kus tsükklilisus tundubki olevat võtmetähtsusega. Ringid, mis korduvad, aga mitte samamoodi. Iga pöörde viib tagasi algusesse, ent samal ajal sammukese edasi. Improvisatsioon on meisterlikult raamitud distsipliiniga. Panfilovi eksootika on loomulik ja vahetu, mitte klišeelik ega fetišeeriv, jättes sisse sooja tunde, et oled osa helilisest kogemusest, mis on ühtaegu isiklik ja kollektiivne. Tuttav ja samas uus.

Echo Lucida – Devoid of Reactions

(Plaster Fe, 2025)

●●●●○
Kuulas Valner Valme

Lained tulevad kaugelt ja on kasvanud kõrgeks. Tallinna produtsent ja DJ Echo Lucida pakub debüütalbumi avaloos „Contours” ookeanilist laiekraanambienti. Kui kuulaja on üle ujutatud, võib hakata elementide kaupa maailma looma. Teises loos „Across Early Orchids” hakkab tuksuma puls ning on näha, et energia jäävuse seadus töötab ka muusikas. Nagu inimene materialiseerub järgmises elus muruplatsina, nii on *ambient techno* legend The Future Sound of London praegugi Echo Lucida kujul olemas – või on see helide vaim, mis kuulates kõrva hakkab.

Fantaasialend on visualiseerivas muusikas tähtsam kui stuudiokola (kompuuter). Aeglasemates ja õhulisemates palades (lisaks avaloole näiteks „Kaugelt”) kujutab Echo Lucida kalgis novembripäikeses iseend pooleks lõikavat õhku, tuulepuhan-guist jäänud tühjust, kividest kaikuvat kaduviku kaja – asju, mida

peab näitama *ambient*-muusika, sest siis meenub kuulajale: „Ahjaa, ma olen seda näinud, kujutlenud, sisse hinganud.”

Midagi kõlab siin tuttavalt. Muidugi, lisaks TFSOLile võib-olla The Orb, Biosphere, Rafael Anton Irisarri, Loscil. Loomulikult, see on sama planeet ja sama kosmos. *Dub, house, techno, ambient*. Ent nostalgiaannus Echo Lucida plaadil väljendub aegade, kohtade ja tunnete taasloomises, mitte selles, et teatavad saundid pärineksid justkui kellegi teise plaadilt. Materjalil plastilisus võib peituda selles, et „Devoid of Reactions” kohaneb keskkonnaga. Ise olen praegu linnakodus Tallinnas, akna taga kõle, aga päikseline sügis, kus õhk paistab läbi, ning Echo Lucida täidab selle õhu tolmuga, peegelduste ja virvendustega. Midagi kokkab. Aga ärgem mingem poeetiliseks, näiteks „Blame the Monksi” seljas saab ka ratsutada. Pegasuse seljas siis.

●●●●○
Kuulas Kaspar Viilup

Erinevad esitajad – Groove of ESSR III

(Funk Embassy Records, 2025)

Nõukogude Eesti estradi ja rütmimuusika varamud on viimase kümnemkonna aastaga üsna põhjalikult tolmust puhtaks pühitud. Uuesti on rambivalgusesse tõstetud tüdrukutebändi MERL looming. Vaiguviulil andis välja Marju Kuudi kogumiku ja plaadifirma Frotee on suutnud nii mõnegi unustatud kodumaise hiti rahvusvahelisele auditooriumi ette viia. Sari „Groove of ESSR” on otsukei nende protsesside samaaegne katalüsaator ja tagajärg, tehtud töö on purki püütud ja ilusti ära pakendatud. On meil üldse enam lugusid, mida avastada ja esile tõsta?

Kui kaks aastat tagasi ilmunud albumil „Groove of ESSR II” tundus tõesti, et järgitakse lihtsalt mugavalt esimese kogumiku edulugu ja täidetakse ära kõik vajalikud nišid, mida retrohipesteritel üle maailma vaja võiks minna, siis nüüd on julgetud seigelda ka radadel, kus pole varem käidud. Avalugu, Uue Generatsiooni „Nr. 3” esitleb nõtket ja õhulist progerokki, Heidy Tamme „Neiu väike” on kui õrn psühedeeliatolm.

Gunnar Grapsi „Tühjad pihud” sobinuks vabalt mõne 70ndate *blaxploitation*-veidruse tunnusloooks ning Els Himmä „Samba” on kui soe suvetuul või nostalgiline linnulaul, kerge ja õhuline.

Värve on siin plaadil varasemast rohkem ning kui „Groove of ESSR II” mõjus hetkiti kui suveniirkaup välituristidele, siis värske väljalase on igati terviklik kuulamine ka kodumaisele publikule. Apelsini „Igatsum” ja Velly Joonase „Stopp, seisku aeg!” on meie jaoks ehk liiga ilmselged valikud, aga info üledoosi ajastul tasub vahel meelde tuletada ka iseenesest-mõistetavat. Selle tasakaalustamiseks saame aga Helmut Aniko kvinteti „Buldogi”, täiesti ootamatu kuueminiutlise *fusion*’i ja jethrotrülliliku flöödiroki kokteili, mis pruetitab kuulaja ümber sellise hooga, et ajab lausa pea ringi käima. Jääb üle vaid lootata, et kuskil arhiivinurgas on veel tolmuga, mille saaks neljanda „Groove of ESSRi” kogumikuga ära pühkida...

Lummatus – Vihmakõnõ

(LUMM Records, 2025)

●●●●○
Kuulas Mihkel Braun

Mitte ammu meenutas sinne elektroonilise pärimusmuusika skeene keskmise Eesti majutusasutuse täituvust väljaspool suve, ent nüüd on pilt tublisti kirevam ja uusim tulija ses vallas on Lummatus.

„Vihmakõnõ” on lühike, ca 18 minutit. See ei pruugi olla miinus, sest kui viivuline vihm mõjub õdusalt, siis lõpmatu laus-sadu väsitab, tüütab ja leotab vastikut läbi. Albumi ehitusest paistab, et vaheldusrikkuse tähtsust teab ka ansambel, kes on paigutanud nelja põhjala vahele kolm rahulikku interlüüdi. Eraldiseisvatena jäävad vahemängud küll õulukesteks, kuid pakuvad jõulise käiguga pealugude kõrval tarvilist hingetõmbepausi – reivil hädavajalik, ent kulub ära kodukuulamiselgi.

Põgusale kestusele vaatamata on album efektne, leidlik. On ju folk eriti lüürikalt aheldet vanade, paljuskrii anakronistlike tekstide külge, mille kohandamine tänase kuulaja kõnetamiseks pole kerge. Sageli jääb sõnadele kui loo sisule pigem tseremoniaalne roll ja põhirõhk läheb musikaalsusele. Kuigi siitki võib

pingutades leida ainet, arutlemaks looduse ja inimese suhte üle, mõjub loovalik ikkagi üpris suvaliselt ning tasuks mõelda tugevamale sisukontseptsioonile.

Muusikaliselt aga on album tasemel! Eelmainiti „tseremoniaallüürika” on ometigi väärt vahend atmosfääriloomel ja tihti taipavad seda potentsiaali nõtkelt pruukida just elektronmuusikud. „Vihmakõsõ” helipilt on tume (vrd Sander Mölder & RÜÜT) ja hoogne, sarnanedes OOPUSega, aga olles vähem happeline. Eliise Selisaare hääli mõjub – oh, kas tihkan nii öelda – *lummalvalt* nii nimi- ja lõpuloo finaalis. Kaugele maha ei jää Kerli Kisilõi torupill ja Paul-Peeter Maasoo produktioon, mis jorutavad ja tümpsuvad lõõvalt nt „Seto karguste” man. Helitausta ja kogu albumi krooniks on „Hääled helisema”, eriti just selle teine pool retsiteeriva vokaali ja hüpnootiliste rütmidega. Soome-ugri diskod on nüüdsest raudselt mitme hää loo võrra rikkamad.

TAGASI ÕHE. 15 AASTAT SALEMI ALBUMIGA „KING NIGHT”

Nagu väike Kati, kes hüppas paneelmaja elutoast otse sillerdava looduse rüppe¹, sattusin mina esimest korda Salemi muusikat kuulates äkitselt müstilisse ja ähvardavasse tihnikusse. Oli aasta 2010, jaamaks Raadio 2 ja ma polnud iialgi kuulnud midagi nii *cool*’i. Salem on *sleaze*, kulunud väljaveninud särk, „Blairi nõiafilm”² helikeeles, unepuudus, öö.

Hele Priimets

2010

Müra seest kostavad tagurpidi rulluvad biidid, nihkes sündiefektid ja valusalt lõöv bass. Sellise sulamiga palad avaldas Salem aastal 2008 enda esimestel EPdel „Yes I Smoke Crack” ja „Water”. Umbes aasta hiljem ristis muusikapress nad *witch house*’i bändiks. Hellitusnimi sündis siis, kui Pictureplane viskas nalja, et tema *house*’i-juured on okultismis.³ Samuti ennustas ta 2009. aasta lõpus Pitchforkis, et järgnev aasta tuleb *witchy*.⁴ *Spot on*: 28. septembril 2010 lasi plaadifirma IAMSOUND lendu *witch house*’i defineeri-va teose, Michiganis kokku tulnud keldrilise heli kollek-tiivi debüütalbumi.

„King Night” kõlab, nagu plaat oleks rikki läinud. S4lem on pakkinud 44 minuti sisse maad väristava ava- ja lõpubängeri ning keskele üheksa rahulikuma kulge-misega *belter*’it. Kõik 11 pärinevad tollest mainitud keldrist, ainult et see pole tüüpiline *underground*, vaid miski, mis sarnaneb selliste mõõtmete ja visuaalidega maa-aluse paigaga, kus seikleb Tess⁵. Žanimäärat-lus *witch house* lükkas kõrvale senised viidad, nagu *drag* ja *screwgaze*⁶, lisades õõva tekitavaid seoseid, mis alguses ehk polnudki esil. Või olid? Salem kutsub enda nimega ometigi rännakule 1692.–1693. aasta nõiaprotsesside tulipunktiks kujunenud Massachu-settsi kolooniasse.⁷

Albumi avaja on pealtnäha vaid elektroonikasse uputatud *lo-fi noise pop*, kuid see on hümn, mis rapu-tab nii hirmsasti, et selle võlu pole võimalik ignoreerida. Sissejuhataav „I love you” ei ole ilus-õrn avaldus, vaid kumiseb justkui „once upon a midnight dreary...”⁸. Teispoolseuse kaja ja jõuluaja koorilauluklassika kombo mitte üksnes ei ärata, vaid ehmatab üles. Järgmisena teeb etteaste rõõkiv lammutaja „Asia”, mis on, nagu tõestab Nick⁹, tõhus enda probleemide eest ära-jooksmise ja depressantide tarvitamise *soundtrack*. Sosistajad „Frost” ja „Redlights” – mõlemad ilmunud kõigepealt tolmušemas kuues trio esimeste kat-setuste seas – on Salemi diskograafia helgeimad hetked. Kuigi Heather Marie Marlatt pole nii eeterliku häälega kui Elizabeth Fraser (kes oleks!), kumab nende lugude tekstuurist läbi Cocteau Twins. Samuti laulab Heather jaheda vaabaga loos „Traxx”. Rohkem ta aga eriti sõna ei võta ja tema roll Salemi koosseisus tun-dub kahjuks teisejärguline. Üheks imeliseks erandiks on aga albumile mitte jõudnud „Burstreet” – Bruce Springsteeni 1993. aasta hitt „Streets of Philadelphia” suuresti Heatheri soolooesituses.

„Sick”, mille korduse vormib palindroomarvusid fän-nav Salem kõlaliselts jadaks 666, ja „Trapdoor”, milles kasutatakse taustal häbitult autoõnnetuse kriginat-raginat, on huumoripritsmetega räpipurakad, mis tu-letavad meelde, et album on loodud *autotune*’i sõidu-vees, asetsedes hääleomondajate ajajoonel (FKA) Kanye Westi „808s & Heartbreak”) ja James Blake’i omanimelise debüüdi vahel. „Release da Boar” on küll vajalik hingamispaus albumi keskpunktis, kuid terviku kõige isikupäratum osa. „Hound” hammustab ega lase saagil enda lõugade vahelt pääseda. Eelviimane peatus on „Tair”, mille kurjakuulutava instrumentaali peale *freestyle*’ib juba 4. ja 6. rajalt tuttav madala vo-kooderdatud ohkimisega John (Jack) Merlo Donoghue. Ja seejärel *all killer, no filler* trakk. „Killer” on Salemi parim müravallide kokkupõrkamise lugu ja nende *shoegaze*’i meistriteos: selle skeletl on pärit postpun-gist, allhoovestes kerib thecure’ilik kitar ja meloodial on kohati Slowdive’i *out of this world* sära. Mitte kuigi instrumendipõhine Salem näitab siin John Alexander Hollandi eestvedamisel tavapäraseest rohkem käsi-tööoskusi. „Killer” kõmmutab nii, et kui eelmisest küm-nest lasust puutumata jäid, paiskud nüüd lõpuks ikka kummuli.

¹ Aroja, V.; Tooming, J. 1974. Värvilised unenäod. Tallinnfilm.

² Myrick, D.; Sánchez, E. 1999. The Blair Witch Project. Haxan Films.

³ Pictureplane: „[W]e were joking about the sort of house music we make, [and we were calling it] witch house because it’s, like, occult-based house music.” Nguyen, T. 2010. This Is Witch House. – The A.V. Club, 30.12.

⁴ Pictureplane: „Mark our words, 2010 will be straight up witchy.” Grisham, T. 2009. Guest List: Best of 2009. – Pitchfork, 10.12.

⁵ Cregger, Z. 2022. Barbarian. BoulderLight Pictures.

⁶ Wright, S. 2010. Scene and Heard: Drag. – The Guardian, 08.03.

⁷ Blumberg, J. 2007. A Brief History of the Salem Witch Trials: One town’s strange journey from paranoia to pardon. – Smithsonian Magazine, 23.10.

⁸ Poe, E. A. 1845. The Raven. – New York Evening Mirror, 29.01.

⁹ Clough, J. 2011. Skins, 5. hooaeg, 5. osa. Company Pictures.

¹⁰ Reeves, M. 2018. Wicca Phase Springs Eternal: Occult Genre-Smasher Bred in Punk, Backed by Code Orange. – Revolver Magazine, 06.08.

Foto: erakogu

Hele Priimets seikleb nii metsas ja mere ääres kui ka Last.fm-is ja Letterboxdis.

2011–19

„I’m Still in the Night,” kinnitab Salem enda 2011. aasta EPga ja siis kaob.

2012. aasta Pennsylvanias tahab Adam McIlwee rohkem katsetada, võtab nimeks Wicca Phase Springs Eternal ning lahkub indirokkbändist Tigers Jaw, et luua hoopis teistlaadi kooslus GothBoiClique (GBC).¹⁰ ¹¹ Enam-vähem samal ajal hõljub Stockholmis oma Ameerika unelmas Jonatan Aron Leandoer Häs-tad *alias* Yung Lean. Ta sõbruneb produtsentidega (Yung) Gud ja Yung Sherman – kes mõjutavad pilve-räpi taevast ehast („Kyoto”) koiduni („Greygoose”) – ning ilmselgetel põhjustel panevad nad enda kol-miku nimeks Sad Boys. Yung Lean lööb SoundCloudi kihama¹², kuid ta pole ainus. Gustav Elijah Åhr (RIP) lõpetab enda Trap Goose’i *era* ja alustab Lil Peepi nime all trakkidega „Keep My Coo” ja „Star Shopping” emoräpi superstaariks kujunemise teekonda.¹³ Lean ja Peep kingivad räpile aeglasema–mõttikuma oleku, unenäolise ja rauge voolu ning sissepoole vaatava mehe arhetüübi, kes julgeb kõneleda enda vaimsest tervisest.

Nende kahe teerajaja ja nende jälgedes sammu-nud räpparite loomingule omane tume esteetika ja teemadering ei kanna mõistagi ainult Salemi ja *witch house*’i sõrmejälgi (silt kleepus ka näiteks selliste kumeda kõla sõprade nagu White Ring, oOoOO, ttt ja Crystal Castles külge). Ei tea täpselt, kuivõrd ja millise veebisüvikutest põlvneva artisti eksperimen-did nende kõlarites ringluses olid, aga Wicca on küll ühe enda mõjutajana Salemit nimetanud¹⁴. Pigem on piiride avardajatel Salemil, Leanil ja Peepil ühised esivanemad, kelle vaimu nad enda muusikas edasi kannavad. DIY-mentaliteet, toorus ja võõrandumine olid fookuses juba 70ndate pungis. Ka äng on alati olemas olnud: 18. sajandi lõpus, 19. sajandi alguses oli esiemoks Beethoven, X-põlvkonna valust laulsid Kurt Cobain ja Elliott Smith. Sõltuvalt ajast ja keskkonnast muutuvad vaid *look*, väljendusvahendid ning tark- ja riistvara.

Aeg-ajalt Tartu Salemi kirikust mõõdules tulevad need sellid mulle meelde. iPodist „King Nighti” taas-avastades mõtisklen, et Salemit ikka huvitas *horror* nii väga ning eks nad ihkasid kuuluda samasse klubisse plaadifirma Sacred Bones šeffidega, nagu Pharmakon ja Blanck Mass. Ma eksin.

Salemi lavakujundus 2025. aasta Primavera Soundil. Foto: Kaidi-Lisa Kivisalu

2020

Kadunud pojad naasevad septembri lõpus looga „Starfall”. See on võimas, justkui „Asia” *vol. 2* pauguta-mine, ja äratuntavalt Salem. Kuid vahepealsetel aas-tatel on *hi-hat*’ide udus ja lonkavates biitides asunud uitama ka paljud teised ning pala vokaalne *delivery* kostab justkui otse mõne GBC liikme suust. Ka album „Fires in Heaven” on eelkõige sooviavaldus räpi uue lainega liitumiseks. Muuhulgas tuletab Salem tasahilju meelde, et nad on olnud selles skeenes juba alates 2009. aastast, kui nad *trap*’i-pioneeri Gucci Mane’i remiksisid. Näiteks Lean lehvitas ki Salemi kuttide suu-nas ja kutsub Jacki appi enda 2022. aasta *mixtape*’ile.

Pandeemiast räsitud maailmas loodud „Fires in Heaven” pole samaväärne prohvetlik hullutaja, nagu oli omas ajas „King Night”. Albumit raamistavad pea-letükkivad Prokofjevi ja Rihanna *ft. Mikky Ekko* käest laenatud sämplid, mis pole veenvad. Puuduvad „King Nighti” võrratud antimuusikasähvatused, mis teeksid uhkeks–kadedaks isegi Tobe Hooperi ja Wayne Belli¹⁵. Salem on veetnud palju aega keldrist väljaspool ja tagasitulekualbumi puhul ei saa lahti tundest, et see on liiga tehtud, liiga toode.

Mind kõigutavad rohkem samal ajal ilmavalgust näinud kohaliku tumeelektroniku sorr atmosfäärid. Ja see, mis toimub eesti räpis põranda all (loe: Sound-Cloudis), on enneaegne. Mängupoi\$\$ Kärü (RIP) enam pole, kuid õnneks on GBC / Sad Boysi pärandi edasikandjad Lõke ja Rikošett täies elujõus ning aval-davad ebaõiglaselt alahinnatud kontseptsioonalbumid „Turbulents” ja „Nukuteater”. Tipp saabub 2021. aasta alguses, kui benakanister ja mitmed vinged produtsendid eesotsas prod. Hannesega jagavad albumit „Kytus”. Kuigi sellel pole nii raju *stuff of night-mares*’i kraami kui näiteks pala „Waalad”, mis on meis-terdatud koos produdega 666vandal ja delusional, paneb „Kytuse” mitmekihiline ja läikiv helipiit ahhe-tama ning viimase nelja traki taustad on peaaegu et Galaktlan. Tekstiliselt jutustatakse kuulajale näiteks kiriku taga preestriga hängimisest, deemonitest ja paradisist. Salem kaotas enda keldriluugi võtmed ära, kuid need leiti mujal üles ja viidi paljundamisele.

2025

6. juunil – kellaajaliselt küll juba 7. – väikesevõitu lava ees Primavera Sound Barcelonal. Mu antropoloogili-sed välitööd Salemi laivi eel ja ajal kinnitavad, et rlie-tuse põhjal kuulab publik GBC artiste (sh märkan kaht sama disainiga pusa kirjaga „Lil Peep”). Ka margiela ja Prodigyboys passiksid väga hästi siia seltskonda. Anthony Fantanot, kellele suutsin mõned tunnid va-rem otsa koperdada, ma ilmselt sellest inimhulgast ei leia, *The Internet*’s *Busiest Music Nerd* andis ju „King Nightile” skooriks andestamatu 2/10¹⁶ ja „Fires in Heaveni” kohta pole ta arvustust teinudki. *Setlist*’is on „King Night” selgelt alaesindatud. Salem määratleb end nüüd nukra räpi duona. Kuna Salemi 2010. aasta SXSW laivi kohta ringlevad legendid ja Steven Hydeni sõnul oli tegemist ühe 21. sajandi alguse kohutavaima esi-nemisega¹⁷, üritasin ootusi madalal hoida. Siiski: oeh. Salem on kahtlemata parim albumil „King Night”. Nipp: eriti vägevaks elamuseks tuleb volüüm põhja keerata.

* * *

Plaat ongi katki kuulatud – ja mu plaadikogus kui *memento* ajast, kui olin saanud äsja 18, tantsisin al-gaja vinüülientusiastina mängijale liiga lähedal ning sättisin end peole nüüdseks kadunud kohtadesse, nagu Korter ja Balou –, sest enne kodust õhe väljumist vajasin ma „King Nighti” nagu õhku.

Aitäh, Heather, Jack ja John!

¹¹ Connick, T. 2018. Wicca Phase Springs Eternal: The Figurehead of Rap’s Gothic Reinvention. – NME Blogs, 07.11.

¹² Yung Lean Doer Is the Weirdest 16-Year-Old White Swedish Rapper You’ll Hear This Week. – Vice, 23.04.2013.

¹³ Jones, S.; Silyan, R. 2019. Everybody’s Everything. First Access Entertainment.

¹⁴ Garland, E. 2018. Inside the Highly Strange World of Wicca Phase Springs Eternal. – Vice, 06.09.

¹⁵ Hooper, T. 1974. The Texas Chain Saw Massacre. Vortex.

¹⁶ Salem – King Night ALBUM REVIEW. – theenedledrop, YouTube, 30.09.2010.

¹⁷ „[O]ne of the worst and least competent musical performances by a supposedly professional act to happen in the early 21st century.” Hyden, S. 2020. Let’s Remember the 10th Anniversary of the Worst Musical Performance at SXSW Ever. – Uproxx, 06.03.

TERE-TSAU!!!
UUDISKIRI
Paariteraapia

„Tere.“

Tere, Andreasi!”

„Tere, Tallinna Linn!”

„Zdaroval!”

„Mul on väga hea meel, et leidsite tee paari-
teraapiasse, sest see otsus ise on juba suur samm
teineteise suunas. Eksole? Siin saame rääkida
ausalt ja otsida ühiseid lahendusi.
Kas Andreas soovib alustada? Räägi südamest ja
meie kuulame.”

„Okei, no ma proovin... aga asi on selles, et ta ei kuula mind
kunagi! Ma kogu aeg räägin oma unistustest ja soovidest,
aga tema valab lihtsalt asfali...”

„No mida fakkki, noh.”

„Palun kuulamel!”

„Ja kui meil võiks olla Linnaga ühine ruum, teeb tema ikka
mingi odava jama, nagu ma poleks üldse oluline.”

„Mis odav jama? Putukaväila tegin! Kalma platsi tegin! Balta
tagant tegin korda! Kus on aitäh?!”

„Balti jaam on elementaarne!”

„Elementaarne...”

„Sa tahad reaalselt iga heateo eest diplomiti!
Selles ongi asi! Teed ühe toreda žesti ja siis pasundad
sellest kolm aastati!”

„Laimi!”

„Putukaväil pidi ammu valmis saama!”

„Rahu-rahu. Palun räägime ükshaaval.
Andreas, jätkka.”

„Sa ei saa aru, et suhtes ei anta teineteisele diplomeid,
ei loeta punkte. Aga sa üritad ennast kogu aeg upitada
mingite jaburate asjadega, mida päris armastuse puhul
tehadse mõõdamannes.”

„Jaburate asjadega?? Lasteaia kohatasu langetamine?
Mustamäe hoovikontserdid? Tasuta ühistransport?
Need on reaalsed asjad, kurat küll!”

„Aga sind peab sundima! Sul pole oma pead üldse! Millal
sa viimati ärkasid ja mõtlesid, et teeks täna midagi toredat,
korraldaks Liivalaia tänaval pikniku või teeks Pärnu maan-
tee viaduktil kelgutamisvõistluse? Võib-olla Savisaare
aegadel...”

„Autoteel ei tohi kelgutadal!”

„Kes keelab?”

„Siis mõtle välja midagi, no tere hommikust! Kas tohib päris
südamest öelda?”

„Aga loomulikult, sellepärast me siin olemegi.”

„Jah... meil on säde kadunud. Kõik on fain ja asi nagu toimib,
aga see pole üldse nii, nagu olen oma ideaalsest elu-
kaaslasest unistanud — elukaaslasest, kes teeb mulle
väikesteid üllatusi, muudab tuju paremaks, viib mind
keelatud kohtadesse, on spontaanne, julge, õrn ja hooliv.
Meie suhe on nagu sundabielu, noh... ma ei tea. Mina elan
ja ootan, aga Tallinn paigaldab mingit toru ei tea kuhu.”

„Linn? Tahad sa midagi öelda?
Näed sa Andreasega ühist tulevikku?”

„Eino kindlasti näen. Absoluutselt. Praegu on eelarvelised
võimalused lihtsalt hästi piiratud ja võtame samm korraka.
Uus linnaplaneerimise plaan on juba töös! Kümne aasta
pärast ei tunne enam Tallinna äragi!”

„Väga raske... eks kõik väärivad teist võimalust,
aga ühel hetkel enam ei jõua.”

„Äkki ütlete lõpetuseks ühe positiivse asja teine-
teise kohta. See töötab alati! Linn?”

„Muidugi! Andreas on väga tore — ta ei oksenda trammi.”

„Andreas?”

„Aitäh! Jah, Linn on lõbus, vahel keegi oksendab trammi ja
siis on tunne, et siin päriselt elatakse ka.”

„Boše moi!”

„Aeg läbil Aitäh, et tulite.
Soovin teile kiiresti tärkavat armastust!”

SORRY, KÜSIMUS:
Millal võin julgelt
välja öelda,
et olen cool?

Vastab **Saara Liis Jõerand**:
„Kui seda liiga
julgelt liiga paljudele
inimestele öelda,
ei ole see eriti cool/
ega vasta enam
ka tõele. Soovitan
seda öelda
mõõduka kindlu-
sega mõnel sellisel
hetkel, kui sind
ümbritsevad inime-
sed, kellega sul on
hästi hea olla.”

MÕÕDU-
LINT

Kogusime kokku viis uut slängisõna,
mille tähendust igaüks teada võiks.
Pikka iga uutele väljenditele!

- Kovalenkotama**
suure bussiga sihitult mõõda linna
sõitma. „*Kaua sa kovalenkotad — miks
sa endale normaalset tööd ei otsi?*”
- Terrastama**
kohutavast sündmusest naeruisuelt
rääkima. — „*Kliimaministrid vasta-
sid terrastades ajakirjaniku kriitilisele
küsimusele!*”
- Ligisema**
olema morn, kõssis ja ootamatult
vulgaarne. — „*Bänd mängis, aga
peigmees vaid ligises laua ääres.*”
- Karisema**
tuliste teemade vältimiseks nahast *välja*
pugema. — „*Melani, ära nüüd karise,
otsusta ära, kas puding või kohuke!*”
- Stoicescutama**
äkilise prängiga ebaseeldivusele
vastama. — „*Poiss sai koolis kahe, aga
stoicescutas õpetajale kohe tagasi!*”

Meis kõigis on tilgaake Avaviku verd.
Jah, isegi sinus!

Vihase kultuuriinimese
külje autor on **Andreas Kübar**.

PILDIPROMPT

Alates 22. septemb-
rist on ööd pikemad
kui päevad. Kuidas
tervitad?

Foto: @eva.lu.ton

Foto: @iunusu

Foto: @kristotm

Kumus on kuni veebruarini
avatud kunstniku ja sise-
arhitekti Mari Kurismaa
(snd 1956) loomingut
tutvustav näitus „Videviku
geomeetria”. Näha saab nii
kunstniku legendaarseid,
ammu eesti kunsti klassi-
kasse kuuluvaid maale kui
ka varaseid eksperimen-
taalseid teoseid, arhitek-
tuurijooniseid ning valba- ja
kostüümikavandeid, millest
mitmeid eksponeeritakse
esimest korda.
Pilkk peale: [kumu.ekm.ee](#)

07.—15.10.

KIRJANIKUD MAAKONDADES
Kui tahad näha näiteks Mika Keräneni Pärnus, Lilli
Luuki Põlvas, Jaan Pehki Haapsalus, Kristiina Ehinit
Jõhvis (või mõnd hoopis teist autorit mõnes hoopis
muus lokatsioonis), siis see teadaanne on just sulle!
7.—15. oktoobrini rändavad armastatud kodumaised
autorid (kokku 24) Eesti Kirjanike Liidu Sõnarännu
osana mõõda Maarjamaa maakonnaraamatu-
kogusid. Lisaks traditsioonilisele vestlusele autorite
loomingust räägitakse eesti raamatu aasta puhul
ka kirjanike jaoks olulisimatest eesti raamatutest.
Täpne kava ja kooslused: [ekl.ee](#)

11.—12.10.

TALLINN, AVANE!
Arhitektuurifestival Open House Tallinn kutsub
tänavugi 11.—12. oktoobril avastama pealinna linna-
ruumi ning sealset arhitektuuri ja hoonete ajalugu,
kuna üheks nädalavahetuseks avanevad Tallinna
eriliste paikade ukсед. Haridusasutused, riigiasutu-
sed, kultuuri- ja teatrimajad, pühakojad, *you name
it*. Sekka ka ikoonilisi tööstusmälestisi, valmimis-
järgus kvartaleid ning sadama- ja linnaehituse
piirkondi. Kogu programm: [openhousetallinn.ee](#)

Pirita TOP. Foto: Evert Palmets

15.10.

KALAMAJA RAAMATUKLUBI
Raamatuaasta, teadagi, innustab lugema ja see üle
arutama mh kalamajalasi. Bianka Soe eestvedami-
sel stardib 15. oktoobril kell 18 Kalamaja muuseumi
ruumes edaspidigi kord kuus toimuv Kalamaja
raamatuklubi. Esimene raamat, mis lugemiseks ja
lahkamiseks ette võetakse, on Kalamajas elanud
Gert Helbemäe romaan „Ohvrilaev”, mille keskmes
olev armastuslugugi nimelt Kalamajas — küll pea
100 aasta taguses — oma juuri ajab. Info ja edasised
plaanid: [linnamuuseum.ee](#)

16.10.

RUUM, MIS HOIAB...
Tänapäeva maailmas on kokkutulemine erakord-
selt keerukas. Iga keha sammub oma rada, oma
isiklikul teekonnal, seistes silmitsi soovimatute
takistustega. Selle käigus võib ka kõige lihtsam žest
kujuneda radikaalseks... Eestis elava lätlastest tant-
su- ja filmikunstniku Rūta Ronja Pakalne tantsu-
lavastus „The Space Between Us Is Not Empty
(Ruum, mis hoiab — kaugus, mis puudutab)” räägib
neist takistustest, ebaõnnestumistest, aga ka
lähenedisest ja usaldusest. Esietendus 16. oktoob-
ril kell 19 Sõltumatu Tantsu Laval. Lähemalt: [stl.ee](#)

24.—26.10.

SUUR SUREMINE
Muusikal „Carmen Electra” on Eesti Kunsti-
akadeemiast võrsunud ansambli ants1 suur sure-
mine ning ühe suure suremise sisse jääb ka väik-
semaid, isiklikke suremist: poeetilist liivalugemist,
leplikku viimasesse unne laskumist, vastikult ära-
tuntavat agooniat... Aga võib-olla surm polegi muud
kui üks jant, millega peab tegelema? Rõve kohustus?
Laval Henri Särekanno, Ats Kruusing, Eke Ao Nettan,
Mattias Veller, Ekke Janisk ja Andreas Kübar.
Etendused 24., 25. ja 26. oktoobril EKA Galeriis.
Vaata: [elektron.art](#)

25.10.

SOOSTERI KOOLKOND
Tartu Uue Teatri 18. hooaeg algab Ivar Põllu la-
vastusega „Soosteri koolkond”. Tegemist ei ole
eluloolavastuse ega kunstidokumentaalgaga. Samuti
ei ole see fantaasia, sest juba kunstniku enda elu
ja teosed olid ise niivõrd fantastilised. „Soosteri
koolkond” raputab hoopis tolmua kuivadelt faktidelt
ja äratab ellu teostamata jäänud ideed, avades
kangelase pärandit värskes, noorusliku ja üllatuse
täis vaatenurga kaudu. Esietendus 25. oktoobril.
Jälgi mängu: [uusteatere.ee](#)

28.10.

RÖÖGATUS!
Vahet pole, kas oled juba lootusetu kirjandus-
entusiast või flirdid sõnakunstiga esimest korda,
käid sa Tallinna Ülikoolis või mõnes muus või
üldse mitte ülikoolis — 28. oktoobril toimub esimest
korda Tallinna Ülikooli kirjandusklubi ÜDI kirjandus-
festival Röögatus! Tegevusi jätkub terveks päe-
vaks, selle jooksul loetakse ja kuulatakse tekste,
peetakse ettekandeid, vesteldakse ringis jne. Öhtul
liigutakse auditooriumest väljagi, sest festivali
lõpetab loomeöhtu galeriis 1826 (Tatari 64).
Vaata: [ydi.ee](#)

29. & 30.10.

MÕISTA-MÕISTA...
Kel varem jäänud Elle Viiese „Enigma” nägemata,
jõuab veel 29. või 30. oktoobri etendusele pileti
krabada. Alguspunktiks on mõistatus. Küsimus ja
vastus. Vormilt lihtne, olemuselt ammendamata.
Teine lähtepunkt on koreograafia kui keeleline
süsteem. Liigutus on sõna, jada on lause ja keha on
täis tähendusi. „Enigma” on dialoog kahe mõistataja
vahel, kes ei suuda ühelegi küsimusele otse vas-
tata, kes suplevad salajasest tähendusloomes, kes
heitlevad tõe ja loogikaga. Teavet: [elektron.art](#)

„Enigma”. Foto: Alana Proosa

31.10.

SAM OSPOVAT & RAINER JANCIS
Oktoobri viimane päev lubab erakordset avan-
gard- ja eksperimentaalmuusika õhtut, sest KUMU
Live’il saavad kokku ameerika trummar, helilooja ja
produtsent Sam Osovati, kes esitleb oma kaua-
oodatud albumit „Blight Music”, ning eesti muusik
ja helilooja Rainer Jancis, kes esitleb samuti enda
uut plaati „Continuum”. Jancise kõrval musitseer-
ivad tema kauaaegne ameerika koostööpartner
Tim Dahl ja eesti akordionist ja multiinstrumentalist
Tuulikki Bartosik. Pilkk peale: [kumu.ekm.ee](#)

KUNST

KAPAJEVA MUUTUMINE
Oma Kogo galerii isikunäitusel „Neist ilma jää-
des saab minust tervik” ammutab kunstnik Maria
Kapajeva ainekst hiljutisest füüsilisest muutumisest
ja jätkuvalt tervenemisprotsessist, uurides iden-
titeedipoliitikat, naiseks olemist ja elu kväärkehas.
Kapajeva kasutab siin nii foto- kui ka videomeedii-
mit, väljapanek jõuab kulminatsiooni aga kart-
matu portreega tema operatsioonijärgsest kehast
koos viitega Sarah Lucase teosele „Autoportree
praemunadega”, kuid siin jäävad munad taldrikule.
Täpsemalt: [kogogallery.ee](#)

KUNST

GORDINI STOODID
Alexei Gordini kunstnikuvand toetub enne-
kõike tema groteskist ja naljasegusest kriitilisusest
läbiimbunud maailloomingule. Kunstniku elu- ja
kunstintunnetusest terviklikuma pildi saamiseks
toob tema isikunäitus „See kaunis maa” aga Tallinna
Linnagaleriis (kuraator Tamara Luuk) vaatajate
ette valiku tema arvukaist sotsiaalseid postitus-
test ja stooridest, kus telefoniklõpsude ja video-
klippide kaudu avanevad harmooniat, ilu ja tasa-
kaalu täis maailmad. Pilkk peale: [kunstihoone.ee](#)

TULI

TULE JÄREL
Rahvusvaheline puupõletuskeraamika suursünd-
mus Kohila Sümpoosion tähistab oma 25. juubelit
suurejoonelise näitusega „Järelelu tule järel”
(kuraator Christopher Siniväli) Krulli kvartali elektri-
jõujaamas (Kopli 70b). Väljapanekul saab kuni 19.
oktoobrini tutvuda 105 kunstniku 120 teosega.
Näitusel olevaid töid ei käsitleta üksikobjektidena,
vaid need on seatud orgaanilistesse kooslustesse,
sidudes eri aastate narrative omavahel tervikuks.
Vaata: [kohilasymposium.com](#)

Ahju sisu. Foto: Annika Haas, 2022

ERIK VALENTIN BERG

LEA BLAU

#1 *Il Genio*
Andrius Mulokas

#5 *Perfekt*
Nadja Voorham

SPORT

24/25.10 19:30

KIKI- MORA

27/28/30.10
& 3.11 19:30

Kanuti Gildi SAAL
25. HOOAEG
SAAL.EE

